

EDUKACJA EUROPEJSKA - ZARYS PROBLEMATYKI

pod redakcją Tomasza Michalskiego

2005

Recenzent:
Aleksandra Kowalczyk

Copyright © by Authors

Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum”
ul. Bpa Dominika 11, 83-130 Pelplin
tel. (058) 536 17 57, fax (058) 536 17 26
e-mail: bernardinum@bernardinum.csc.pl
www.poznajswiat.com.pl

Druk: Drukarnia WDP „Bernardinum”

ISBN 83-7380-236-3

Spis treści:

Wstęp 5

Katarzyna Hall

Wprowadzenie 7

Informacje na temat integracji europejskiej i miejsca w niej Polski

Tomasz Michalski, Michał Witkiewicz

Procesy integracji gospodarczej w Europie w dobie globalizacji 9

Krzysztof Kopeć, Tomasz Michalski

Historia, funkcjonowanie i dalsze rozszerzenie Unii Europejskiej 18

Tomasz Michalski

Polska na tle innych krajów członkowskich UE 28

Maciej Tarkowski

Polityka ochrony środowiska UE jako czynnik rozwoju regionalnego
– przykład polskich województw 45

Edukacja na tematy europejskie

Gabriela Barwińska, Rafał Gotowski

Edukacja europejska 58

Ewa Jaworska

Unia Europejska jako efekt integracji gospodarczej i politycznej 64

Elżbieta Kisiel

Europejska sieć obszarów chronionych – Natura 2000 69

Daria Przybył

Muzyka narodowa krajów Unii Europejskiej 76

Anna Bronowska

Uniwersalny charakter kultury średniowiecza 84

Elżbieta Zawadzka

Literatura antyku i średniowiecza źródłem kształtowania tożsamości
europejskiej, narodowej oraz indywidualnej człowieka 94

Wstęp

Wstąpienie naszego kraju do Unii Europejskiej postawiło przed polskim systemem oświatowym nowe wyzwania. Niniejsza książka zawiera próby odpowiedzi na dwa pytania: o czym? i jak? nauczać.

Książkę otwiera rozdział autorstwa Katarzyny Hall umiejscawiający edukację europejską wśród innych ścieżek międzyprzedmiotowych. Po nim następuje część zawierająca rozdziały, których celem jest próba odpowiedzi na pytanie o czym nauczać. Została ona ułożona zgodnie z zasadą od ogółu do szczegółu. Na początku jest rozdział autorstwa Tomasza Michalskiego i Michała Witkiewicza przedstawiający procesy integracji gospodarczej na naszym kontynencie. Następne są dwa rozdziały, których autorzy zajmują się Unią Europejską i miejscem w niej Polski. Zakończenie stanowi opracowanie Macieja Tarkowskiego, w którym na przykładzie ochrony środowiska, omówiono pomoc unijną dla naszego kraju.

Na część drugą składają się próby odpowiedzi na pytanie jak uczyć. Otwiera ją rozdział Gabrieli Barwińskiej i Rafała Gotowskiego poświęcony roli nauczycieli geografii w edukacji europejskiej. W dalszej części są zawarte konспекty i scenariusze lekcji opracowane przez nauczycieli. Rozdział autorstwa Ewy Jaworskiej można potraktować jako uzupełnienie, o charakterze utylitarnym, wcześniejszych teoretycznych rozważań. Następne rozdziały stanowią nawiązanie do, otwierającego książkę, opracowania Katarzyny Hall. Zawierają one przykłady realizacji treści edukacji europejskiej zaproponowane przez nauczycieli nie będącymi geografami. I tak Elżbieta Kisiel przedstawia punkt widzenia biologa, Daria Przybył nauczyciela muzyki, natomiast Joanna Bronowska i Elżbieta Zawadzka filologów.

Na zakończenie pragnąłbym podziękować: Tadeuszowi Palmowskiemu z Katedry Geografii Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Gdańskiego, Aleksandrze Kowalczyk z Instytutu Geografii Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego i Ryszardowi Ruszkowskiemu z Wydawnictwa „Nowa Era” za pomoc i życzliwość jakich doświadczyłem przy redakcji niniejszej książki.

Redaktor

Wprowadzenie

Edukacja regionalna, patriotyczna i obywatelska oraz europejska powinny mieć swoje miejsce na wszystkich etapach nauczania – oczywiście w sposób dostosowany do wieku i możliwości percepcyjnych uczniów. Na niektórych etapach treści z nimi związane są obecnie wyodrębnione i zaakcentowane w postaci tzw. „ścieżek edukacyjnych”. Wprowadzenie ścieżek do polskiego systemu edukacji miało na celu właśnie zaakcentowanie wybranych zagadnień, godnych szczególnego zwrócenia uwagi przez cały zespół nauczycieli. Bez względu na to, jaki status mają te, wymienione wyżej, edukacje na konkretnym etapie (czy są jasno nazwane i wyodrębnione), z pewnością zadaniem nauczycieli i wychowawców na każdym etapie edukacyjnym jest kształtowanie u uczniów dobrze pojętego patriotyzmu: lokalnego, regionalnego, narodowego, państwowego oraz europejskiego. Jak to robić? Jak czynić patriotyzm lokalny niesprzecznym z interesem narodowym, jak sprawiać, aby myślenie pro-państwowe mogło być również pro-europejskie? Zarówno wychowawcy klas, jak i nauczyciele wielu przedmiotów mają tu sporo do zrobienia i zaproponowania. Wkomponowanie tematów z wymienionych zakresów jest możliwe (w większym lub mniejszym stopniu – oczywiście w sposób dostosowany do wieku uczniów i listy przedmiotów w danym typie szkoły) zarówno w tzw. godziny wychowawcze, lekcje polskiego, muzyki, plastyki, historii, geografii, wiedzy o społeczeństwie, języków obcych, jak i w specjalnie pomyślane zajęcia dodatkowe.

Na pewno długą historię ma naszej szkole wychowanie patriotyczne i obywatelskie, polegające na uczeniu od najmłodszych lat szacunku do hymnu i symboli narodowych, obcowaniu z wierszami i pieśniami patriotycznymi, obchodzeniu ważnych świąt państwowych i rocznic, promowaniu umiłowania rodzimej przyrody, historii itp., itd.

Edukacja regionalna – zależnie od regionu – ma również mniej lub bardziej bogatą tradycję. Szczególnie duży dorobek różnego rodzaju materiałów edukacyjnych jej poświęconych mają takie regiony jak Śląsk czy Kaszuby.

Edukacja europejska jest w polskiej szkole na ich tle zagadnieniem najmłodszym. Relatywnie najlepsze przygotowanie do jej prowadzenia mają obecnie, z racji swojego wykształcenia, nauczyciele geografii, historii i wiedzy

o społeczeństwie. Jednak warto przygotowywać do tego także nauczycieli wszystkich innych przedmiotów. Każdy nauczyciel powinien przynajmniej być w stanie przekonywująco, mądrze i ciekawie odpowiedzieć swoim wychowankom na pytanie: jak i dlaczego głosował w wyborach: samorządowych, parlamentarnych, europejskich. Choćby poprzez swój przykład – bycia świadomym wyborcą europejskim – każdy nauczyciel może wpływać na ukształtowanie takiej postawy u swoich uczniów w przyszłości. Do umiejętności zainteresowania tym tematem potrzebna jest jednak rzetelna, jak najszersza wiedza, której częstokroć brakuje, z uwagi na dopiero niedawne wejście Polski w strukturę europejskie.

Szczególnie pozytywną rolę w pogłębianiu i upogładowianiu wiedzy europejskiej może odegrać uczestniczenie szkoły w różnego rodzaju międzynarodowych projektach – wymiany, współpracy. Na przykład program „Socrates Comenius” dostępny jest zarówno dla szkół podstawowych, jak i gimnazjów oraz liceów. Uczestniczenie w projektach z tego programu pokazuje oraz przybliża uczniom i nauczycielom kraje partnerskie. Zupełnie inaczej postrzega się Europę poprzez bezpośrednie kontakty z przedstawicielami innych krajów niż tylko poprzez wiedzę podręcznikową.

Niemniej konkretna, wieloaspektowa wiedza również jest potrzebna. Dalej zamieszczone materiały pozwalają na poszerzenie, pogłębienie tej wiedzy oraz podają przykłady radzenia sobie w szkolnej rzeczywistości z problematyką europejską. Warto także polecić zajrzenie do wskazanych przy poszczególnych artykułach pozycji literatury oraz życzyć wszystkim nauczycielom coraz swobodniejszego poruszania się w tej tematyce. Aby ich uczniowie bez kompleksów w przyszłości poruszali się po Europie, byli w stanie szukać tam pracy, wypoczynku i aby mogli być dumni ze świadomie wybranych przez siebie, mądrych parlamentarzystów europejskich.

Tomasz Michalski, Michał Witkiewicz

Procesy integracji gospodarczej w Europie w dobie globalizacji

Wstęp

Idea integracji krajów europejskich sięga daleko w przeszłość. Już podczas Zjazdu Gnieźnieńskiego przedstawiano teorie mające na celu doprowadzić do połączenia niektórych krajów w jedną całość. Niestety zbyt często idea ta była wykorzystywana przez władze do uzasadnienia swojej hegemonii. Za przykład może tu posłużyć Francja podczas epoki napoleońskiej, czy Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. Dopiero po II wojnie światowej, w części naszego kontynentu nie będącej pod okupacją radziecką, zaistniały korzystne warunki do działań na rzecz zjednoczenia opartych na partnerstwie. Od czasu upadku systemu państw socjalistycznych i likwidacji ZSRR procesy te zachodzą praktycznie w całej Europie.

Uczniowie, w ramach zajęć z geografii, historii czy edukacji europejskiej, powinni poznać historię i stan obecny procesów integracyjnych w Europie. Dzięki temu będą oni mogli prawidłowo umiejscowić działania, które doprowadziły do powstania i rozwoju dzisiejszej Unii Europejskiej. W tym kontekście głównym celem publikacji jest omówienie, w przystępnej formie, procesów integracji gospodarczej na naszym kontynencie. Celem drugorzędnym jest przybliżenie samego pojęcia integracji gospodarczej.

Pojęcie integracji gospodarczej w aspekcie globalizacji

Integracja jako świadomy, celowy proces zmierzający do pogłębienia więzi pomiędzy grupą krajów może przybierać różne formy. Według najprostszego podziału wyróżniamy integrację: ekonomiczną i polityczną. Pierwsza polega na liberalizacji działalności gospodarczej, usunięciu wszelkich barier w handlu, wypracowaniu jednolitych norm prawnych mających częściowo zastąpić prawa narodowe. Z kolei celami drugiej są: tworzenie instytucjonalnych mechanizmów i procedur podejmowania decyzji, pokojowe rozwiązywanie sporów, dążenie do społeczno-politycznej spójności i pielęgnowanie wspólnych dla wszystkich wartości i oczekiwań.

Integracja na arenie międzynarodowej oznacza dążenie do tworzenia i utrzymywania intensywnych i zróżnicowanych więzi pomiędzy dotychczas całkowicie autonomicznymi państwami. Powoduje to, że wzajemna współpraca pomiędzy państwami przystępującymi do integracji odbywa się na trzech płaszczyznach: ekonomicznej, społecznej i politycznej. Istotnym jest, aby proces integracji odbywał się równolegle w dwóch wymiarach – instytucjonalnym i ludzkim. Aspekt instytucjonalny to podejmowanie decyzji politycznych przez rządy i parlamenty, deklarowanie woli współpracy, gesty pojednania itd. Z kolei aspekt nieformalny obejmuje współpracę pomiędzy „zwykłymi” ludźmi, współpracę nie tworzoną przez rządy. Brak równowagi pomiędzy tymi dwoma formami integracji może doprowadzić do jej patologii. W efekcie prowadząc do skutków odmiennych od oczekiwanych, przynosząc więcej szkody, niż pożytku.

Istnieje wiele organizacji międzynarodowych, których celem jest integracja ekonomiczna. W tab. 1. przedstawiono jedną z możliwych ich klasyfikacji. Najmniejszą intensywnością odznacza się strefa wolnego handlu, największą unia polityczna. Jak dotychczas żadna z form integracji ekonomicznej nie osiągnęła najwyższej spośród przedstawionych form integracji. Osobną kategorię stanowią organizacje międzynarodowe, które sprzyjają rozwojowi współpracy i swobodzie wymiany gospodarczej, nie będąc jednocześnie typowymi ugrupowaniami integracyjnymi w sferze ekonomicznej.

Współcześnie w dobie globalizacji działania integracyjne o charakterze nabierają nowego znaczenia. Zgodnie z definicją Międzynarodowego Funduszu Walutowego globalizacja to „rosnące współzależności między krajami na całym świecie w związku ze wzrostem wielkości transakcji obejmujących wymianę towarów i usług oraz przepływy kapitału, a także szybkie i szerokie rozprzestrzenienie się technologii. Technologia uczyniła globalizację widoczną, a liberalizacja przyczyniła się do jej pogłębienia” (M. Dutkowski, 2002, s. 4). Możemy wyróżnić aspekt społeczny i ekonomiczny globalizacji. Pierwszy zasadza się na powstawaniu globalnej kultury i powstawaniu globalnego społeczeństwa informacyjnego. Natomiast drugi – na tworzeniu wielkich gospodarczych systemów, powstawaniu międzynarodowych koncernów oraz na dużej mobilności kapitału.

Wielkie gospodarcze systemy obejmują instytucje międzynarodowe zajmujące się gospodarką. Najważniejsze z nich to (szerzej na ten temat: E. Latoşek, M. Proczek, 2001):

- Bank Światowy (stara nazwa: Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju) zajmujący się kredytowaniem inwestycji mających najczęściej za zadanie poprawę infrastruktury lub rozwój rolnictwa.
- Międzynarodowy Fundusz Walutowy udzielający pomocy państwom członkowskim w celu stabilizacji ich walut krajowych, równoważeniu bilansów płatniczych oraz ułatwieniu międzynarodowej współpracy walutowej.

Tab. 1. Podstawowe rodzaje integracji ekonomicznej

Intensywność	Nazwa	Cechy
1	Strefa wolnego handlu	Istotą jest tu likwidacja ceł i ograniczeń ilościowych w handlu pomiędzy krajami członkowskimi, przy zachowaniu autonomii w kontaktach handlowych tych państw z krajami spoza tej strefy (np. EFTA).
2	Unia celna	Zasada się na tych samych zasadach w stosunkach pomiędzy krajami członkowskimi, lecz w kontaktach handlowych z państwami trzecimi kraje członkowskie muszą prowadzić ujednoczoną politykę handlową oraz stosować wspólną zewnętrzną taryfę celną (np. CARICOM, czyli Wspólnota Karaibska).
3	Wspólny rynek	Zakłada swobodny przepływ towarów, usług kapitału i siły roboczej, przy jednoczesnych obostrzeniach w kontaktach w tym zakresie z państwami trzecimi (np. Wspólnoty Europejskie, czyli ECSC, EEC i Euratom do 1992 r.).
4	Unia walutowa	Oprócz konieczności spełnienia wszystkich wymagań stawianych we wspólnym rynku dodatkowo wymaga koordynacji (względnie unifikacji) polityki walutowej prowadzonej przez kraje członkowskie (np., Euroland obejmujący 12 krajów UE używających euro zamiast walut narodowych).
5	Unia gospodarcza	Zawiera w sobie wszystkie elementy wspólnego rynku, ponadto w jej ramach prowadzona jest koordynacja (lub unifikacja) wybranych dziedzin gospodarczej aktywności (w tę stronę zmierzają kraje UE, zwłaszcza Eurolandu).
6	Unia polityczna	Jest to najwyższa forma integracji, w jej obrębie zakłada się całkowitą koordynację (lub unifikację) podstawowych dziedzin aktywności gospodarczej, polityki wewnętrznej i zewnętrznej (zagranicznej), ewentualnie również polityki obronnej.

Najmniejszą intensywnością integracji gospodarczej odznacza się typ organizacji oznaczony jako 1, największą jako 6.

Źródło: opracowano na podstawie A. Makać, 1995.

- Światowa Organizacja Handlu (WTO), której zadaniami jest rozszerzanie i stabilizowanie wymiany handlowej pomiędzy państwami oraz porządkowanie reguł tego handlu.
- Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) zajmująca się również stabilizacją polityki gospodarczej na poziomie globalnym: likwidacja najpoważniejszych ograniczeń w handlu, przeciwdziałaniu bezrobociu, dumpingowi, wojnom celnym itd.

Trzecim aspektem globalizacji o charakterze ekonomicznym jest duża mobilność kapitału, czyli łatwość w inwestowaniu poza granicami inwestora. W niektórych przypadkach jest to zjawisko pozytywne. Natomiast swoje niekorzystne działanie objawia w przypadku tzw. krótkookresowego kapitału spekulacyjnego. Przykładem wzrostu mobilności kapitału może być porównanie bezpośrednich inwestycji zagranicznych, które w 1960 r. wynosiły 66 mld USA, by w 35 lat później wynieść około 2600 mld USD, co nawet jeśli weźmiemy pod uwagę inflację daje wzrost ok. 40-krotny.

Globalizacja, jak każdy proces zachodzący we współczesnym świecie, jest oceniana zarówno pozytywnie, jak i negatywnie. Najpoważniejszą reakcją na negatywne skutki globalizacji jest wzrost tendencji regionalistycznych. W sferze globalnej znajduje odzwierciedlenie we wzroście współpracy regionalnej pomiędzy państwami. Zasadniczym celem powoływania regionalnych ugrupowań ekonomicznych jest ich dążenie do zapewnienia krajom członkowskim bezpieczeństwa oraz przeciwdziałanie wspólnymi siłami negatywnym skutkom rozwoju gospodarki światowej. Coraz większą rolę zaczynają bowiem odgrywać korporacje międzynarodowe oraz międzynarodowe instytucje finansowe (powoływanie ugrupowań regionalnych wydaje się być obecnie podstawowym narzędziem obrony rządów państw przed marginalizacją ich gospodarek). Z jednej strony regionalizacja przyczynia się do większej harmonizacji rozwoju gospodarek państw należących do danego ugrupowania gospodarczego, z drugiej strony następuje wzrost dysproporcji pomiędzy gospodarkami państw członkowskich ugrupowania, a sąsiednimi państwami do niego nie należącymi. Jeżeli dane ugrupowanie odniesie sukces – państwa ościenne wyrażają chęć przystąpienia do niego. Oczywiście państwa aspirujące do danej organizacji muszą ponieść trudy dostosowania zasad swojego życia społecznego, politycznego i ekonomicznego do wymagań ugrupowania, zatem pośrednio regionalizacja prowadzi do uniformizacji zasad (czyli do tego samego co globalizacja). Dlatego też współcześnie, kiedy oba procesy (globalizacji i regionalizacji) wciąż się rozwijają – trudno jest odpowiedzieć na pytanie czy dążenia regionalizacyjne są pośrednią formą globalizacji, czy też alternatywnym trendem współdziałania, stanowiącym jej ograniczenie (J. Adamczyk, 2001).

Integracja w części Europy zniewolonej przez były Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Przez długi okres czasu integracja europejska odbywała się dwudzielnie. Dotyczyło to zarówno integracji o charakterze ekonomicznym, jak też politycznym. Z jednej strony powstawały inicjatywy integracyjne w wolnej Europie, z drugiej strony powstała Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (1949 r.). Została ona utworzona przez ówczesne państwa socjalistyczne pod przewodnictwem Związku Radzieckiego. Teoretycznie celem tej organizacji było pogłębianie współpracy gospodarczej pomiędzy państwami członkowskimi. W praktyce (wobec problemów z zaopatrzeniem w towary na rynkach wewnętrznych państw członkowskich) wymiana ta była w dużym stopniu wymuszona, a sama organizacja była jednym z narzędzi utrzymania kontroli Związku Radzieckiego nad państwami od niego zależnymi. Po upadku „żelaznej kurtyny” organizacja ta została rozwiązana, a większość postkomunistycznych państw zadeklarowała chęć przystąpienia do Unii Europejskiej. Wprowadzenie tych życzeń od razu było niemożliwe, stąd w tej części naszego kontynentu

zaczęły powstawać inne, mniejsze ugrupowania o charakterze integracyjnym, lecz zawsze oparte na partnerstwie. Z drugiej strony Rosja (jako spadkobierczyni byłego ZSRR) nie zrezygnowała z chęci wpływania na sytuację w państwach sąsiednich, tym bardziej, że część spośród nich była częścią byłego ZSRR. Niestety w przypadku tej drugiej grupy ugrupowań o charakterze integracyjnym trudno mówić o partnerstwie i równouprawnieniu.

Śród działań o orientacji „prozachodniej”, całkowicie nową inicjatywą o charakterze politycznym były spotkania prezydentów Czechosłowacji, Polski i Węgier. Za początek współpracy można uznać 1991 r., kiedy to w Wyszehradzie podpisano wspólną deklarację, podczas której ustalono m. in. poparcie rozwiązania RWPG i Układu Warszawskiego oraz dążenie do konsultowania polityki (zarówno zagranicznej, jak i częściowo wewnętrznej). Od miejsca podpisania powyższej deklaracji te trzy, a po rozpadzie Czechosłowacji w 1993 r. cztery, kraje były nazywane „grupą wyszehradzką”. Najważniejszym osiągnięciem tej inicjatywy było podpisanie w 1992 r. Porozumienia Środkowoeuropejskiego o Wolnym Handlu [ang. *Central European Free Trade Agreement, CEFTA*]. Wśród jego założycieli znalazły się: Czechosłowacja (a od jej rozpadu w 1993 r. automatycznie: Czechy, Słowacja), Polska i Węgry. Kolejnymi członkami zostali: Słowenia (1996 r.), Rumunia (1997 r.) i Bułgaria (1998 r.). Organizacja posiada charakter strefy wolnego handlu, w ramach której cła mają być zniesione na produkty przemysłowe i rolnicze (przy czym, ze względu na liczbę protesty, są olbrzymie problemy z chociażby redukcją ceł na te ostatnie). Czasami organizacja ta była nazywana „małą Unią Europejską”. Posiada on charakter wybitnie przejściowy, gdyż członkowie CEFT-y od początku jej powstania deklarowali chęć przystąpienia do UE. Obecnie spośród jej członków jedynie Bułgaria i Rumunia nie zostały przyjęte do Unii Europejskiej, po ich przyjęciu organizacja ta straci rację bytu.

Porozumienie Środkowoeuropejskie o Wolnym Handlu jest jedynym prozachodnim w tej części Europy ugrupowaniem integracyjnym o charakterze ekonomicznym. Nie oznacza to jednak, że nie ma tu ugrupowań o charakterze politycznym, które w swoją działalność wpisują również elementy związane z gospodarką. Charakterystyczne jest, że do tych ugrupowań czasem należy również Rosja z jednej strony i niektóre państwa zachodnioeuropejskie z drugiej.

Starą strukturą polityczną, która zyskała nowe znaczenie po upadku systemu państw socjalistycznych jest Inicjatywa Środkowoeuropejska (pod tą nazwą od 1991 r.). Jej początki sięgają końca lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku i są związane ze współpracą między Włochami i Austrią, rozszerzoną następnie o Jugosławię i Węgry. Po 1989 r. przystąpiły do niej Czechosłowacja (później Czechy i Słowacja), Polska, Albania, Bułgaria, Rumunia, Białoruś, Mołdowa i Ukraina. Po rozpadzie Jugosławii, w jej miejsce członkami

Inicjatywy Środkowoeuropejskiej zostały powstałe po tym rozpadzie kraje. Celem organizacji sprowadzają się do konsultowania działań i wymiany informacji. Główną zinstytucjonalizowaną formą współpracy jest istniejący w Trieście Ośrodek ds. Informacji i Dokumentacji (por. E. Cziomer, 2000a).

Wyzwolone spod okupacji ZSRR Litwa, Łotwa i Estonia 1990 r. utworzyły Radę Bałtycką. W jej ramach prowadzona jest bardzo szeroka współpraca obejmująca płaszczyzny: polityczną, społeczno–ekonomiczną i kulturalną (T. Palmowski, 2000).

Ważną organizacją o charakterze politycznym na północy naszego kontynentu jest Rada Państw Morza Bałtyckiego powstała w 1992 r. Obejmuje ona Danię, Finlandię, Niemcy, Polskę, Litwę, Łotwę, Estonię i Rosję, do których następnie dołączyła Islandia. Funkcjonowanie tej organizacji skupia się wokół zagadnień związanych z ochroną środowiska przyrodniczego, rozwoju energetyki i komunikacji oraz praw mniejszości narodowych.

Na południu ważną rolę odgrywa Współpraca Gospodarcza Morza Czarnego powstała w 1992 r. Inicjatorem jej powstania była Turcja. Jej członkami zostały: Albania, Armenia, Azerbejdżan, Bułgaria, Gruzja, Grecja, Mołdowa, Rumunia, Rosja, Turcja i Ukraina. W randze obserwatorów uczestniczy dziesięć dalszych państw, w tym Polska. Cele tej organizacji skupiają się wokół rozwijania współpracy wokół Morza Czarnego (gospodarczej, naukowej, kulturalnej i ekologicznej), aktywne uczestnictwo w procesach integracyjnych w Europie, dążenie do stabilizacji politycznej w regionie (E. Cziomer, 2000a).

Całkowicie odmienne idee, od przedstawionych powyżej przyświecały powołaniu do życia Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich pod koniec 1991 r. pozostawił z jednej strony pustkę polityczną i zerwane więzi gospodarcze, z drugiej zdegradował władze w Moskwie z roli rządzących jednym z dwóch supermocarstw do roli władz jednego z kilku mocarstw na świecie. Podjęte już w grudniu 1991 r. działania miały na celu nie dopuścić do całkowitego rozluźnienia więzi republik socjalistycznych tworzących były ZSRR. Oficjalny protokół o powstaniu Wspólnoty Niepodległych Państw podpisano jeszcze w tym, samym miesiącu, natomiast procedura ratyfikacyjna ciągnęła się dwa lata. Spośród 15 dawnych republik tworzących ZSRR do WNP należy 12 (bez Litwy, Łotwy i Estonii, które są członkami Unii Europejskiej). W ramach prac państw należących do WNP jest podejmowane szereg działań integracyjnych. Część z nich odbywa się przy współudziale Rosji, jak postanie Wspólnoty Zintegrowanych Państw (Rosja, Białoruś, Kazachstan i Kirgistan), Związek Białorusi i Rosji. Jednakże część działań integracyjnych jest prowadzona bez formalnego udziału w nich Rosji: Środkowoazjatycki Obszar Gospodarczy (Kazachstan, Uzbekistan, Kirgistan), Wschodnioeuropejska Unia Celna (Ukraina i Mołdowa, spośród wymienianych tu organizacji ta najbardziej przypomina działania integracyjne o charakterze gospodarczym, mając za zadanie w nieodległej przyszłości do-

prowadzić do powstania strefy wolnego handlu), Wspólny Obszar Graniczny i Obrony (Kazachstan i Kirgistan) oraz GUAM (Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan, Mołdowa) (E. Cziomer, 2000b).

Integracja w wolnej Europie

W części Europy, która była wolna od wpływów sowieckich, integracja europejska posiada długą historię i przeszła skomplikowaną ewolucję. Po II wojnie światowej możemy w niej wyróżnić cztery główne typy działań: tworzenie teorii naukowych poświęconych integracji, ruchy społeczno-ekonomiczne wraz z opracowywaniem koncepcji paneuropejskich, podejmowane przez niektóre państwa zachodnioeuropejskie działania integracyjne oraz rozwój różnych form współpracy wraz z ich instytucjonalizacją. W Europie Zachodniej wystąpiły dwie odmienne koncepcje integracji gospodarczej. Pierwsza doprowadziła do powstania Unii Europejskiej, druga do Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu.

Zwyciężył model integracji, który doprowadził do powstania Unii Europejskiej. W jego ramach integracja postępowała dwutorowo. Z jednej strony następowało pogłębianie współpracy. W 1951 r. w Paryżu podpisano układ powołujący do życia Europejską Wspólnotę Węgla i Stali [ang. *European Coal and Steel Community, ECSC*], natomiast w 1957 r. zostaje podpisany Traktat Rzymski, na mocy którego powstają Europejska Wspólnota Energii Atomowej [ang. *European Atomic Energy Community, Euratom*] oraz Europejska Wspólnota Gospodarcza [ang. *European Economic Community, EEC*]. W dalszym etapie następuje pogłębianie współpracy poprzez podpisywanie układów. Najważniejsze z nich podpisane w ciągu ostatnich lat to Jednolity Akt Europejski (1987 r.), Traktat Maastricht (1991 r.), Traktat Amsterdamski (1997 r.) oraz uchwalenie Konstytucji Europejskiej (2004 r.), która obecnie jest w trakcie ratyfikacji przez poszczególne kraje członkowskie.

Z drugiej strony następowało przyjmowanie nowych państw członkowskich. Do krajów, które w 1951 r. powoływały do życia Europejską Wspólnotę Węgla i Stali (Francja, RFN, Włochy, Holandia, Belgia i Luksemburg) dołączały: Wielka Brytania, Dania i Irlandia (1973 r.), Grecja (1981 r.), Hiszpania i Portugalia (1986 r.), Austria, Szwecja i Finlandia (1995 r.), Estonia, Łotwa, Litwa, Polska, Słowacja, Czechy, Węgry, Słowenia, Malta, Cypr (2004 r.). W kolejce do integracji czekają: Rumunia, Bułgaria, Chorwacja, Turcja i Ukraina. Jedynym regionem, który wystąpił z Unii Europejskiej jest Grenlandia. Jej obywatele razem z Danią przystąpili do Unii, natomiast po uzyskaniu szerokiej autonomii zdecydowali o wystąpieniu z niej.

Odmienne cele przyswiecały powstałemu w 1960 r. Europejskiemu Stowarzyszeniu Wolnego Handlu [ang. *European Free Trade Association, EFTA*]. Jego założycielami były: Austria, Dania, Norwegia, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja i Wielka Brytania. EFTA była reakcją na powstanie EWG i miała

zapobiec dyskryminacji gospodarczej w wyniku powstania EWG (K. Żurkowska, 2000). W następnych latach z jednej strony następowało odchodzić poszczególnych krajów do EWG (dzisiejsza Unia Europejska), z drugiej przyjmowanie nowych członków: Islandii (1970 r.), Finlandii (1986 r.) i Lichtensteinu (1991 r.). Ostatecznie członkami EFTA pozostały: Islandia, Lichtenstein, Norwegia i Szwajcaria, a więc kraje, których społeczeństwa są przeciwne przystąpieniu do UE.

Wraz z postępującymi procesami liberalizacji w ramach EWG i EFTA oba ugrupowania rozpoczęły nawiązywanie kontaktów, które w 1994 r. doprowadziło do powstania Europejskiego Obszaru Gospodarczego [ang. *European Economic Area, EEA*]. Wyjątek stanowi Szwajcaria należąca do EFTA, lecz nie będąca członkiem EEA.

Podsumowanie

Początkowy, dwudzielny przebieg procesów integracyjnych w Europie, po 1989 r. znowu zaczął toczyć się na naszym kontynencie normalnie. Spośród różnorodnych modeli integracji gospodarczej zwyciężył wytyczony przez Wspólnotę Węgla i Stali. Bezsprzecznie Unia Europejska jest najsilniejszym ugrupowaniem o charakterze gospodarczo-politycznym na naszym kontynencie i jednym z najpotężniejszych na świecie. Jest także najważniejszym czynnikiem stabilizującym sytuację w Europie. W tej drugiej, mniej gospodarczej a bardziej politycznej funkcji dużą rolę odgrywają jednak również Pakt Północnoatlantycki (NATO) oraz Komisja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

Pozostaje mieć nadzieję, że proces globalizacji z jednej strony, i procesy rozszerzania Unii Europejskiej z drugiej – doprowadzą w przeciągu najbliższych kilku lat do całkowitej stabilizacji, a tym samym polepszenia warunków życia na naszym kontynencie i znacznego ograniczenia konfliktów.

Spis literatury:

- Adamczyk J. (red.), 2001, Procesy globalizacyjne i regionalizacyjne w gospodarce światowej [w:] J. Adamczyk (red.) Globalizacja i regionalizacja gospodarki w Europie Środkowo-Wschodniej na początku XXI wieku, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów–Polańczyk, s. 11–16.
- Cziomer E., 2000a, Europa Środkowo–Wschodnia [w:] E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Kraków, s. 280–298.

- Cziomer E., 2000b, Rosja i Wspólnota Niepodległych Państw [w:] E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Kraków, s. 299–316.
- Dutkowski M., 2002, Wybrane zagadnienia społeczno-gospodarcze świata i Polski w fazie przemian, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Toruń.
- Latoszek E., Proczek M., 2001, Organizacje międzynarodowe. Założenia, cele, działalność. Podręcznik akademicki, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa.
- Makać A., 1995, Międzynarodowa integracja gospodarcza – podstawowe problemy teoretyczne [w:] E. Oziewicz (red.) Wybrane problemy procesów integracyjnych we współczesnej gospodarce światowej, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 7–33.
- Palmowski T., 2000, Rola regionu transgranicznego w procesie integracji Europy Bałtyckiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Żukrowska K., 2000, Unia Europejska na progu nowego tysiąclecia: odpowiedź na wyzwanie globalizacji [w:] Globalizacja w gospodarce światowej, Instytut Handlu Zagranicznego Uniwersytet Gdański, Sopot, s. 481–501.

Historia, funkcjonowanie i dalsze rozszerzenie Unii Europejskiej

Wstęp

Celem opracowania jest przedstawienie historii i zasad funkcjonowania Unii Europejskiej, a także przedstawienie perspektyw jej dalszego rozszerzania. Wśród uczniów szkół zarówno gimnazjalnych, jak i ponadgimnazjalnych poziom wiedzy o Unii Europejskiej wydaje się być zdecydowanie niewystarczający. A przecież od ponad pół roku jesteśmy jej członkiem. Zatem uczniowie powinni znać przynajmniej podstawowe fakty z historii, dnia dzisiejszego i dalszych perspektyw organizacji, na rzecz której scedowaliśmy część naszej tak niedawno odzyskanej suwerenności. Organizacji, do której przynależność przynosi nam odczuwalne profity.

Integracja europejska posiada długą historię i przeszła skomplikowaną ewolucję. Możemy w niej wyróżnić cztery główne typy działań:

- tworzenie teorii naukowych poświęconych integracji;
- ruchy społeczno–ekonomiczne wraz z opracowywaniem koncepcji paneuropejskich;
- podejmowane przez niektóre państwa zachodnioeuropejskie, po zakończeniu II wojny światowej, działania integracyjne;
- rozwój od początku lat 50–tych w Europie Zachodniej różnych form współpracy oraz ich instytucjonalizacja.

Wszystkie te cztery typy aktywności doprowadziły nas do miejsca w którym jesteśmy obecnie – Unii obejmującej większość naszego kontynentu i stanowiącej jednego z największych „graczy” na arenie międzynarodowej.

Historia

Po zakończeniu I wojny światowej pojawiły się koncepcje integracyjne, w których silny nacisk był położony na polityczny aspekt zjednoczenia. Ponieważ w tym samym okresie występowały silne sprzeczności polityczne – próby te zakończyły się fiaskiem. Wkrótce wybuchła też II wojna światowa. Dopiero po jej zakończeniu pojawiły się nowe możliwości integracji. Postęp techniczny spowodował przesunięcie punktu ciężkości prób integracji z płaszczyzny

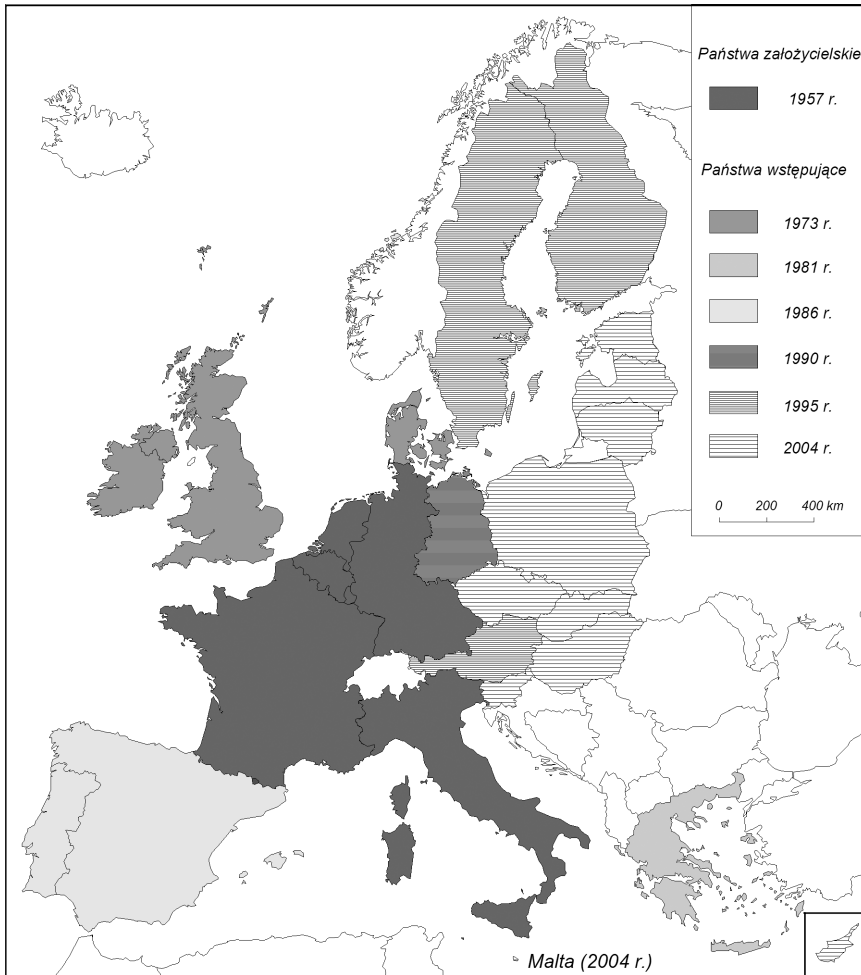
politycznej na gospodarczą. Ponadto rozpoczęcie procesów globalizacji spowodowało konieczność większego otwarcia gospodarek poszczególnych państw oraz wymusiło zwiększenie swobody przepływu towarów, ludzi, kapitałów i usług. Duże znaczenie miał też fakt podziału naszego kontynentu na dwa obozy: socjalistyczny we wschodniej Europie pod przewodnictwem ZSRR, oraz kapitalistyczny w zachodniej Europie bez wyraźnego przewodnictwa pojedynczego kraju ale z silnym wsparciem USA. Dodatkowym czynnikiem było poczucie zagrożenia na zachodzie kontynentu ze strony ZSRR. W efekcie państwa zachodnioeuropejskie zmierzały do rozszerzenia współpracy społeczno-gospodarczej i polityczno-militarnej poprzez znoszenie barier pomiędzy krajami oraz tworzenie wspólnych instytucji.

Początki udanych prób zjednoczenia gospodarczego w Europie sięgają roku 1950, kiedy to francuski minister spraw zagranicznych Robert Schuman zgłosił projekt utworzenia Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali [ang. *European Coal and Steel Community*]. W rok później, w Paryżu został podpisany układ powołujący do życia EWWiS. Krajami członkowskimi stały się: Francja, RFN, Włochy, Holandia, Belgia i Luksemburg. U jego podstaw legło dążenie Francji do „wbudowania” RFN w zachodnioeuropejski system gospodarczy. W konsekwencji na płaszczyźnie politycznej miało to doprowadzić do pojednania Niemców i Francuzów, a na płaszczyźnie gospodarczej – przyczynić się do rozwoju gospodarczego, zwiększania zatrudnienia i podnoszenia stopy życiowej mieszkańców państw członkowskich. Istotą EWWiS jest wspólny rynek dla państw członkowskich na surowce i produkty przemysłu węglowego i stalowego.

Od tego czasu procesy zjednoczeniowe przebiegają równoległe na dwóch płaszczyznach. Pierwsza polega na powiększaniu zintegrowanej przestrzeni poprzez przyjmowanie nowych członków (ryc. 1.). Były to w kolejności: Wielka Brytania, Dania i Irlandia (1973 r.), Grecja (1981 r.), Hiszpania i Portugalia (1986 r.), na skutek zjednoczenia Niemiec obszar Niemieckiej Republiki Demokratycznej należący wcześniej do bloku socjalistycznego (1990 r.), Austria, Szwecja i Finlandia (1995 r.), Estonia, Łotwa, Litwa, Polska, Słowacja, Czechy, Węgry, Słowenia, Malta, Cypr (2004 r.). Ponadto w 1990 r. była Niemiecka Republika Demokratyczna po zjednoczeniu Niemiec automatycznie stała się częścią Unii Europejskiej. W skład Unii Europejskiej wchodzi też zamorskie posiadłości: Gujana Francuska, Gwadelupa, Martynika i Reunion (fr.), Azory i Madera (port.), oraz Wyspy Kanaryjskie (hiszp.)¹.

Druga płaszczyzna procesów zjednoczeniowych to podejmowanie nowych działań integrujących (por. A. Blair, 2002). W 1957 r. został podpisany Traktat Rzymski, który położył podwaliny pod realne zjednoczenie gospodarcze na naszym kontynencie. Powołano wtedy Europejską Wspólnotę Energii Atomo-

¹ Grenlandia przynależąca do Danii została wyłączona ze wspólnoty w 1985 r.

Ryc. 1. Rozszerzenie Unii Europejskiej

Źródło: opracowanie własne

wej [ang. *European Atomic Energy Community, Euratom*] oraz Europejską Wspólnotę Gospodarczą [ang. *European Economic Community*] (najważniejszą spośród trzech „wielkich” wspólnot). Krajami założycielami są kraje członkowskie EWWiS: Francja, RFN, Włochy, Holandia, Belgia i Luksemburg. Zasadniczymi celami EWG są: harmonijny rozwój gospodarczy państw członkowskich, ciągła i równomierna ekspansja ekonomiczna Wspólnoty, wzmoczenie stabilizacji w regionie oraz szybszy wzrost poziomu życia obywateli i zacieśnianie stosunków między państwami członkowskimi. Natomiast głównym celem Euroatomu jest stwarzanie dogodnych warunków powstawania i szybkiego rozwoju przemysłu atomowego.

Kolejnym etapem działań integrujących jest zacieśnianie więzi pomiędzy państwami członkowskimi oraz reformy wewnątrz organizacji. Za najważniejsze należy uznać: połączenie organów instytucjonalnych Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i Euroatomu (1967 r.), stworzenie unii celnej (1968 r.), przeniesienie problematyki związanej ze wspólną polityką handlową na szczebel Komisji (1970 r.), utworzenie Europejskiego Systemu Walutowego (1979 r.), przyjęcie Jednolitego Aktu Europejskiego (1987 r.), uchwalenie Traktatu z Maastricht (1991 r.), opracowanie Konstytucji Europejskiej (2004 r.).

Jednolity Akt Europejski [ang. *Single European Act*] powszechnie jest uważany za pierwszą wielką reformę traktatów założycielskich Wspólnot Europejskich (czyli Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, Euroatomu i Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej). Zawiera on głównie postanowienia zmierzające do wzmocnienia lub rozszerzenia aktywności państw członkowskich w dziedzinie gospodarczej oraz do konsolidacji procedur współpracy w zakresie polityki międzynarodowej. Zdecydowana większość jego postanowień została już zrealizowana.

Traktat z Maastricht został podpisany 7 lutego 1992 r. i wszedł w życie z początkiem 1993 r. Jest uważany za drugą wielką reformę wspólnot po Jednolitym Traktacie Europejskim. Jego zasadniczym celem było stworzenie podstaw do transformacji Wspólnot Europejskich w Unię Europejską. Został on osiągnięty poprzez fuzję ugrupowań dotyczących realizacji Unii Gospodarczej i Walutowej z postanowieniami Traktatu o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Traktat z Maastricht obejmuje trzy dziedziny życia zwane trzema filarami Unii Europejskiej:

1. Współpracę gospodarczą i społeczną, czyli dziedziny objęte działaniem już istniejących wspólnot: EWWiS, EWG i Euratomu; współdziałanie odbywa się na płaszczyźnie już istniejących trzech wspólnot.
2. Wspólną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, która jest tworzona poprzez współpracę rządów państw członkowskich.
3. Wymiar sprawiedliwości i sprawy wewnętrzne, który jest realizowany także poprzez współpracę rządów państw członkowskich.

W 1997 r. część postanowień tego traktatu została zmodyfikowana przez Traktat Amsterdamski. Było to konieczne, gdyż wobec wielości poruszanych spraw w Maastricht konieczne było pozostawienie części spraw otwartymi lub luźno skodyfikowanymi. Traktat Amsterdamski wszedł w życie 1 maja 1997 r. Dokonał on szeregu zmian we wcześniejszym traktacie, nie zmieniając jednakże jego zasadniczej struktury trzech filarów. Z drugiej strony nastąpiło wytyczenie dalszych kierunków reform w obrębie Unii Europejskiej, które powinny koncentrować się wokół fundamentalnych praw obywateli Unii, swobody poruszania się w jej obrębie, ograniczenia przestępczości i zmniejszenia skali bezrobocia oraz ochrony środowiska naturalnego. Kolejnym etapem reformy,

czy też dopracowania postanowień Traktatu z Maastricht był Traktat Nicejski (2000 r.). Możemy go potraktować jako następną grupę poprawek nowelizujących wcześniejszy traktat. Wobec realnej perspektywy rozszerzenia Unii Europejskiej przyjęto w tym traktacie również decyzje dotyczącą ważenia głosów w Radzie UE. Polska otrzymała bardzo korzystną ich liczbę – tyle samo co Hiszpania (27). W późniejszych latach podważano tę decyzję, stąd w Polsce stało się popularne hasło Jana Rokity „Nicea albo śmierć”.

Na płaszczyźnie ekonomicznej bardzo odczuwalną przez obywateli decyzją było wprowadzenie od 1 stycznia 1999 r., w ramach unii gospodarczo-walutowej, jako oficjalnej wspólnej waluty – euro (EUR). Krajami starej Unii, które jak na razie nie przystąpiły do wspólnej polityki monetarnej są: Dania (na skutek negatywnego wyniku referendum w tej sprawie), Szwecja (na skutek niespełnienia wymogów w kwestii maksymalnego deficytu budżetowego oraz negatywnego wyniku referendum w tej sprawie), Wielka Brytania (na skutek decyzji swojego parlamentu) oraz wszystkie 10 nowych państw członkowskich (co do których decyzja o ewentualnym przystąpieniu do strefy euro została odłożona na późniejszy okres). Na mocy podpisanych umów euro jako obowiązującą walutę przyjęły cztery państwa nie będące członkiem Unii Europejskiej: Andora, Monako, San Marino i Watykan.

Jak na razie ostatnim krokiem integracji w ramach Unii europejskiej jest opracowanie Europejskiej Konstytucji w 2004 r., lecz aby weszła w życie musi być ratyfikowana przez wszystkie państwa członkowskie. Jednym z największych oponentów konstytucji w obecnej formie był nasz kraj. Protesty przedstawicieli Polski budził przede wszystkim brak odwołań do chrześcijańskich korzeni naszego kontynentu. Drugą przyczyną dotyczyła znaczenia Polski w podejmowaniu kluczowych decyzji w Unii. O ile w pierwszym przypadku ponieśliśmy porażkę, to w drugim udało się nam osiągnąć zaplanowany cel. Mimo początkowych oporów wśród części państw członkowskich, na początku 2005 r. poparcie dla konstytucji jest coraz większe. Także Polska przychyliła się coraz bardziej do przyjęcia tego dokumentu, aby nie przeciwstawiać się znacznej większości członków Unii Europejskiej.

Funkcjonowanie oraz instytucje

Traktat powołując do życia Unię Europejską stworzył specyficzny związek państw. Unia Europejska nie jest ani federacją, ani konfederacją, gdyż poszczególne kraje członkowskie przekazując część swoich uprawnień na rzecz instytucji unijnych, zachowały jednocześnie szerokie uprawnienia i duże możliwości wpływania na decyzje unijne.

Obecnie funkcjonowanie Unii Europejskiej opiera się na trzech filarach, obejmujących różne sfery działalności człowieka (tab. 1.). Pierwszy filar dotyczy zapewnienia wysokiego poziomu życia i zapewnienia bezpieczeństwa socjalnego obywateli Unii. W ramach drugiego aktywność koncentruje się

Tab. 1. Filary na których opiera się funkcjonowanie Unii Europejskiej

Filar	Nazwa	Cel i środki jego realizacji
I	Wspólnoty Europejskie (filar społeczno–gospodarczy).	Celem jest zapewnienie dobrobytu i bezpieczeństwa socjalnego obywateli państw członkowskich Unii, narzędziami do osiągnięcia tego celu są: stworzenie i rozwój Wspólnego Rynku oraz Unii Gospodarczej i Walutowej [ang. <i>EMU</i>] prowadzenie wspólnej polityki (rolnej, handlowej, transportowej), wspólnie tzw. polityki solidarnościowe (czyli regionalna, której celem jest wspieranie regionów najsłabiej rozwiniętych i społeczna, której zadaniem jest ochrona praw niektórych grup społecznych i walka z bezrobociem), wspieranie i stymulowanie ponadnarodowych programów obejmujących takie dziedziny, jak oświata, kultura, ochrona konsumenta, ochrona zdrowia i środowiska naturalnego oraz rozwój sieci transeuropejskich.
II	Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa (filar polityczny "zewnątrzny").	Celem jest zapewnienie bezpieczeństwa krajów członkowskich Unii oraz rozwój demokracji i poszanowania praw człowieka. Jest to realizowane poprzez pielęgnację wspólnych wartości oraz podstawowych interesów i niepodległości; ponadto są podejmowane działania na rzecz utrzymania pokoju, rozbrojenia, przestrzegania praw człowieka oraz budowy europejskiego ładu pokojowego.
III	Współpraca w Wymiarze Sprawiedliwości oraz Spraw Wewnętrznych (filar polityczny "wewnętrzny").	Celem jest walka przeciwko zorganizowanej przestępczości i narkotykom oraz współpraca policji i wymiarów sprawiedliwości (w sprawach cywilnych i karnych), a także utworzenie wspólnej jednostki — Europolu. Narzędziem są tu tworzone instytucje mające zajmować się podnoszeniem bezpieczeństwa oraz zacieśnianie współpracy między nimi.

Źródło: opracowanie na podstawie materiałów rozproszonych, zwłaszcza E. Cziomer, 2000.

wokół dwóch spraw politycznych: utrzymania bezpieczeństwa krajów członkowskich oraz poszanowania praw człowieka. Z kolei trzeci filar dotyczy budowy i rozwoju państwa prawa.

Utworzenie Unii Europejskiej nie spowodowało likwidacji instytucji dotychczas istniejących EWWiS, EWG i Euroatomu, ponieważ Unia jest kolejnym etapem integracji stanowiąc coś w rodzaju nakładki na istniejące już wspólnoty. Do głównych organów Unii Europejskiej należą Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Komisja Europejska, Parlament Europejski oraz Trybunał Sprawiedliwości (por. A. Blair, 2002).

Rada Europejska złożona z szefów państw lub rządów oraz przewodniczącego Komisji Europejskiej. Zbiera się 2 razy do roku. Ustala zasady i główne

kierunki wspólnej polityki zagranicznej i wspólnej polityki bezpieczeństwa. Rada Europejska jest naczelnym organem politycznym Unii.

Rada Unii Europejskiej (dawniej Rada Ministrów) jest złożona z ministrów poszczególnych resortów państw członkowskich, którzy są dobierani na konkretne obrady w zależności od omawianych tematów. Posiada szereg zespołów i innych instytucji doradczych, służących do przygotowywania szczegółowych propozycji i ustaleń. Rada jest najważniejszym organem decyzyjnym Unii. Rada zajmuje się koordynacją ogólnej polityki gospodarczej, wydaje akty prawne, ustala budżet oraz przekazuje Komisji Europejskiej uprawnienia do wykonania ustalonych przez siebie przepisów. Co pół roku przewodnictwo w Radzie przyjmuje inne państwo członkowskie. Siedziba Rady Unii mieści się w Brukseli.

Komisja Europejska (dawniej Komisja Wspólnot), złożona z mianowanych na 5 lat niezależnych od państw członkowskich komisarzy, uważana jest za „stróża traktatów” i jako taka posiadająca uprawnienia kontrolne, inicjatywne i wykonawcze. Komisja jest najważniejszym organem wykonawczym Unii. Kontroluje przestrzeganie prawa unijnego, wydaje własne akty prawne o charakterze wykonawczym, zarządza budżetem, reprezentuje Unię na zewnątrz i negocjuje umowy międzynarodowe. Jej siedzibą jest Bruksela.

Parlament Europejski jest wybierany co 5 lat. Po Traktacie z Maastricht uprawnienia Parlamentu wzrosły, tak że obecnie zajmuje się także kontrolą działalności Rady Unii Europejskiej, wspólnie z nią uchwała budżet oraz pełni funkcje opiniodawcze. Jego siedzibą jest Strasburg.

Trybunał Sprawiedliwości składa się z 15 sędziów i 9 rzeczników (adwokatów). Zajmuje się kontrolą zgodności unijnych aktów prawnych z traktatami, interpretuje prawo unijne, rozpatruje skargi oraz pełni rolę opiniodawczą w zakresie traktatów międzynarodowych. Ma siedzibę w Luksemburgu.

Innymi ważnymi instytucjami Unii Europejskiej są: Komitet Społeczno-Ekonomiczny i Komitet Regionów (organy doradcze), Trybunał Obrachunkowy zwany też Trybunałem Rewidentów Księgowych (zajmuje się finansami Unii), Europejski Bank Centralny (kieruje polityką pieniężną państw członkowskich), Europejski Bank Inwestycyjny (wspiera finansowo projekty przynoszące korzyść państwom członkowskim), Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju (odpowiednik poprzedniego banku, przeznaczony do pomocy krajom Europy Środkowo-Wschodniej i Wschodniej).

Dalsze rozszerzenie

Obecnie, na początku 2005 roku mamy trzy grupy krajów, które ewentualnie mogłyby zostać przyłączone do Unii Europejskiej. Pierwszą stanowią bogate państwa należące do Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA): Norwegia, Islandia, Szwajcaria i małe Lichtenstein. Lecz w najbliższej przyszłości ich dołączenie do Unii wydaje się być bardzo wątpliwe i to z kilku

przyczyn. Po pierwsze obywatele tych krajów na terenie Unii korzystają z większości przywilejów przynależnych obywatelom UE. Dzieje się tak, gdyż kraje członkowskie Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (z wyjątkiem Szwajcarii) razem z Unią tworzą Europejski Obszar Gospodarczy (por. J. Ruszkowski i inni, 2003). Wprawdzie obywatele Szwajcarii korzystają z tych samych udogodnień, lecz ich rząd wybrał bardziej skomplikowaną drogę podpisywania umów dwustronnych z poszczególnymi państwami. Wydaje się, że przy rozszerzonej Unii ta droga staje się powoli anachroniczna. Drugą przyczyną jest wysoki poziom życia w tych czterech krajach – po wejściu do Unii musiałyby one wpłacać więcej do wspólnego budżetu niż z niego osiągać. Ostatnia z wielkich przeszkód ma charakter behawioralny: wydaje się, że Islandczykom wystarcza współpraca w ramach krajów nordyckich, częściowo dotyczy to również Norwegów; natomiast Szwajcarzy ze swej neutralności i braku integracji uczynili zrab swej polityki zagranicznej.

Drugą grupę stanowią kraje europejskie postkomunistyczne. Możemy je podzielić na trzy podgrupy:

1. Kraje postradzieckie zrzeszone we Wspólnocie Niepodległych Państw (Białoruś, Ukraina, Mołdowa, pominięto tu Rosję, gdyż zarówno ze względów geograficznych, jak i cywilizacyjnych trudno ten kraj uznać za europejski). Są to wszystko państwa biedne, o zniszczonej infrastrukturze. Lecz ich najważniejszym problemem jest brak reform oraz nieprzestrzeganie zasad demokracji. W tym ostatnim przypadku pozostaje mieć nadzieję, że wolne wybory na Ukrainie z 26.XII.2004 r. stanowią początek istotnych w tym kraju zmian. W realnej perspektywie kilku lat, państwa te nie mają szans na stanie się członkami UE, zresztą władze części z nich (zwłaszcza Białorusi) nawet tego nie chcą.
2. Postkomunistyczne kraje bałkańskie, które zostały zniszczone wojną, względnie nie przeprowadzają praktycznie żadnych reform. Są to głównie republiki postjugosłowiańskie: Serbia i Czarnogóra, Bośnia i Hercegowina, Macedonia. Do tej grupy zaliczono również Albanie (z racji braku reform, oraz zaangażowanie Albańczyków w konflikty w Kosowie oraz północno-zachodniej Macedonii). Kraje te z racji bardzo złej sytuacji gospodarczej, zniszczeń wojennych, niestabilności politycznej oraz braku poważniejszych reform gospodarczych również nie mają większych szans na stanie się w przeciągu najbliższych kilku lat członkami Unii.
3. Postkomunistyczne kraje bałkańskie: Bułgaria, Rumunia i Chorwacja. W przypadku dwóch pierwszych krajów proces reform jest już mocno zaawansowany. Wprawdzie w niektórych dziedzinach życia są jeszcze notowane niedociągnięcia w przestrzeganiu standardów unijnych (np. w zakresie swobód mniejszości narodowych i etnicznych), lecz sytuacja w tym zakresie powoli ulega poprawie. Także sytuacja gospodarcza systematycznie staje się coraz lepsza, przy czym Bułgaria jest tu bardziej zaawansowa-

na niż Rumunia. Z kolei Chorwacja, pomimo zniszczeń wojennych na części terytorium, jest krajem dużo zamożniejszym niż dwa poprzednie (poziom zamożności zbliżony do notowanego w Polsce). Wydaje się, że w tym przypadku główną przyczyną w przyjęciu tego kraju do Unii był nacjonalistyczna polityka byłego rządu. Po jego zmianie sytuacja zaczęła ulegać poprawie. W momencie oddawania tego rozdziału do druku trwały wybory, zatem trudno określić w którą stronę skieruje się polityka nowych władz. Jeżeli nastąpi większe przestrzeganie standardów unijnych w sferze wolności i demokracji – kraj ten ma szansę stać się za kilka lat członkiem UE razem z Bułgarią i Rumunią.

Jedyna w swoim rodzaju jest droga Turcji do członkostwa w UE. Minusami jej przyjęcia Unii są: (1) duży potencjał demograficzny (71,3 mln obywateli, czyli prawie tyle, ile liczy w sumie 10 krajów przyjętych do UE w 2004 r.) w połączeniu z biedą kraju (poziom zamożności wynoszący niespełna jedną trzecią średniej unijnej) spowoduje konieczność olbrzymich dopłat, na skalę dotychczas niespotykaną; (2) jeżeli Unia nie zmieni zasad swojej polityki, zwłaszcza rolnej i regionalnej (por. L. Ciamaga, 1998a, 1998b; I. Pietrzyk (red.), 1999) – będzie musiała wydawać na Turcję aż 45 mld euro rocznie, aczkolwiek bardziej realna wydaje się reforma i wydatkowanie do spowoduje wydatki na Turcję rządu około 15 mld euro; (3) większość terytorium (97%) i ludności (89%) tego kraju znajduje się w Azji. Lecz podstawowym czynnikiem budzącym opory jest odmienna tradycja kulturowa, w tym religijna i przestrzeganie praw człowieka. Pomimo, iż w Konstytucji Europejskiej nie dokonano zapisu o chrześcijańskich korzeniach naszego kontynentu, to są one dla obecnych członków oczywiste, natomiast dominujący w Turcji zarówno Turcy jak i Kurdowie są muzułmanami.

Zamiast zakończenia

To co przez wieki wydawało się rojeniem, czyli wspólna Europa powoli staje się faktem. Jak na razie jest to Europa ludzi sytych, bogatych, ludzi odwracających się od biednych. Bardziej Europa krupierów niż , jak pragnął tego Monet, Europa solidarnego działania ludzi w celu stworzenia przestrzeni wolności, dobrobytu i pokoju. Miejmy nadzieję, że bogata Unia Europejska (wraz z EFTA) przypomni sobie o tak niemodnych dziś zasadach jak równość, sprawiedliwość i dobrobyt i w przyszłości będzie funkcjonowała bardziej przejrzysto, że będzie Unią z „ludzką twarzą”.

Spis literatury:

- Blair A., 2002, Nowy przewodnik po Unii Europejskiej, Książka i Wiedza, Warszawa.

- Ciamaga L., 1998a, Polityka regionalna [w:] L. Ciamaga, E. Latoszek, K. Michałowska–Gorywoda, L. Orędzia, E. Tejchman, Unia Europejska. Podręcznik akademicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 125–147.
- Ciamaga L., 1998b, Wspólna polityka rolna [w:] L. Ciamaga, E. Latoszek, K. Michałowska–Gorywoda, L. Orędzia, E. Tejchman, Unia Europejska. Podręcznik akademicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 147–168.
- Cziomer E., 2000, Integracja europejska [w:] E. Cziomer, L. W. Zybilewicz, Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Kraków, s. 247-266.
- Pietrzyk I. (red.), 1999, Polityka regionalna Unii Europejskiej w praktyce krajów członkowskich, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Ruszkowski J., Górnicz E., Żurek M., 2003, Leksykon integracji europejskiej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Tomasz Michalski

Polska na tle innych krajów członkowskich UE

Wstęp

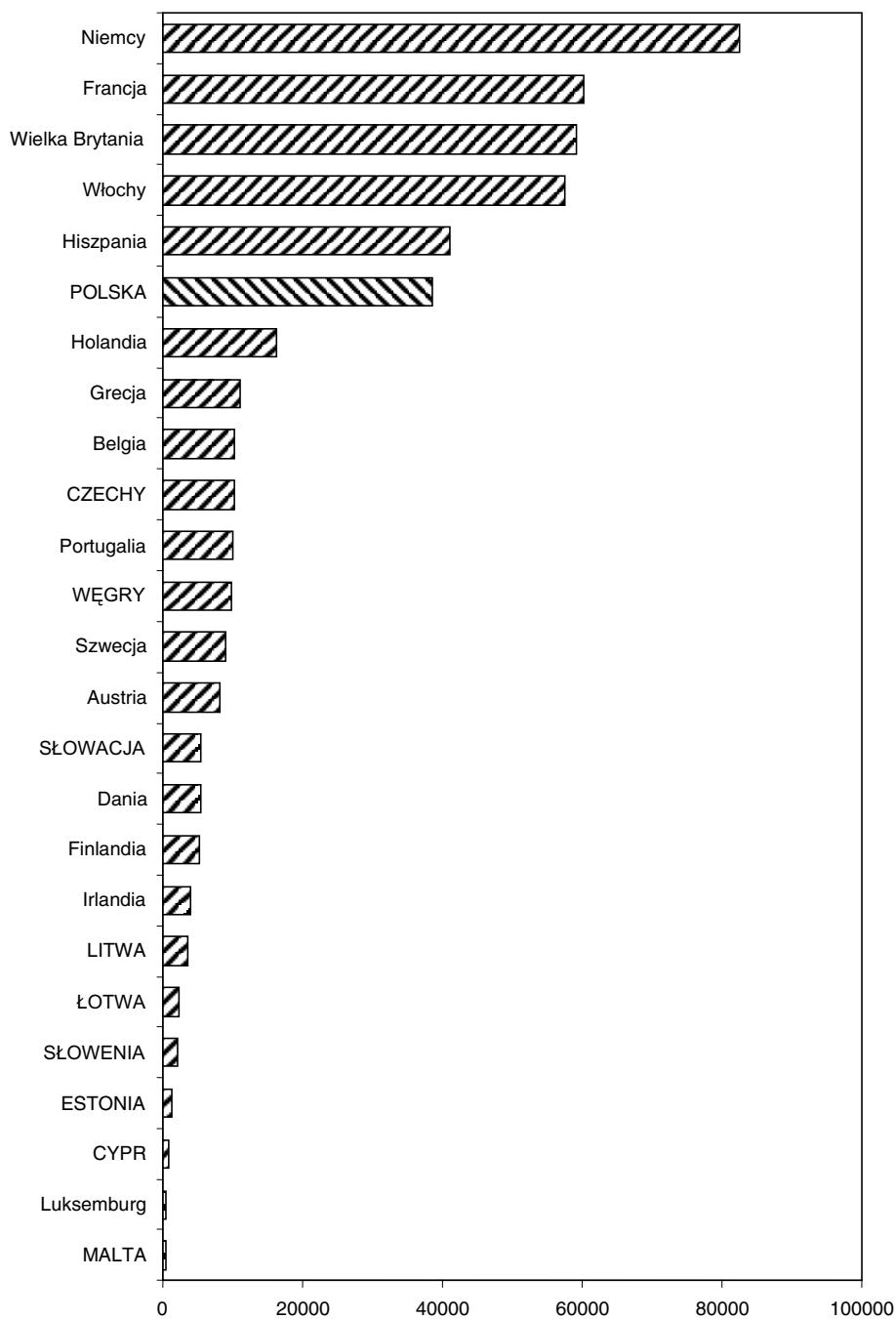
Po ponad półwiecznej niewoli oraz braku suwerenności, od 1990 r. Polska jest niezawisłym państwem. Zmiany od całkowitego uzależnienia od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (członkostwo w Układzie Warszawskich, Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej czy stacjonowanie radzieckich wojsk na naszym terytorium) do swobody zaszyły w bardzo krótkim czasie. Uwieńczeniem naszej drogi do wolności jest wstąpienie do NATO oraz Unii Europejskiej

Wprawdzie rozszerzenie Unii niesie zagrożenia, lecz także korzyści (por. R. Szul, 2000). I to w dużej mierze od nas zależy które przeważą. Szkoła ma w tym zakresie ważną do spełnienia rolę wychowywania młodych Polaków na świadomych swoich praw i obowiązków Europejczyków. Z drugiej strony młodzi ludzie powinni znać, jak prezentuje się ich ojczyzna na tle innych państw unijnych. I temu tematowi jest poświęcony poniższe opracowanie. Położono w nim nacisk na sytuację demograficzną i społeczną, traktując marginalnie przemiany gospodarcze i polityczne.

Sytuacja demograficzna

W połowie 2003 r. ludność dzisiejszej Unii Europejskiej liczyła 454,2 miliona osób. Z tego na EU-15 przypadało 83,63% a na nowych członków zaledwie 16,35% populacji. Wprawdzie rozszerzenie Unii w 2004 r. w wymiarze politycznym było wielkim wydarzeniem, gdyż liczba krajów członkowskich uległa zwiększeniu aż o 2/3. Lecz jak widać, w wymiarze ludnościowym rozszerzenie było dużo mniej istotne. Ten czynnik plus zmniejszona mobilność społeczeństw krajów EU-10 spowodowały, że całkowicie nieuzasadnionymi okazały się obawy, iż rynki pracy najbogatszych państw EU-15 zostaną „zalaną” tanią siłą roboczą pochodzącą z nowych krajów członkowskich.

Istnieje duża dysproporcja w liczebności mieszkańców pomiędzy poszczególnymi krajami (ryc. 1.). Najludniejsze są Niemcy (82,5 mln w 2001 r., co

Ryc. 1. Liczba ludności w Unii Europejskiej, stan na 2003 r.

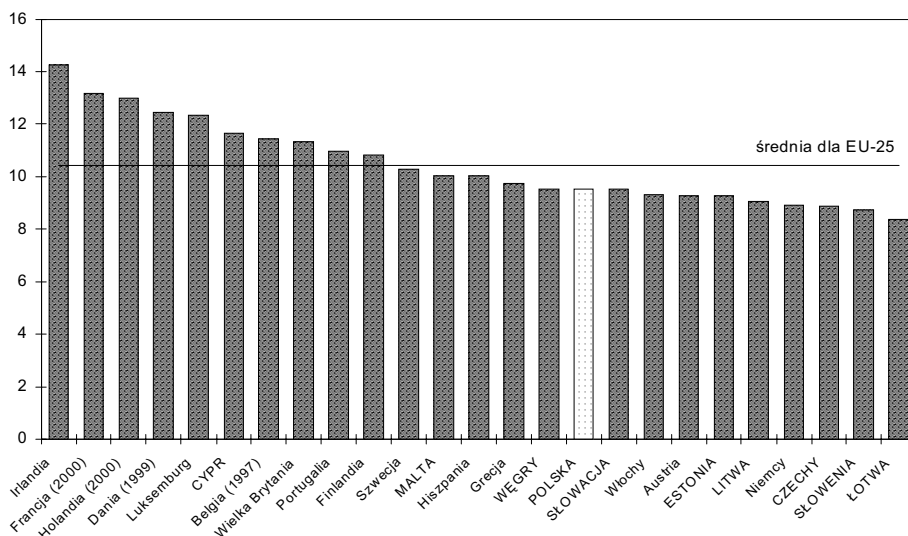
Opracowanie na podstawie danych Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia.

stanowi 18,16% populacji UE), najmniejsza jest Malta licząca 394 tys. obywateli (0,09%). Na tym tle Polska jest na szóstym miejscu z liczbą ludności 38,6 mln (8,50%), będąc zarazem najludniejszym państwem spośród przyjętych w maju 2004 r. Dość dobrze dysproporcje obrazuje fakt, że ludność zaledwie czterech krajów (Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Włochy) stanowi ponad połowę populacji obecnej Unii Europejskiej. Rodzi to oczywiście określone problemy. Z jednej strony zasady demokracji głoszą, że głos każdego obywatela Unii jest tak samo ważny. Z drugiej strony przy takim większościowym ujęciu problematyki przyszłej władzy w Unii – dogadanie się reprezentantów zaledwie czterech państw decydowałoby o polityce Unii. Zatem zgodnie z zasadą solidaryzmu społecznego głosy społeczeństw krajów mniejszych powinny być „wzmocnione”. Lecz w tym momencie otwiera się szerokie pole do spekulacji na temat siły tego „wzmocnienia”. Przykładem tego, jak jest to ważny problem, może być opór Polski wobec zmian zapisów Traktatu Nicejskiego.

Oczywiście problem „demokratycznego i zarazem sprawiedliwego” podziału władzy w Unii nie jest jedynym wynikającym z dużych różnic w liczbie ludności pomiędzy poszczególnymi krajami. Innym jest chociażby sprawa języków urzędowych. Rozszerzenie EU bardzo podraża koszty funkcjonowania instytucji unijnych, gdyż obowiązuje zasada że językami oficjalnymi są języki ogólnopaństwowe wszystkich krajów członkowskich. W efekcie ich liczba wzrosła z 11 do 20. Aby uniknąć mnożenia kosztów należałoby tę zasadę zmienić, co oczywiście wywoła napięcia natury politycznej (por. R. Szul, 2003).

W znaczący sposób stosunków ludnościowych nie zmieni przyjęcie do Unii Europejskiej Rumunii, Bułgarii i ewentualnie Chorwacji (razem liczą one około 34,7 mln obywateli, co stanowi 7,63% ludności UE-25). Dopiero przyjęcie Turcji liczącej 71,3 mln mieszkańców mogłoby poważnie zmienić obecny układ sił, gdyż Turcja byłaby drugim po Niemczech najludniejszym krajem przyszłej Unii.

Liczba urodzeń żywych w całej Unii Europejskiej w 2001 r. wyniosła średnio 10,43 na 1000 mieszkańców i była wyższa w starych krajach członkowskich (10,63%), niż w nowych (9,37%). Zatem sytuacja wygląda całkowicie inaczej, niż się to powszechnie uważa mówiąc o dużej witalności i potencjale demograficznym nowych państw członkowskich. Szczególnie mało dzieci rodzi się w ośmiu społeczeństwach krajów postkomunistycznych (ryc. 2.) oraz na terenie byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Tak niska liczba urodzeń dzieci w tych państwach jest tłumaczona szybkimi przemianami w postawach prokreacyjnych. Jest to rezultat szybkiego wzrostu konsumpcjonizmu i chęci dogonienia pod względem zamożności bogatych społeczeństw unijnych. A jest sprawą oczywistą, że posiadanie dzieci jest kosztowne i że może wpływać negatywnie na szanse awansu zawodowego, zwłaszcza kobiet (por.

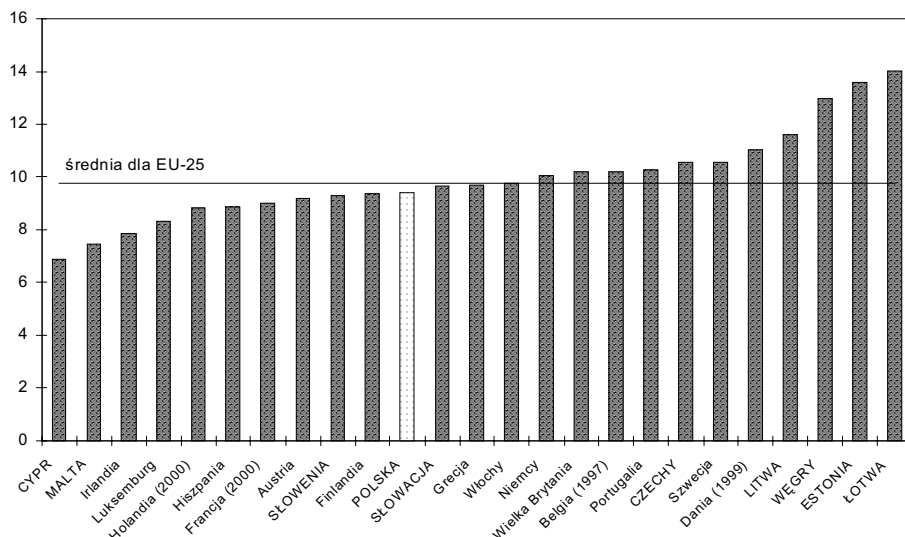
Ryc. 2. Urodzenia żywe na 1000 urodzeń żywych w Unii Europejskiej, stan na 2001 r.

Opracowanie na podstawie danych Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia.

T. Michalski, 2003a). Poza Danią, Holandią i Luksemburgiem, w okresie 1989-2001, współczynnik urodzeń żywych zmalał we wszystkich pozostałych państwach, najbardziej w Polsce, Słowacji, Malcie, Litwie, Łotwie, Estonii i Cyprze (we wszystkich ponad 5%), czyli bez wyjątku w nowych krajach członkowskich.

Jeszcze gorsza sytuacja panuje w społeczeństwach krajów postkomunistycznych, które nie weszły do Unii. Wartości współczynnika urodzeń oscylują w nich w okolicach 9,2‰. Szczególnie zła sytuacja w 2001 r. występowała na Ukrainie (7,71‰). Oprócz podanych powyżej przyczyn ważną rolę ogrywa w nich też poczucie beznadziejności i braku perspektyw. Przekłada się to bezpośrednio na małą liczbę urodzeń (spowodowaną niechęcią do posiadania dzieci, gdyż i tak nie będą one miały perspektyw godziwego życia w dorosłym życiu); jak również pośrednio (wiele młodych kobiet wyjeżdża do pracy do krajów Unii). Na tym tle całkowicie odmiennie wygląda sytuacja w Turcji charakteryzującej się bardzo wysoką liczbą urodzeń (21,53‰ w 2000 r.).

Odmiennie kształtuje się sytuacja w zakresie umieralności (ryc. 3.). W 2001 r. liczba zgonów w całej Unii wynosiła 9,78 na 1000 mieszkańców i była wyższa w nowych krajach członkowskich (10,38‰), niż w starych (9,67‰). Zatem rzeczywista sytuacja jest zbliżona do panującego powszechnie przekonania o gorszej sytuacji zdrowotnej, a tym samym większej umieralności w krajach EU-10. Szczegółowa analiza umieralności wykazuje, że są trzy grupy przyczyn powodujących wysoką śmiertelność:

Ryc. 3. Zgony na 1000 urodzeń żywych w Unii Europejskiej, stan na 2001 r.

Opracowanie na podstawie danych Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia.

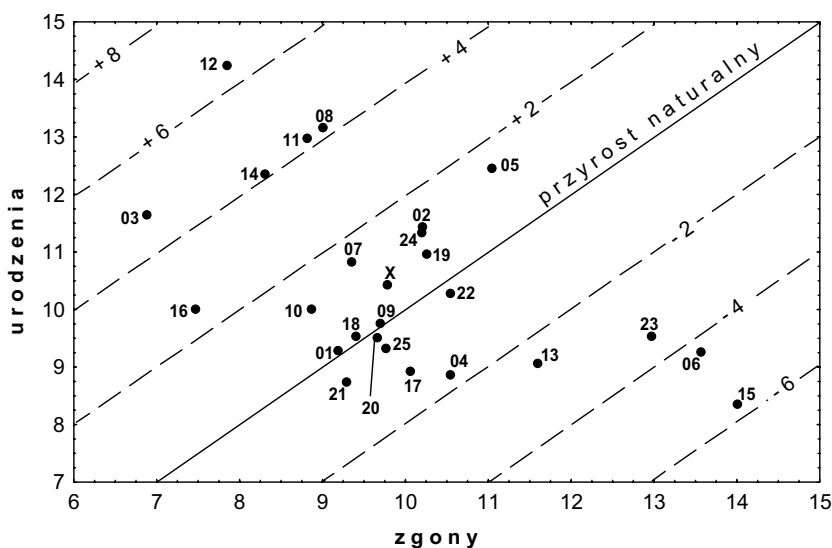
1. Rozpowszechnienie zachowań antyzdrowotnych (zwłaszcza nikotynizmu i alkoholizmu) co zwiększa prawdopodobieństwo zgonu, zwłaszcza przedwczesnego.
2. Względnie niski poziom zamożności, co przekłada się na gorszy poziom opieki medycznej.
3. Wysoki poziom starości demograficznej, co w naturalny sposób wpływa na podwyższenie umieralności.

Analizując kraje o wysokiej umieralności widzimy, że czynniki pierwszy i drugi działają na Łotwie, Estonii, Węgrzech i Litwie. Duży wpływ na sytuację w tych krajach (poza Węgrami) ma liczna diaspora rosyjska, będąca pozostałością po ich kolonizacji w czasach sowieckich. Z kolei wysoki poziom umieralności w Szwecji i Danii jest spowodowany przez czynnik trzeci. Na tym tle sytuacja w Polsce (9,40‰) wygląda względnie korzystnie. Wprawdzie jakość funkcjonowania naszej służby zdrowia (w powszechnym odczuciu) bardzo spadła w ciągu ostatnich kilku lat, jesteśmy też jednym z najbiedniejszych krajów UE. Lecz na naszą korzyść przemawia względna młodość demograficzna społeczeństwa.

Na tym tle bardzo źle wygląda sytuacja w europejskich krajach postkomunistycznych, które nie weszły do Unii Europejskiej. Dotyczy to zwłaszcza byłych republik radzieckich. Szczególnie wysokie wartości współczynnika umieralności notujemy w Rosji i Ukrainie (powyżej 15‰). Bardzo duży wpływ mają na to wymienione w poprzednim akapicie czynniki pierwszy i drugi. Na-

kłada się na to poczucie beznadziejności, które przyczynia się do szerzenia się na bardzo wielką skalę chorób przenoszonych drogą płciową oraz AIDS (por. T. Michalski, 2003b).

Wypadkową urodzeń żywych i zgonów jest przyrost naturalny. Wprawdzie Unia Europejska jako całość odznaczała się w 2000 r. dodatnim przyrostem naturalnym (+0,65‰), to jest to głównie zasługą państw starej Unii (+0,96‰), gdyż w EU-10 sytuacja w tym względzie jest wysoce niezadowolająca (przyrost naturalny na poziomie -1,01‰). Badając przyrost naturalny możemy wyróżnić trzy grupy krajów (ryc. 4.). Dobrą sytuacją w analizowanym zakresie odznaczają się Irlandia, Francja, Holandia, Luksemburg oraz Cypr. Ja wiadać są to państwa (poza Cyprem) odznaczające się wysokim poziomem za-
możności oraz długą i nieprzerwaną tradycją społeczeństwa demokratycznego. Po drugiej stronie notujemy kraje o wysokim ubytku naturalnym (Łotwa, Estonia, Węgry, Litwa). Przyczyny tak złej ich sytuacji demograficznej zostały omówione przy okazji analizy urodzeń żywych oraz umieralności. Lecz zde-

01 – Austria	10 – Hiszpania	19 – Portugalia
02 – Belgia	11 – Holandia	20 – SŁOWACJA
03 – CYPR	12 – Irlandia	21 – SŁOWENIA
04 – CZECHY	13 – LITWA	22 – Szwecja
05 – Dania	14 – Luksemburg	23 – WĘGRY
06 – ESTONIA	15 – ŁOTWA	24 – Wielka Brytania
07 – Finlandia	16 – MALTA	25 – Włochy
08 – Francja	17 – Niemcy	
09 – Grecja	18 – POLSKA	X – średnia dla UE-25

Ryc. 4. Przyrost naturalny na 1000 urodzeń żywych w Unii Europejskiej, stan na 2001 r.

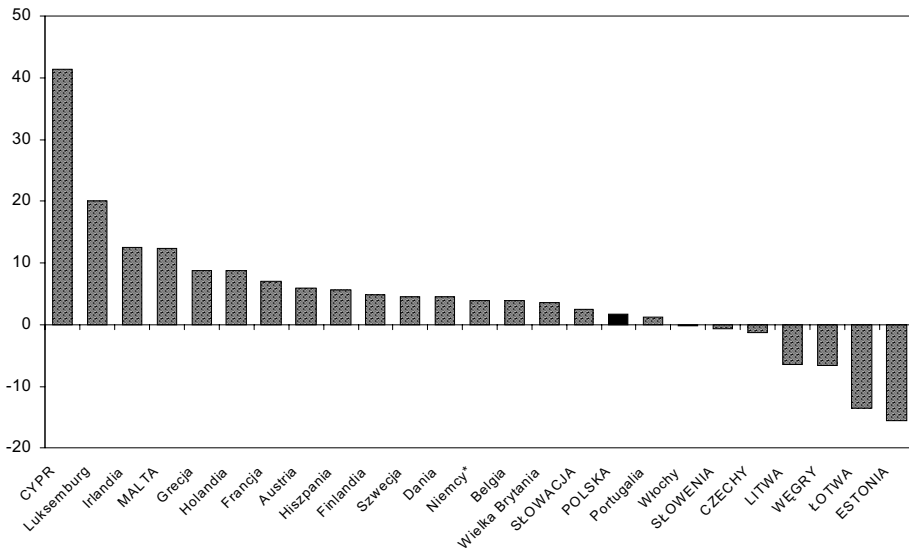
Opracowanie na podstawie danych Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia.

cydowana większość krajów unijnych posiada przyrost naturalny oscylujący w okolicy zera. Polska nie jest pod tym względem wyjątkiem z przyrostem naturalnym wynoszącym w 2001 r. zaledwie +0,13‰.

Osobnym problemem jest przyrost naturalny w obrębie poszczególnych ras. Jest on o wiele wyższy wśród imigrantów spoza Europy. W perspektywie pół wieku może to doprowadzić do sytuacji, że w wielu miastach unijnych (zwłaszcza w krajach bogatych) ludzie rasy białej będą stanowili mniejszość, tak samo chrześcijanie. Jest to smutna konstatacja faktu, że my jako Europejczycy pograżamy się w marazmie – tracąc jako rasa siły witalne.

Efektom zmian w przyroście naturalnym oraz saldzie migracji zagranicznych są zmiany liczby ludności zamieszkującej dane państwo. Analizie poddano zmiany liczby ludności w okresie od ostatniego roku funkcjonowania systemu państw socjalistycznych (1989 r.) do 2001 r. Obliczeń dokonano w następujący sposób: (1) od liczby ludności w środku 2001 r. odjęto liczbę ludności w środku 1989 r., następnie (2) otrzymany wynik pomnożono przez 100 i (3) podzielono przez liczbę ludności w środku roku 1989 r. W efekcie otrzymano informację o ile procent zwiększyła lub zmniejszyła się liczba ludności w analizowanym okresie, przy założeniu stanu na 1989 r. za 100%.

Z przeprowadzonych badań wynika, że w większości państw dzisiejszej Unii Europejskiej zanotowano średni lub mały przyrost liczby ludności (ryc. 5.). Od tej zasady notowane są dwie grupy wyjątków. Bardzo duży wzrost liczby obywateli zanotowały Cypr (o 41,32%) i Luksemburg (20,00%). Wprawdzie

Ryc. 5. Zmiana liczby ludności w procentach w okresie 1989–2001 w Unii Europejskiej (1989 r.=100%)

Opracowanie na podstawie danych Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia.

przyrost naturalny na Cyprze jest wysoki, lecz głównym czynnikiem, który spowodował tak duży wzrost liczby ludności jest dodatnie saldo migracji. Lecz należy pamiętać, że Cypr jest podzielony od 1974 r. na dwa osobne państwa (szerzej na ten temat: Cz. Mojsiejewicz, 1999). Część grecka jest uznawana przez społeczność międzynarodową za prawowitego przedstawiciela Cypru na arenie międzynarodowej. I to właśnie faktycznie jedynie grecka część wyspy została przyjęta do Unii Europejskiej. Natomiast część turecka jest uznawana jedynie przez Turcję. Przez cały okres 1989-2001 utrzymuje się bardzo wysoki przyrost liczby ludności. Jak to wspomniani, jest on głównie powodowany przez dodatnie saldo migracji, dodatni przyrost naturalny jest na drugim miejscu. Oczywiście powyższe stwierdzenie dotyczy części greckiej, gdyż na temat tureckiej brakuje danych. Grecka część Cypru jest bardzo atrakcyjnym miejscem do osiedlania się dla bogatych Rosjan, co oczywiście nie pozostaje bez wpływu na bardzo wysokie dodatnie saldo migracji. W przypadku Luksemburga cały proces jest dużo klarowniejszy. Tak duży wzrost liczby ludności jest rezultatem zarówno przyrostu naturalnego jak i dodatniego salda migracji. Mądrze prowadzona polityka prorodzinna i wysoka atrakcyjność dla potencjalnych imigrantów powodują ciągły i stabilny przyrost liczby obywateli tego księstwa.

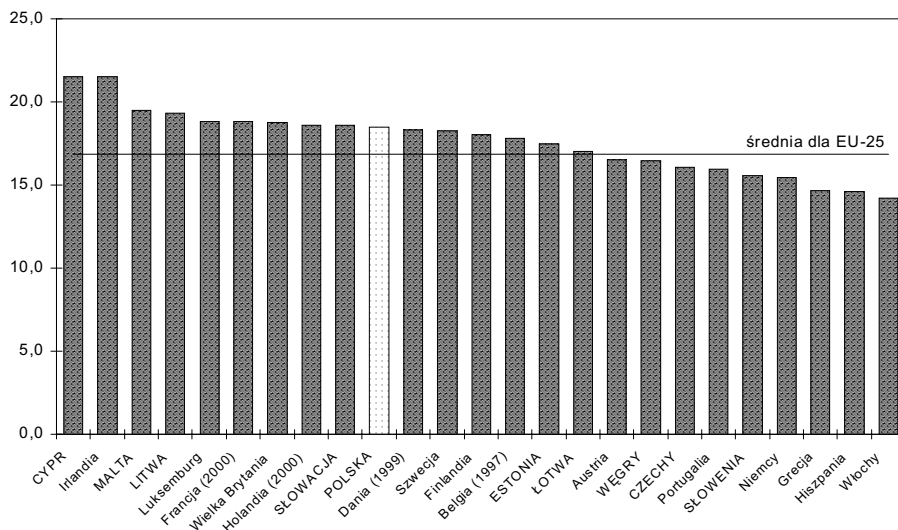
Druga grupa wyjątków dotyczy Estonii, Łotwy, Węgier i Litwy. W przypadku Węgier przyczyną jest bardzo wysoki ujemny przyrost naturalny, którego nie jest w stanie zrównoważyć nawet dodatnie saldo migracji. Przy czym tak znaczny ubytek naturalny ludności jest powodowany przede wszystkim przez bardzo wysoką umieralność i dopiero na drugim miejscu niską stopę urodzeń żywych. Z kolei dodatnie saldo migracji wynika z istnienia licznej diaspory węgierskiej w sąsiednich krajach, zwłaszcza Rumunii i Słowacji. W przypadku krajów Rady Bałtyckiej (Litwa, Łotwa, Estonia) na spadek liczby obywateli wpływ wywiera zarówno ujemny przyrost naturalny jak i ujemne saldo migracji. Na oba te czynniki wpływa istnienie licznych mniejszości narodowych (zwłaszcza rosyjskiej) w tych trzech państwach. Tak liczba diaspora rosyjska (na dalszych miejscach ukraińska i białoruska) jest pozostałością po okresie sowieckim, kiedy to do osiedlenia na tych terenach kierowano osoby szczególnie zasłużone. Jedynym wyjątkiem od tej zasady jest mniejszość polska na Litwie. Wprawdzie wśród Litwinów, Łotyszy i Estończyków przeważa ujemny przyrost naturalny, lecz wśród mniejszości narodowych sytuacja jest jeszcze gorsza. W najbliższych latach będzie ona zapewne ulegała pogorszeniu z racji bardzo dużego rozpowszechnienia chorób przenoszonych drogą płciową oraz AIDS (por. T. Michalski, 2003c). W saldzie migracji przeważają wyjazdy (największe w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku, osiągając aż – 21,7% w Estonii w 1992 r.). Jest to typowe zjawisko dla byłych kolonii, z których wyjeżdżają byli kolonizatorzy, w tym przypadku głównie Rosjanie.

Najgorsza sytuacja demograficzna panuje wśród nowych krajów członkowskich, które w przeszłości należały do obozu państw socjalistycznych. Jest to spowodowane szybkimi przemianami społeczno-ekonomiczno-politycznymi które zachodzą w tych państwach. Przemiany te, oprócz niewątpliwych pozytywnych skutków, wywołują również negatywne reperkusje. Jedną z najważniejszych jest szybkie pogorszenie sytuacji demograficznej. W najbliższych latach raczej nie należy się spodziewać jej znacniejszego polepszenia. Dla odmiany najkorzystniejszą sytuacją demograficzną odznaczają się również nowe kraje członkowskie, lecz te bez przeszłości komunistycznej (Cypr, Malta) oraz zamożne kraje prowadzące bardzo dobrą politykę gospodarczą i społeczną (tu: Irlandia i Luksemburg).

Sytuacja społeczna

Istnieje bardzo wiele czynników opisujących sytuację społeczną i jej wpływ na szanse dalszego rozwoju krajów. Na potrzeby niniejszego opracowania posłużono się pięcioma zmiennymi: odsetkiem ludzi młodych, ilością lekarzy na 100 tys. mieszkańców, stopą bezrobocia, produktem krajowym brutto (typu PPP) oraz HDI [czyli *human development indeks*].

Odsetek ludzi młodych (w tym przypadku osób w wieku 0-14 lat) w całości społeczeństwa informuje nas o przyszłej ilości osób w wieku produkcyjnym. Z jednej strony jest to zmienna niezwykle istotna dla planowania priorytetów gospodarczych regionu, aby można było zagospodarować tę nadwyżkę lub

Ryc. 6. Odsetek ludzi młodych (w wieku 0-14 lat) w Unii Europejskiej, stan na 2001 r.

Opracowanie na podstawie danych Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia.

przygotować się do problemów związanych z niedoborami pracowników. Z drugiej strony, przy dużym odsetku tejże ludności wiadomo, że w przyszłości będą zminimalizowane problemy wynikające z niekorzystnych relacji wynikających z wartości współczynnika obciążenia demograficznego (oczywiście pod warunkiem braku dużej emigracji).

Średnio w Unii Europejskiej ludzie w wieku do 14 lat włącznie stanowili 16,8%, przy czym sytuacja wśród nowych państw członkowskich w tym zakresie była korzystniejsza (17,8%), niż wśród starych (16,6%). Z analizy ryciny 6. wynika, że sytuacja w zakresie odsetka ludzi młodych nie wykazuje w Unii Europejskiej większych prawidłowości przestrzennych związanych z sytuacją społeczno-gospodarczą lub przeszłością polityczną. Natomiast widać prawidłowości geograficzne związane z kulturą. Na sześć krajów o najmniejszym odsetku ludzi młodych (poniżej 16%), aż pięć (oprócz Niemiec) znajduje się w basenie Morza Śródziemnego (Włochy, Hiszpania, Grecja, Słowenia i Portugalia).

Oczywiście kraje o najkorzystniejszej sytuacji demograficznej posiadają największe udziały ludzi młodych w całości populacji (Cypr oraz Irlandia po 21,5%). Natomiast kraje członkowskie o rodowodzie postkomunistycznym, których zdecydowana większość odznacza się złą sytuacją demograficzną, niekoniecznie posiadają niskie udziały młodzieży w całości populacji. Dla przykładu Litwa jest na czwartym miejscu od góry z udziałem 19,3%, dobre miejsca zajmują również Słowacja i Polska. Dowodzi to, że pogorszenie sytuacji demograficznej w większości postkomunistycznych członków Unii Europejskiej nastąpiło stosunkowo niedawno i nie znalazło jeszcze wyraźnego odzwierciedlenia w strukturze wieku, zwłaszcza w odniesieniu do ilości osób młodych. Nie bez znaczenia jest też tu fakt, że społeczeństwa tych krajów żyją krócej co w sposób niejako naturalny zwiększa udziały osób młodych. Dla porównania przeciętne dalsze trwanie życia kobiety urodzonej w 2001 r. w Niemczech wynosiło 81,6 lat czy w Szwecji 82,3 lat, natomiast w Polsce 78,5 lat a na Węgrzech 76,7 lat. Dla mężczyzn te różnice były jeszcze większe wynosząc odpowiednio: 75,7; 77,7; 70,3 oraz 68,3.

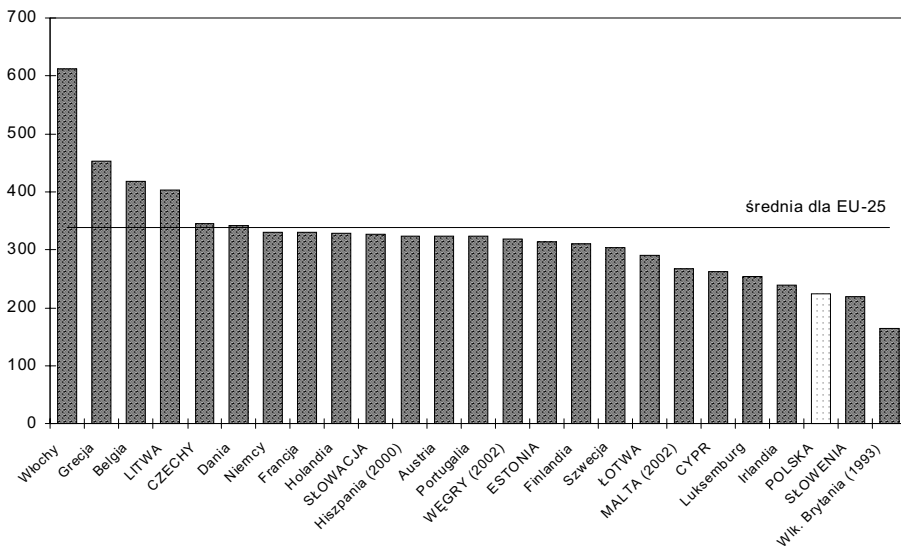
Spośród krajów ubiegających się o członkostwo w Unii ewenementem jest Turcja odznaczająca się względnie młodym demograficznie społeczeństwem. Z jednej strony może to być postrzegane jako zagrożenie, lecz z drugiej strony tak duży potencjał demograficzny może się okazać niezbędnym „zastrzykiem” dla starzejącej się Unii.

Ilość lekarzy na 100 tys. mieszkańców jest jedną z wielu zmiennych opisujących poziom opieki państwa nad jego obywatelami lub też jak kto woli – poziom rozwoju infrastruktury społecznej. Zbyt niski poziom opieki zdrowotnej, społecznej, edukacji czy bezpieczeństwa publicznego rodzi szereg problemów, o czym naocznie możemy przekonać się na przykładzie naszego kra-

ju. Z całej gamy zmiennych wybrano dotyczącą opieki medycznej, gdyż właśnie funkcjonowanie służby zdrowia budzi w Polsce największe kontrowersje.

Już z pobieżnej analizy ilości lekarzy na 100 tys. mieszkańców (ryc. 7.) wynika, że wbrew obiegowym opiniom, nie pozostaje ona w zbyt wielkim związku z zamożnością społeczeństwa. Dzieje się tak, gdyż oprócz ilości pieniędzy w systemie służby zdrowia ważne są również zasady jego funkcjonowania np. usankcjonowana prawem zasada, że w jednym państwie przy danym badaniu asystuje lekarz, podczas gdy w innym kraju wystarczy technik medyczny.

Porównując między sobą kraje widzimy brak prawidłowości decydujących o ilości lekarzy. A przynajmniej nie widać znaczących różnic między krajami EU-10 a EU-15. Pojawiają się one w ilości stosowania wysokospecjalistycznych (i kosztownych) zabiegów medycznych, ale to już nie jest przedmiotem niniejszej analizy. Na tle wszystkich krajów unijnych najgorzej sytuacja przedstawia się w Wielkiej Brytanii. Wprawdzie dane dla niej są stare, gdyż pochodzą z 1993 r. (nowsze nie są publikowane w bazie danych Europejskiego Regionalnego Biura Światowej Organizacji Zdrowia w Kopenhadze). Ale także przy porównywaniu ilości lekarzy w dzisiejszych państwach EU-25 w 1993 r. – Wielka Brytania wypadła najgorzej. Jest to uwarunkowane przede wszystkim tradycjami. Wprawdzie większość obywateli tego kraju uważa panujący tam system opieki medycznej za dobry, lecz wielu specjalistów spoza Wielkiej Brytanii uważa go za źle funkcjonujący. Prezentowane dane zaprzeczają także

Ryc. 7. Ilość lekarzy na 100 tys. mieszkańców w Unii Europejskiej, stan na 2001 r.

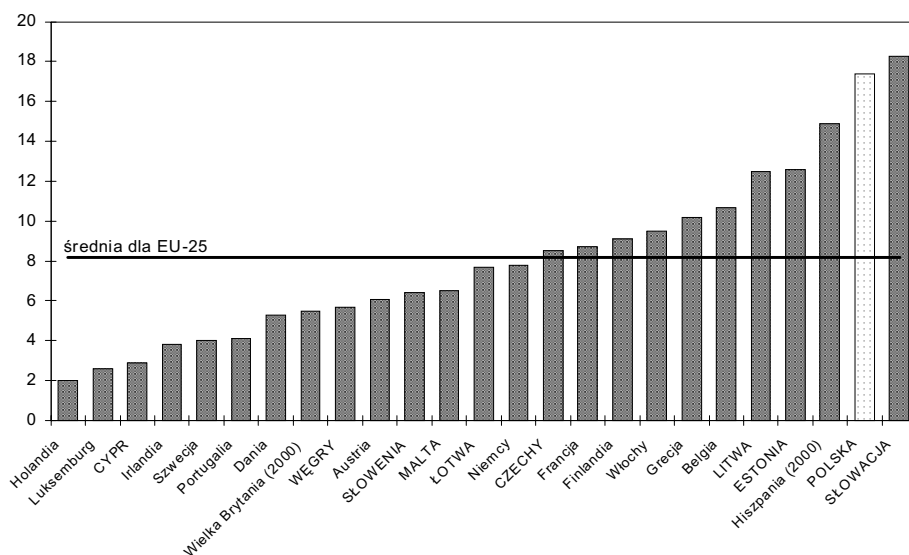
Opracowanie na podstawie danych Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia.

pojawiającym się opiniom urzędników polskiego ministerstwa zdrowia (w czasach rządów tam min. Łapińskiego), że mamy w Polsce zbyt dużo lekarzy. Z danych wynika, że jest ich na 100 tys. obywateli mniej, niż wynosi średnia unijna. W ciągu najbliższych paru lat możemy spodziewać się dalszego pogorszenia jakości opieki medycznej w nowych krajach członkowskich Unii. Będzie to związane z masowymi wyjazdami personelu medycznego (w tym lekarzy) do bogatszych krajów unijnych. Ten proces obserwujemy już w naszym kraju, jego pierwsze symptomy widać też w innych postkomunistycznych krajach członkowskich.

Nie należy spodziewać się, żeby dużą zmianę na rynku usług medycznych wprowadziło przyjęcie w przyszłości nowych krajów członkowskich. Wprawdzie lekarze (i inny personel medyczny) jest w nich podobnie jak w Polsce słabo opłacani, zatem potencjalnie bardziej skory do migracji. Lecz z drugiej strony jest tam ich względnie mało, dla przykładu w 2001 r. w Turcji na 100 tys. mieszkańców przypadało zaledwie 127,2 lekarzy.

Stopa bezrobocia prezentuje stosunek liczby bezrobotnych do liczby ludności aktywnej zawodowo wieku 15 i więcej lat. Bezrobocie jest uważane za patologię społeczną o charakterze ekonomicznym, wywołującą wiele negatywnych konsekwencji. W jego efekcie dochodzi do narastania takich negatywnych zjawisk, jak obniżenie poczucia własnej wartości, zanik etosu pracy, przyzwyczajenie do życia z zasiłku, niebezpieczeństwo zachowań kryminalnych itd. Za wyjątkowo szkodliwe uważa się bezrobocie długotrwałe (czyli trwające powyżej 12 miesięcy) oraz osób młodych.

Poziom bezrobocia zależy od wielu czynników, jak chociażby konkurencyjność gospodarki, uwarunkowania prawne w zakresie zatrudniania, wysokość zasiłków dla bezrobotnych, poziom podatków itd. Stąd analizując jego poziom w Unii Europejskiej (ryc. 8.) nie możemy podać jednego czynnika, który decydowałby o wielkości bezrobocia. Jedynie w przypadku krajów o najwyższej stopie bezrobocia (ostatnie pięć o stopie powyżej 12%) widzimy pewne prawidłowości. Są to przede wszystkim kraje biedniejsze. Cztery z nich to kraje postkomunistyczne. Szczególnie zła sytuacja panuje w Słowacji i Polsce. W obu mechanizmy, które doprowadziły do wysokiego bezrobocia są podobne. Z jednej strony są to warunki związane z komunistyczną przeszłością, które wpływają na konieczność reformowania gospodarki posiadającej wadliwą strukturę zatrudnienia. Nakłada się na to przymus zmiany wadliwych stosunków własnościowych oraz opór przed zmianami pracowników zatrudnionych w wielkich zakładach przemysłowych. Dodatkowo sytuację komplikuje niska konkurencyjność gospodarki, będąca pozostałością po okresie komunistycznym. Na tę grupę czynników związanych z przeszłością i dotyczącą wszystkie osiem państw postkomunistycznych – w przypadku Słowacji i Polski nakładają się nadmierny fiskalizm oraz nieudolne reformy gospodarcze a dokładniej ich zahamowanie w Polsce w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych.

Ryc. 8. Stopa bezrobocia w Unii Europejskiej, stan na 2001 r.

Opracowanie na podstawie danych Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia.

siątych oraz opóźnienie we wprowadzaniu w Słowacji. Z kolei w przypadku Litwy i Estonii wprowadzie błędy ekip rządzących po 1990 r. są mniejsze, lecz do głosu dochodzą problemy z mniejszościami narodowymi.

Dodatkowym czynnikiem, który potencjalnie może zdestabilizować sytuację na unijnym rynku pracy, jest tania siła robocza z nowych krajów członkowskich. Wyzwała to dwie tendencje, obie korzystne dla nowych krajów członkowskich. Po pierwsze jest to przenoszenie zakładów przemysłowych z krajów zamożnych, gdzie siła robocza jest droga, do krajów biedniejszych. Czynnikiem hamującym tę tendencję jest niższa wydajność robotników w nowych krajach członkowskich. Drugą tendencją jest emigracja robotników z nowych krajów członkowskich do bogatych, po pewnym czasie spora część z nich zainwestuje pieniądze w swoich ojczyznach. Doświadczenia drugiego półrocza 2004 r. pokazały, że wprowadzie ten napływ nastąpił, lecz było on dużo mniejszy niż obawiały się tego rządy państw zamożnych. Natomiast niebezpieczny dla nowych krajów członkowskich może okazać się „drenaż mózgow” czyli wyjazdy wysokokwalifikowanej kadry do krajów zamożniejszych. W perspektywie kilku lat może to tak drastycznie zmniejszyć konkurencyjność gospodarek nowych państw członkowskich, że będzie im groziła zapaść czy w najlepszym przypadku marginalizacja.

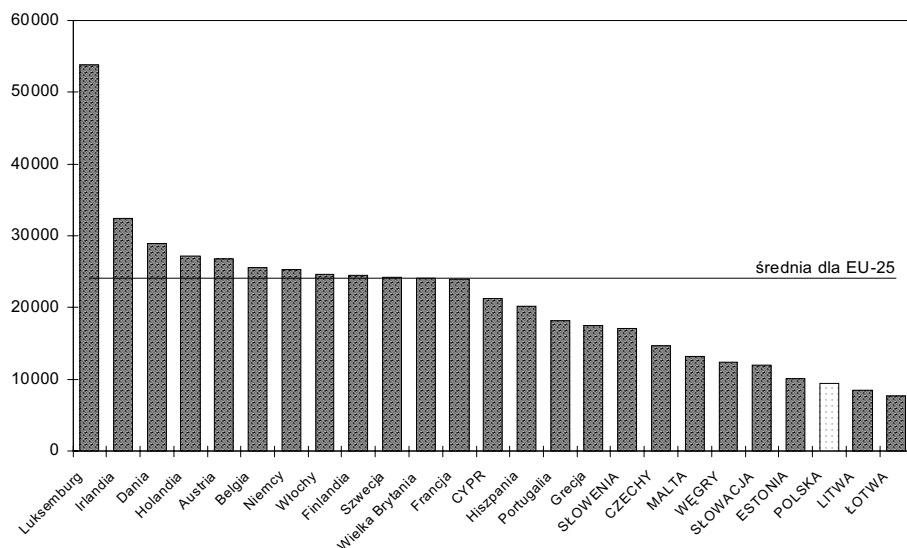
Powyższe uwagi dotyczą także ewentualnych przyszłych krajów członkowskich Unii (Rumunii, Bułgarii oraz ewentualnie Chorwacji i Turcji).

Produkt krajowy brutto (ceny bieżące) na 1 mieszkańca przedstawia ostateczny efekt aktywności wszystkich podmiotów gospodarki narodowej będąc

sumą wartości dodanej brutto wytworzonej przez wszystkie regionalne/krajowe jednostki instytucjonalne, powiększoną o podatki od produktów i pomniejszoną o dotacje do produktów. Zmienna ta w najbardziej syntetyczny sposób obrazuje funkcjonowanie gospodarki odnośnie powiększania środków finansowych. Jej dodatkowym plusem jest fakt uwzględniania kosztów życia w danym kraju, a więc cen usług i towarów. Albowiem może zdarzyć się tak, że wprowadzie produkt na obywatela będzie w jednym państwie nieznacznie wyższy, niż w drugim, ale z racji dużo wyższych cen – poziom życia jego obywateli będzie faktycznie niższy

Analiza produktu krajowego brutto PPP\$ na obywatela pokazuje, jak duża różnica dzieli nowe kraje członkowskie od starych (ryc. 9.). Jedyne państwem spośród EU-10, którego obywatele mogą wykazać się poziomem zamożności porównywalnym ze średnią unijną (24,1 tys. PPP\$) jest Cypr. Względna bieda nowych krajów członkowskich, zwłaszcza tych o komunistycznej przeszłości jest oczywista i została już zasygnalizowana przy okazji omawiania wysokiego bezrobocia notowanego w części spośród nich. Są to przede wszystkim:

- słaby rozwój w okresie gospodarki centralnie sterowanej, jakby nie starać się mówić pozytywnie o gospodarce socjalistycznej, to do jej plusów na pewno nie należy konkurencyjność oraz innowacyjność;
- odziedziczona po okresie socjalistycznym przestarzała technologia (w tym prawie całkowity brak przemysłu zaawansowanych technologii), zła struktura wielkościowa, własnościowa i przestrzenna zakładów przemysłowych;

Ryc. 9. Produkt krajowy brutto (PPP\$) w Unii Europejskiej, stan na 2001 r.

Opracowanie na podstawie danych Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia.

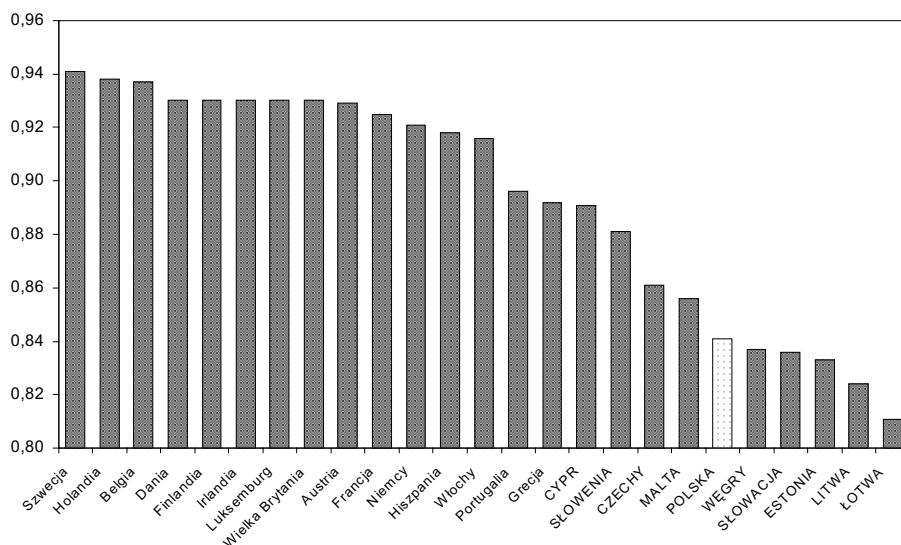
- wadliwe stosunki w rolnictwie, związane z dominacją państwowych i pseudospółdzielczych gospodarstw wielkoobszarowych;
- niedorozwój usług, w których przez lata była niszczone wszelka inicjatywa prywatna;
- względnie słaby rozwój infrastruktury, zwłaszcza transportowej w odniesieniu do autostrad i szybkich linii kolejowych oraz łącznościowej w zakresie sieci internetowych;
- płytkość rynków finansowych, zwłaszcza niskie zasoby kapitałowe obywateli i rodzimych firm;
- słabość państwa, gdyż władze z jednej strony muszą prowadzić niepopularne społecznie reformy, z drugiej strony w społeczeństwie są silne nastroje populistyczne, duży wpływ ma również pojawienie się dużych nastawionych radykalnie grup społecznych, które nie są beneficjentami reform; odrębną sprawą są kwalifikacje i poziom moralności klasy politycznej;
- złe podejście do tych krajów międzynarodowych instytucji finansowych, które nie potrafiły wyczuć ich specyfiki i dostosować do niej oferowanej pomocy.

Współczynnik HDI jest miarą syntetyczną opisującą jakość życia. Przy jego budowie uwzględnia się dane dotyczące długości przeciętnego oczekiwanego trwania życia, z zakresu edukacji oraz zamożności społeczeństwa. W tym zakresie można analizę HDI potraktować jako podsumowanie oceny sytuacji społecznej. Wyższymi wartościami HDI towarzyszą lepsze warunki życia.

Sytuacja w zakresie HDI jest w krajach Unii Europejskiej klarowna (ryc. 10.). Większość krajów „starej” Unii odznacza się bardzo dobrą sytuacją w tym zakresie. Jedyne w dwóch najbiedniejszych krajach UE-15 (Portugalia, Grecja) jest nieco gorzej. Razem z względnie zamożnymi i dobrze rozwijającymi się Cyprzem i Słowenią stanowią one grupę „średniaków”. Pozostałe kraje EU-10 odznaczają się dużo gorszą sytuacją. Lecz nie należy zapominać, że to właśnie w tych krajach miał miejsce największy postęp w zakresie poprawy jakości życia. Dla przykładu HDI w Polsce w okresie komunizmu (tu: 1975 r.) wynosił 0,792; podczas gdy w 2001 r. jest to 0,841 – tak więc postęp w tym zakresie jest bezsprzeczny. Niestety, dużo gorsza sytuacja panuje w pozostałych „nieunijnych” państwach postkomunistycznych, dla przykładu na Ukrainie w 2001 r. HDI wynosił 0,766 i w porównaniu z 1975 r. spadł o 0,029. Sytuacja w Turcji jest w tym względzie nienajlepsza (0,734 w 2001 r.) chociaż w przypadku tego kraju postęp jest oszałamiający (jeszcze w 1975 r. HDI wynosiło tam zaledwie 0,593).

Podsumowanie

Bezsprzecznie Unia Europejska do 2004 r. była bardziej homogeniczna i jednorodna. Ostatnie rozszerzenie wprowadziło bowiem do niej grupę krajów względnie biednych, cechujących się dużym niedorozwojem infrastruktury,

Ryc. 10. Poziom HDI w Unii Europejskiej, stan na 2001 r.

Opracowanie na podstawie danych Banku Światowego i Światowej Organizacji Zdrowia.

znacznymi problemami społecznymi związanymi zwłaszcza z dziedzictwem realnego socjalizmu.

Na tle innych państw, które w 2004 r. stały się członkami UE nasz kraj prezentuje się słabo. Wprawdzie sytuacja demograficzna jest u nas lepsza. Lecz za to ekonomiczna i społeczna sytuacja nas pod koniec tejże grupy krajów. Wprawdzie lubimy podkreślać, że to u nas rozpoczął się demontaż systemu komunistycznego. Lecz nie należy zapominać, że na przeszłości, nawet najbardziej chlubnej, nie da się zbudować pomyślności narodu. Z drugiej strony nikt w Unii nie będzie dotował dużego narodu. Na szczęście wydarzenia 2004 roku które zaszły w Polsce, zwłaszcza ożywienie gospodarcze i tropienie afer politycznych, wskazują, że jest duża szansa na polepszenie sytuacji Polaków w przeciągu najbliższych kilku lat.

Spis literatury:

- European health for all database, 2003, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen [CD].
- Michalski T., 2003a, Demographic changes on countries joining the European Union, Bulletin of Geography (socio-economic series), no 3/2004 Toruń, s. 71–76.

- Michalski T., 2003b, The health situation in Central Europe in the transformation period [w:] A. Ilies, J. Wendt (red.) Europe between millenniums. Political geography studies, Editura Universităţii din Oradea, Oradea, s. 91–97.
- Michalski T., 2003c, The enlargement of the European Union vs. epidemiological safety (case study of the northern aspect of the integration) [w:] T. Palmowski, G. Fedorov, V. Korneevets (red.) Economic, geopolitical and social problems of co-operation between Kaliningrad and Poland, seria: Coastal Regions, 6, Wydawnictwo „Bernardinum”, Gdynia–Pelplin, s. 130–141.
- Mojsiejewicz Cz., 1999, Leksykon problemów międzynarodowych i konfliktów zbrojnych, Atla 2, Wrocław.
- Szul R., 2000, Is the EU going to expand? – Opportunities and threats for the idea of European integration [w:] J. Kitowski (red.) Ekstern borders of European integration processes, Papers and Monographs of the Department of Economy, Faculty of Economics The Maria Curie-Skłodowska University Branch In Rzeszów, Rzeszów, No. 19, s. 57–68.
- Szul R., 2003, Eastern enlargement nad the language question in the EU [w:] J. Kitowski (red.) Ekstern dimension of European Union, seria: Geopolitical Studies, 11, Institute of Geography and Spatial Organization Polish Academy of Science, Warsaw, s.47–59.
- Word development indicators, 2002, Word Bank, Washington [CD].

Maciej Tarkowski

Polityka ochrony środowiska UE jako czynnik rozwoju regionalnego – przykład polskich województw

Wstęp

Kulminacja zainteresowania opinii publicznej problematyką integracji europejskiej związana była z końcową fazą negocjacji akcesyjnych i z samym momentem wejścia Polski do UE. W debacie publicznej wiele miejsca poświęcono dyskusji nad sprawami politycznie nośnymi, nie mającymi jednak zasadniczego wpływu na kierunki i dynamikę rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Z kolei wiele kwestii mających taki wpływ zasygnalizowano bardzo słabo, często nie wyszły one poza świadomość członków wąskich środowisk eksperckich. Jednym z takich zagadnień jest polityka ochrony środowiska. Wielkość nakładów inwestycyjnych w tej dziedzinie związanych z dostosowaniem do wymogów UE szacowana jest na około 48 mld euro (K. Berbeka, 2002). Dla porównania warto zaznaczyć, że budżet państwa na 2005 rok przewiduje wydatki rządu 51 mld euro. Ogromna skala inwestycji umożliwiła uzyskanie przez Polskę okresów przejściowych do 2015 r. na wdrożenie niektórych regulacji prawnych.

Celem niniejszego artykułu, oprócz zarysowania samej problematyki ochrony środowiska, która jest integralnym elementem nauczania geografii, jest:

1. Przedstawienie decyzji politycznych jako czynnika wpływającego na rozwój regionalny – jedna decyzja polityczna może pociągnąć za sobą różne skutki, które zależne są od cech społecznych i gospodarczych konkretnego obszaru. Wyrobienie umiejętności postrzegania skutków różnych procesów, w tym procesów politycznych, poprzez pryzmat specyfiki danego obszaru mieści się niewątpliwie w zakresie dydaktyki geografii.
2. Zwrócenie uwagi na ekonomiczne korzyści ale i koszty ochrony środowiska. W procesie nauczania podkreśla się z reguły korzyści związane z ochroną środowiska. Działania w tym zakresie są jednak bardzo kosztowne, a koszty są odczuwalne przez każde gospodarstwo domowe, chociażby przez rosnące koszty wody, odprowadzania ścieków, czy zagospodarowania odpadów. Postępy w zakresie ochrony środowiska wymagają z jednej strony,

racjonalnego planowania wydatków w tym zakresie, z drugiej zaś niezbędna jest akceptacja społeczna dla ich ponoszenia, która kształtowana powinna być w drodze edukacji geograficznej.

Tak zarysowana problematyka narzuca określony porządek opracowania na który składają się następujące elementy: zarys polityki ochrony środowiska UE, analiza tej polityki jako czynnika rozwoju regionalnego w kontekście korzyści ale i kosztów ochrony środowiska. Analizę tę przeprowadzono w zakresie ochrony powietrza, wód i gospodarki odpadami – dziedzin, których dostosowanie wymaga największych nakładów. Na zakończenie dokonano syntetycznej oceny skali koniecznych nakładów inwestycyjnych dla wdrożenia zobowiązań w zakresie polityki ekologicznej UE w układzie wojewódzkim.

1. Polityka ochrony środowiska w UE

Fundament Unii Europejskiej stanowią cztery swobody: przepływu osób, towarów, usług i kapitału. Ich istnienie decyduje o postępach realnej integracji gospodarczej i politycznej w ramach tego ugrupowania. Wprowadzenie w życie wymienionych swobód wymusza na państwach-członkach UE harmonizację wielu wewnętrznych regulacji prawnych, ponieważ każde państwo UE posiada specyficzną tradycję funkcjonowania i charakterystyczne tylko dla siebie elementy porządku prawnego. Skutkiem wprowadzenia w życie swobody przepływu osób są np. porozumienia o wzajemnym uznawaniu wykształcenia przez państwa członkowskie, skutkiem wprowadzenia swobody przepływu towarów i usług są z kolei liczne normy i certyfikaty jakimi charakteryzować powinny się produkty i usługi dostępne na wspólnym rynku. Wdrożenie swobody przepływu kapitału wymusiło zmiany w funkcjonowaniu systemów bankowych w poszczególnych krajach.

Istnienie wymienionych czterech swobód spowodowało konieczność harmonizacji polityki w wielu dziedzinach życia społeczno-gospodarczego. Harmonizacja ta jest procesem ciągłym, a jej dynamika związana jest z procesami rzeczywistej integracji społeczno-gospodarczej i politycznej. Jednym z obszarów polityki UE jest ochrona środowiska. Potrzeba prowadzenia wspólnej polityki w tym zakresie dostrzeżona została już na początku lat 70-tych, jednak w pełni kształtować zaczęła się w latach 80-tych czego wyrazem było dołączenie po raz pierwszy, do Jednolitego Aktu Europejskiego, rozdziału o ochronie środowiska (K. Górka i inni, 2001) (tab. 1.).

W ciągu minionych dwóch dekad wypracowano, podstawowe zasady polityki ekologicznej Unii Europejskiej:

- „wysoki poziom ochrony środowiska (stosownie do badań naukowych, specyfiki regionu, oceny kosztów i korzyści), z uwzględnieniem efektywności gospodarczej;

- podejmowanie środków ostrożności (unikanie szkód w środowisku naturalnym);
- zapobieganie skutkom zanieczyszczenia u samego źródła (zasada prewencji)
- zasada „zanieczyszczający płaci”, która obejmuje odpowiedzialność za skutki zanieczyszczenia środowiska i za dostosowanie się do standardów ekologicznych (w praktyce dopuszcza wiele wyjątków) w powiązaniu z zasadą sprawiedliwości;
- integracja zagadnień ochrony środowiska z wszystkimi dziedzinami polityki gospodarczej i społecznej;
- działanie Unii dopiero wówczas, gdy jest w stanie zrobić więcej niż inne kraje (zasada subsydiarności czyli pomocniczości);
- zrównoważony ekologicznie i trwały rozwój gospodarczy (K. Górka i inni, 2001, s. 339).”

Tab. 1. Ważniejsze działania UE w zakresie ochrony środowiska

1967 r. – pierwsza dyrektywa środowiskowa w sprawie klasyfikacji, pakowania i oznakowania substancji niebezpiecznych
1970 r. – dyrektywa ramowa w sprawie działań, jakie mają być podjęte w celu zapobiegania zanieczyszczaniu powietrza przez pojazdy silnikowe
1973 r. – uruchomienie pierwszego europejskiego programu działania w dziedzinie ochrony środowiska na lata 1973-1976
1979 r. – dyrektywa w sprawie ochrony ptaków i ich siedlisk
1980 r. – dyrektywa określająca minimalne normy dla wody pitnej
1985 r. – dyrektywa w sprawie oceny wpływu na środowisko
1987 r. – rozdział o ochronie środowiska w Jednolitym Akcie Europejskim
1988 r. – dyrektywa w sprawie ochrony środowiska
1990 r. – dyrektywa w sprawie kontrolowanego wykorzystania oraz uwalniania do środowiska organizmów modyfikowanych genetycznie (GMO)
1991 r. – art. 6 Traktatu z Maastricht ustanawiający, że wszystkie działania podejmowane w ramach polityki UE będą zintegrowane z polityką ekologiczną
1992 r. – dyrektywa siedliskowa w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory
1994 r. – powstanie Europejskiej Agencji Ochrony Środowiska
1999 r. – rozpoczęcie „Zielonego Tygodnia” – cyklu corocznych konferencji UE poświęconych ochronie środowiska
2000 r. – dyrektywa ramowa w sprawie europejskiej polityki wodnej
2001 r. – uruchomienie szóstego programu działania w dziedzinie ochrony środowiska 2001 – 2010 „Środowisko 2010 – nasza przyszłość, nasz wybór”
2002 r. – Ratyfikacja Protokołu z Kioto

Źródło: opracowanie na podstawie: dane Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej; K. Górka i inni, 2001.

Jak już wspomniano na wstępie wdrożenie zasad polityki ekologicznej UE w Polsce jest zadaniem niezwykle kosztownym. W przypadku regulacji prawnych wymagających największych inwestycji Polska wynegocjowała dłuższe okresy przejściowe na ich realizację – w skrajnych przypadkach do 2017 r. Chodzi tu głównie o modernizację i rozbudowę systemów odbioru i oczyszczania ścieków, zwiększenie poziomu recyklingu odpadów, modernizację wysypisk odpadów, ograniczenie emisji zanieczyszczeń do powietrza z dużych obiektów energetycznych i wprowadzenie dyrektywy dotyczącej zintegrowanego zapobiegania i kontroli zanieczyszczeń (IPPC)¹.

2. Wpływ wdrożenia regulacji w zakresie ochrony powietrza atmosferycznego na rozwój polskich regionów

2.1. Katalog działań

Działania dostosowawcze w zakresie ochrony powietrza dotyczą głównie redukcji zanieczyszczeń generowanych przez duże zakłady przemysłowe. W celu poprawy jakości powietrza Polska musi również zapewnić redukcję emisji lotnych związków organicznych powstających w wyniku magazynowania i dystrybucji paliw. Jest to jednak kwestia o mniejszym znaczeniu.

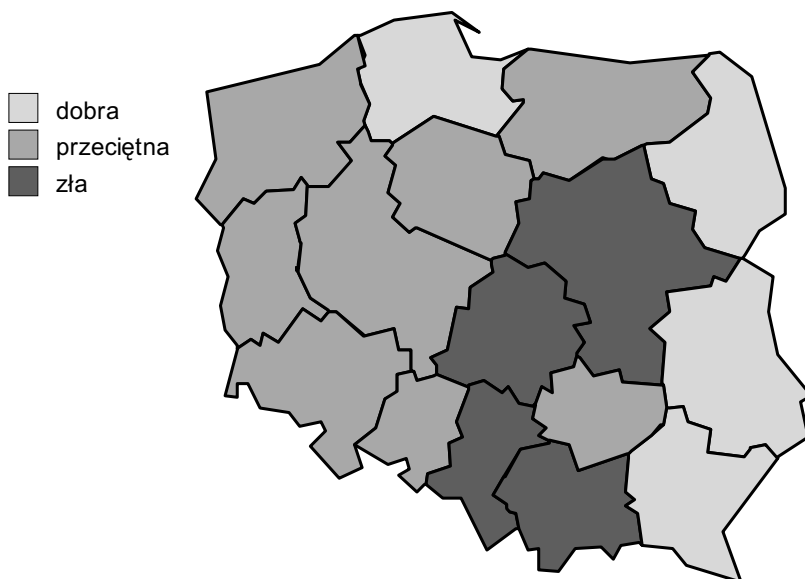
2.2. Diagnoza sytuacji w zakresie kosztów redukcji zanieczyszczeń

Sytuacja polskich województw w zakresie poziomu zanieczyszczenia powietrza jest zróżnicowana. Cztery regiony, w których sytuacja w zakresie ochrony powietrza jest zła² to województwa: łódzkie, małopolskie, mazowieckie i śląskie (ryc. 1). W regionach tych funkcjonują duże ośrodki przemysłowe, w których skupiony jest wysoki odsetek zakładów szczególnie uciążliwych dla czystości powietrza, w tym dużych zakładów energetycznych. Są one znaczącymi emitatorami zanieczyszczeń pyłowych i gazowych, w szczególności dwutlenku siarki. Skala inwestycji związanych z wdrożeniem zobowiązań akcesyjnych w tych regionach jest zdecydowanie wyższa od przeciętnej w kraju a wysiłek

¹ Dyrektywa IPPC wprowadza pozwolenia zintegrowane których uzyskanie, w przypadku przedsiębiorstw z sektorów przemysłu: energetycznego, produkcji i obróbki metali, mineralnego, chemicznego, gospodarki odpadami a także innych, wybranych działalności, równoznaczne będzie z wydaniem zgody na funkcjonowanie. Pozwolenie zintegrowane jest próbą całościowego podejścia do ochrony środowiska. Celem jego zastosowania jest zapobieganie powstawaniu lub sprowadzenie do minimum szkodliwości sumy substancji wprowadzonych do powietrza, wody i gruntu przez dane przedsiębiorstwo. Podejście to kładzie nacisk zarówno na działania w sferze technicznej (stosowanie najlepszej dostępnej technologii) jak i organizacyjnej.

² Metoda szacowania wielkości nakładów inwestycyjnych implikowanych wymogami polityki ochrony środowiska UE została opisana w: M. Tarkowski, 2002, Obszar negocjacyjny „środowisko” – koszty wdrożenia zobowiązań, [w:] M. Nowicki (red.), Profil społeczno-gospodarczy województwa lubuskiego, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk, s.135–143.

inwestycyjny dotyczy głównie sektora przedsiębiorstw. Część kosztów przeliczona może być na gospodarstwa domowe jednak ceny prądu z tego powodu nie powinny rosnać – są one do pewnego stopnia regulowane, a w przyszłości liberalizacja rynku energii powinna, w długofalowej perspektywie, przyczynić się do obniżki cen.

Kryteria oceny: liczba zakładów szczególnie uciążliwe dla czystości powietrza emitujących pyły, gazy lub równocześnie pyły i gazy; liczba zakładów nieposiadających urządzeń redukcji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych; wielkość produkcji energii elektrycznej; poziom emisji zanieczyszczeń pyłowych; poziom emisji zanieczyszczeń gazowych; poziom emisji dwutlenku siarki, odsetek zanieczyszczeń zatrzymanych lub zneutralizowanych w urządzeniach do redukcji.

Ryc. 1. Sytuacja w zakresie ochrony powietrza atmosferycznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wśród czterech regionów, w których poziom zanieczyszczenia powietrza jest niski znalazły się cztery województwa: lubelskie, podkarpackie, podlaskie i pomorskie. Pierwsze trzy regiony charakteryzują się słabo rozwiniętym przemysłem o nieznacznej uciążliwości dla powietrza atmosferycznego. Przemysł województwa pomorskiego jest lepiej rozwinięty, lecz dominują w nim branże, których funkcjonowanie nie jest w sposób szczególny uciążliwe dla atmosfery. Wielkość koniecznych nakładów w tych regionach będzie więc relatywnie niska.

2.3. Korzyści z tytułu redukcji zanieczyszczeń

Korzyści dla rozwoju regionalnego, wynikające z poprawy czystości powietrza, są znaczne gdyż stanowi ono ważny komponent środowiska przyrodniczego. Zanieczyszczenia w nim zawarte bezpośrednio oddziałują na zdrowie ludzi, jakość żywości i na funkcjonowanie całej biosfery. Jak wynika ze współczesnych koncepcji dotyczących czynników kształtujących zdrowie bardzo duże znaczenie w tym zakresie ma właśnie jakość otaczającego środowiska (T. Michalski, 2000). Tak więc poprawa jakości powietrza będzie miała znaczące, aczkolwiek długofalowe i trudne do bliższego oszacowania skutki ekonomiczne. Pierwszym z nich będzie poprawa stanu zdrowia ludności. Pozwoli ona na zmniejszenie lub inne ukierunkowanie bieżących wydatków na ochronę zdrowia, zmniejszenie poziomu absencji pracowników i obciążeń pracodawcy z tego tytułu. Kolejną korzyścią mającą wymiar ekonomiczny będzie zmniejszenie zanieczyszczeń ekosystemów leśnych i rolniczych. W pierwszym przypadku spowoduje to poprawę jakości drzewostanu co przekłada się na wielkość pozyskanego surowca, a także pozwoli na zwiększenie naturalnej retencji co z kolei ma znaczenie dla gospodarki wodnej i przeciwdziałania zagrożeniu powodziowemu. W przypadku rolnictwa poprawa jakości powietrza pośrednio wpływa na wielkość plonów oraz na zawartość toksycznych związków w glebie, a tym samym w uprawach i paszach. W skrajnych przypadkach zmniejszenie poziomu zanieczyszczenia powietrza wpłynie pozytywnie na stan zabytków oraz konstrukcji szczególnie narażonych na korozje.

3. Wpływ wdrożenia regulacji w zakresie ochrony zasobów wodnych na rozwój polskich regionów

3.1. Katalog działań

Do podstawowych działań związanych z poprawą jakości zasobów wodnych należy rozbudowa sieci kanalizacji i oczyszczalni. Nowe rozwiązania prawne obligują do takich działań. Systemy te powinny objąć swoim zasięgiem wszystkie miejscowości o wielkości przekraczającej 2 tys. mieszkańców. Ze względu na fakt, że w trakcie negocjacji obszar całego kraju uznano za wrażliwy na eutrofizację większe systemy zbiorcze będą musiały spełnić wymóg oczyszczania trzystopniowego (efektywne usuwanie azotu i fosforu).

Poprawa jakości wód wymagać również będzie dostosowań w rolnictwie. Dotyczy to przestrzegania norm ilości nawozów azotowych wprowadzanych na hektar użytków rolnych a także wybudowania płyt obornikowych lub szczelnych zbiorników na odchody zwierzęce.

Do priorytetowych zadań zaliczyć należy również zmniejszenie ilości substancji toksycznych odprowadzanych do wód oraz poprawę jakości wód po-

wierzchniowych (40 proc. wodociągów w Polsce korzysta z ujęć powierzchniowych) a także wprowadzenie kontroli jakości wody u odbiorcy a nie w stacji uzdatniania.

3.2. Diagnoza sytuacji w zakresie kosztów redukcji zanieczyszczeń

Sytuacja polskich województw w zakresie skali zanieczyszczenia wód powierzchniowych i gruntowych jest zróżnicowana. Cztery regiony, w których sytuacja w zakresie ochrony wód jest zła³ to województwa: kujawsko-pomorskie, małopolskie, mazowieckie i śląskie (ryc. 2). Na ich obszarze funkcjonuje znaczna liczba zakładów przemysłowych stosujących wodochłonne technolo-

Kryteria oceny: liczba zakładów zużywających wodę; liczba zakładów nieposiadających obiegów zamkniętych ; objętość ścieków wymagających oczyszczenia; odsetek ścieków oczyszczanych; odsetek ścieków oczyszczane z w instalacjach z podwyższonym usuwaniem biogenów; odsetek ludności miast obsługiwanej przez oczyszczalnie ścieków; odsetek ludności miast obsługiwanej przez oczyszczalnie ścieków z podwyższonym usuwaniem biogenów; odsetek ludności wsi obsługiwanej przez oczyszczalnie ścieków.

Ryc. 2. Sytuacja w zakresie ochrony zasobów wodnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

³ Metoda szacowania wielkości nakładów inwestycyjnych implikowanych wymogami polityki ochrony środowiska UE została opisana w: M. Tarkowski, 2002.

gie produkcji. Jednocześnie infrastruktura ochrony środowiska jest w tym zakresie stosunkowo słabo rozwinięta. Relatywnie (w porównaniu do innych województw) nieduży odsetek ścieków jest oczyszczany w omawianych regionach. Liczba mieszkańców obsługiwanych przez oczyszczalnie ścieków jest również relatywnie niska. W szczególności jeżeli pod uwagę bierze się oczyszczalnie z podwyższonym usuwaniem biogenów.

Koszty poprawy jakości wód, w omawianej grupie regionów, są wysokie. Część z nich obciążą przedsiębiorstwa co związane jest wprowadzeniem nowych, bardziej oszczędnych technologii i budową lub ponoszeniem opłat za korzystanie z oczyszczalni. Duży wysiłek czeka samorządy, w szczególności wiejskie, które odpowiadają za rozwój infrastruktury wodociągowej, kanalizacyjnej oraz oczyszczalni ścieków. Wzrost kosztów ochrony środowiska wodnego dosięgnie również gospodarstwa domowe. W przypadku gospodarstw już podłączonych do odpowiedniej infrastruktury ceny wody i odprowadzania ścieków mogą wzrosnąć. W praktyce w ciągu ostatnich kilku lat już znacznie wzrosły. W przypadku gospodarstw, które dopiero zostaną podłączone do sieci kanalizacyjnej wzrost kosztów stałych funkcjonowania gospodarstwa domowego może być wysoki.

Wśród czterech regionów, w których skala zanieczyszczenia środowiska wodnego jest mała znalazły się województwa: lubuskie, pomorskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie. W województwach tych funkcjonuje relatywnie mała liczba fabryk zużywających w procesie technologicznym duże ilości wody. Infrastruktura sieciowa jest relatywnie dobrze rozwinięta co powoduje, że wysoki odsetek mieszkańców obsługiwany jest przez oczyszczalnie ścieków. Inwestycje w zakresie ochrony środowiska wodnego w czterech opisywanych regionach będą więc relatywnie małe. Konieczna jest jednak modernizacja procesu produkcyjnego w zakładach zużywających duże ilości wody oraz modernizacja oczyszczalni (trzeci stopień – efektywne usuwanie azotu i fosforu).

3.3. Korzyści z tytułu redukcji zanieczyszczeń

Wdrażanie rozwiązań stosowanych w UE w dziedzinie ochrony wód pociągnie za sobą szereg pozytywnych konsekwencji. Ze względu na duże inwestycje w tym zakresie nie tylko poprawie ulegnie jakość wód. Należy się spodziewać bardziej racjonalnego jej wykorzystania z powodu wzrostu cen zakupu.

Poprawa jakości wody pitnej, która w Polsce jest niestety niska, korzystnie wpłynie na stan zdrowia ludności. Na przykład redukcja zawartości ołowiu negatywnie wpływającego na kształtowanie się zdolności poznawczych u dzieci a także przyczyniającego się do rozwoju chorób układu krążenia może przynieść w przyszłości redukcję strat ekonomicznych wynikających ze złej jakości wody pitnej. Możliwości poznawcze dzieci kształtują ich poziom inteli-

gencji i w konsekwencji wpływają na długość okresu edukacji, poziom wynagrodzeń, aktywność zawodową – kształtują zamożność i produktywność ludności. Zmniejszenie zapadalności na nadciśnienie powoduje zmniejszenie kosztów opieki medycznej, zwiększa jakość, długość życia i jego aktywność (The benefits compaliance..., 2001).

Duże nakłady poniesione na budowę, modernizację oczyszczalni ścieków, zmiany technologii produkcji w przedsiębiorstwach bezpośrednio i pośrednio będą generować nowe miejsca pracy. Liczba tych miejsc pracy zależy od skali koniecznych inwestycji.

Kolejna korzyść związana jest z rolnictwem. W związku z zapobieganiem eutrofizacji wód zaleca się utrzymywanie nawożenia mineralnego na odpowiednim poziomie. Zbyt obfite stosowanie nawozów powoduje akumulację azotu i fosforu w glebie, a następnie jego migrację do środowiska wodnego i powietrza atmosferycznego. Zaleca się również stosowanie nawozów naturalnych. Racjonalne nawożenie nie tylko wpływa na stan środowiska przyrodniczego ale przyczynia się do wzrostu konkurencyjności rolnictwa.

4. Wpływ wdrożenia regulacji w zakresie gospodarki odpadami na rozwój polskich regionów

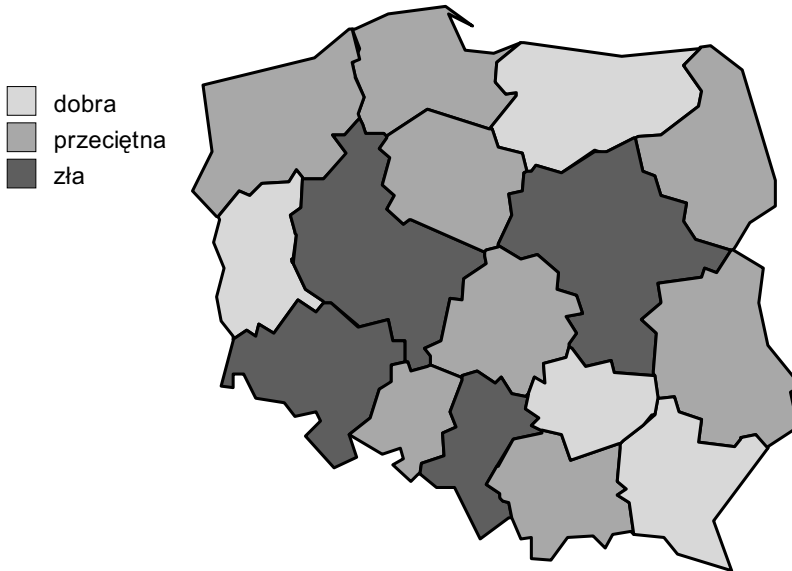
4.1. Katalog działań

Podstawowym wymogiem w zakresie gospodarowania odpadami jest wdrożenie systemu gospodarki odpadami, zapewniającego w pierwszym rzędzie poddanie ich odzyskowi (recyklingowi) a w razie niemożności poddania ich temu procesowi unieszkodliwienie w inny bezpieczny i zaawansowany sposób (kompostowanie, unieszkodliwianie termiczne z odzyskiem energii). System ma spowodować, że na składowiska trafiać będą jedynie odpady przetworzone. Wymogi UE nakładają również konieczność szczególnego traktowania odpadów niebezpiecznych.

4.2. Diagnoza sytuacji w zakresie kosztów redukcji objętości wytwarzanych odpadów

Wśród czterech regionów o najtrudniejszej sytuacji w zakresie gospodarki odpadami znajdują się województwa: dolnośląskie, mazowieckie, śląskie i wielkopolskie (ryc. 3). Są to regiony w których ze względu na silną koncentrację przemysłu i ludności wytwarzana jest bardzo duża ilość odpadów. Przy czym relatywnie mały odsetek odpadów przemysłowych poddawany jest aktywnemu unieszkodliwianiu.

Koszty w zakresie modernizacji procesu produkcji jak i poprzez finansowanie recyklingu ponieść będą musiały przedsiębiorstwa. Samorządy będą sfi-

Kryteria oceny: liczba zakładów wytwarzających odpady; masa odpadów wytworzonych ogółem w zakładach przemysłowych; odsetek odpadów wykorzystanych; odsetek odpadów przemysłowych nieszkodliwionych aktywnie; odsetek powierzchni niezrekultywowanych terenów składowania odpadów; masa odpadów komunalnych stałych wywiezionych; objętość odpadów komunalnych płynnych wywiezionych; liczba czynnych wysypisk zorganizowanych; średnia powierzchnia wysypiska; gęstość rozmieszczenia wysypisk.

Ryc. 3. Sytuacja w zakresie gospodarki odpadami

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

nansowały modernizację wysypisk śmieci i koszy recyklingu odpadów komunalnych. Część kosztów związanych z inwestycjami w gospodarkę odpadami poniesionymi zarówno, przez przedsiębiorstwa jak i samorzady przerzucona zostanie na gospodarstwa domowe w postaci wyższych cen produktów (a raczej opakowań, w których sprzedawane są towary) oraz w postaci wyższych opłat związanych z wywozem śmieci.

Wśród czterech regionów, w których sytuacja w zakresie gospodarki odpadami wymaga relatywnie małych inwestycji są województwa: lubuskie, podkarpackie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie. Niewielka skala problemów nie wynika jednak z istnienia w tych regionach dobrze rozwiniętego systemu gospodarki odpadami a raczej z niskiego uprzemysłowienia tych obszarów i relatywnie małej liczby ludności. Również w tych województwach konieczna jest modernizacja wysypisk odpadów i rozwój systemu recyklingu.

4.3. Korzyści z tytułu redukcji zanieczyszczeń

W Polsce funkcjonuje ciągle prosty i ekstensywny system zbiórki odpadów. Obciąża on środowisko w dwojaki sposób. Po pierwsze w wyniku zanieczyszczeń gleby i powietrza pochodzących z wysypisk, po drugie – olbrzymie marnotrawstwo surowców wtórnych powoduje nadmierną eksploatację zasobów naturalnych. Zbyt duży strumień odpadów wymusza utrzymywanie stosunkowo gęstej sieci wysypisk co odbija się również niekorzystnie na walorach krajobrazowych i niekorzystnie wpływa na kształtowanie ładu przestrzennego. Wdrożenie nowoczesnego selektywnego systemu zbiórki odpadów, w którym zdecydowana większość z nich będzie odzyskiwana lub unieszkodliwiana w bezpieczny sposób pozwoli na znaczne zmniejszenie presji na środowisko co pociąga za sobą zwiększenie produktywności i stabilności ekosystemów a także wpływa na poprawę stanu zdrowia mieszkańców. Jest to kluczowa kwestia zważywszy na fakt, że liczba wytwarzanych odpadów wzrasta wraz z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego społeczeństw.

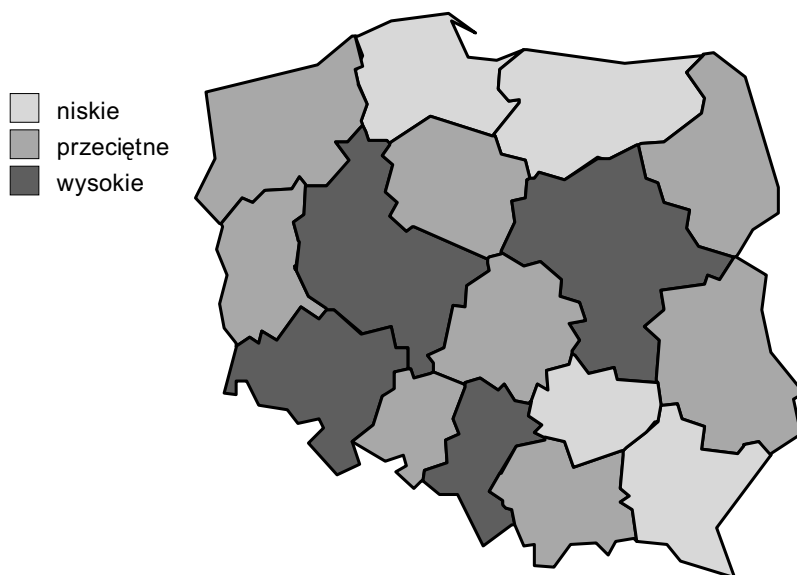
Wprowadzenie systemu przetwarzania odpadów opartego o ich odzysk, kompostowanie lub spalanie pozwala na zwiększenie liczby nowych miejsc pracy w tym sektorze⁴ w dużej mierze na terenach peryferyjnych z dala od dużych aglomeracji, w których sytuacja na rynku pracy jest relatywnie dobra.

5. Polityka ochrony środowiska jako czynnik rozwoju regionalnego – ocena syntetyczna

Analiza sytuacji w zakresie ochrony środowiska w trzech aspektach dotyczących powietrza, wody i gospodarki odpadami wskazuje na istnienie kilku regionów w których problemy te występują w szczególnie dużej skali. Do obszarów tych zaliczają się niewątpliwie cztery województwa: dolnośląskie, mazowieckie, śląskie i wielkopolskie (ryc. 4). Skala ośrodków tworzących system osadniczy jak i wysoki poziom uprzemysłowienia tych obszarów są źródłem silnej antropopresji. Z kolei relatywnie mała skala problemów związanych z ochroną środowiska cechuje przede wszystkim cztery województwa: pomorskie i warmińsko-mazurskie oraz podkarpackie i świętokrzyskie.

Jakie konsekwencje dla rozwoju regionalnego może mieć wdrożenie polityki ochrony środowiska UE? Jak już zauważono powyżej ich wdrożenie wiąże się z koniecznością poniesienia znacznych nakładów finansowych. W czte-

⁴ W wypadku Francji na każde 1000 ton odpadów przetwarzanych przypada 2,4 miejsca pracy. W Hiszpanii dzięki realizacji programu gospodarowania odpadami do 2005 roku powstało około 5,5 tys. miejsc pracy bezpośrednio związanych z przetwarzaniem odpadów. Szacuje się że zakłady przemysłowe wykorzystujące odzyskany surowiec są w stanie zatrudnić pięć-, siedmiokrotnie więcej pracowników. Zatem pośrednio w Hiszpanii stworzonych może zostać około 23 tys. miejsc pracy (The benefits compliance..., 2001).

Kryteria oceny: cząstkowe wskaźniki syntetyczne w zakresie ochrony powietrza atmosferycznego, wód i gospodarowania odpadami.

Ryc. 4. Nakłady niezbędne na realizację polityki ochrony środowiska UE

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

rech województwach poziom tych nakładów jest szczególnie wysoki. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że są to regiony, których udział PKB Polski jest bardzo wysoki. Są to zatem obszary o relatywnie dobrze funkcjonującej gospodarce. Na tej podstawie można przypuszczać, że wdrożenie norm przewidzianych polityką ekologiczną UE wsparte zostanie, większymi niż w innych regionach, środkami finansowymi, co pozwoli na złagodzenie negatywnych konsekwencji ekonomicznych wdrożenia polityki ochrony środowiska UE. W przeciwnym razie, niemożność dokonania koniecznych inwestycji w tym zakresie może skutkować nałożeniem wysokich opłat ekologicznych lub być nawet formalną przyczyną likwidacji zakładu (po zakończeniu okresów przejściowych).

Regiony odznaczające się najmniejszą skalą problemów związanych z ochroną środowiska są jednocześnie regionami o przeciętnym w skali kraju udziale w wytwarzaniu PKB. W tej grupie jedynie województwo świętokrzyskie charakteryzuje się niskim odsetkiem tego miernika. Z kolei w grupie regionów o przeciętnej skali problemów ekologicznych są trzy województwa o niskim udziale w wytwarzaniu PKB: lubuskie, opolskie i podlaskie. W tych regionach sprostanie wymogom polityki ochrony środowiska UE może być utrudnione ze względu na barierę finansową. Negatywnymi skutkami tej sytuacji może

być względny spadek konkurencyjności tych obszarów względem innych regionów. O ile opisane uwarunkowania się sprawdzą wdrożenie wymogów polityki ochrony środowiska prowadzić może do wzrostu zróżnicowań w tempie rozwoju polskich województw.

Spis literatury:

- Berbera K., 2002, Analiza przepływów finansowych pod kątem realizacji zobowiązań negocjacyjnych w obszarze środowisko (do roku 2006), masyzynopsis w UKIE, Warszawa.
- Górka K., Poskrobko B., Radecki W., 2002, Ochrona środowiska, PWE. Warszawa.
- Michalski T., 2000, Kłopoty z liczeniem [w:] Pomorski Przegląd Gospodarczy, nr 6 (12), Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk, s. 90–94.
- Tarkowski M., 2002, Obszar negocjacyjny „środowisko” – koszty wdrożenia zobowiązań [w:] M. Nowicki (red.) Profil społeczno–gospodarczy województwa lubuskiego, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk, s.135–143.
- The benefits compaliance with the environmental acquis for the candidate countries, 2001, ECOTEC Research and Consulting Limited, Bruksela.

Edukacja europejska w kształceniu dzieci i młodzieży szkolnej

Cele i zadania

Wstąpienie naszego kraju do Unii Europejskiej, oraz zmiany w polskim systemie kształcenia stawiają przed szkołą, a przede wszystkim przed nauczycielami geografii nowe zadania oraz wymogi. Po pierwsze nauczyciel jest zobowiązany posiadać szeroką i ugruntowaną wiedzę na temat organizacji, której członkami staliśmy się w 2004 r., a po drugie pojawienie się nowych ścieżek edukacyjnych wymusza poszerzenie wiadomości na temat poruszanych w nich zagadnień.

Dla celów nauczyciela geografii ważne jest uzyskanie dodatkowych godzin. Zgodnie z Dziennikiem Ustaw nr 61 z dnia 19 czerwca 2001 r. (zawierającego Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r.) w gimnazjum na geografie przeznaczono 152 godziny, w liceum profilowanym i uzupełniającym jest to 114 godzin w całym cyklu nauczania. Natomiast w szkole zawodowej geografia jest połączona z ochroną środowiska, i jest realizowana przez około 60 godzin, w zależności od profilu szkoły. Jest więc to bardzo mało, jeśli dodamy do tego niż demograficzny – okazuje się, że nauczycielowi geografii coraz trudniej utrzymać etat w szkole. Z drugiej strony dyrekcja szkoły ma w gimnazjum do swojej dyspozycji 342 godziny w całym toku nauczania, w liceum profilowanym 228 godzin, natomiast w liceum zawodowym 76 godzin. Zatem są to godziny, które przynajmniej w części mogą być wykorzystane na nauczanie lub poszerzenie wiedzy o Unii Europejskiej.

Istnieją dwie możliwości organizacyjne nauczania o UE. Pierwsza opiera się na wkomponowaniu w treści przekazywane w ramach edukacji geograficznej – treści związanych z edukacją europejską. Głównymi plusami takiego wyjścia są: większa elastyczność realizowanego toku nauczania związana z dużą swobodą w realizacji treści związanych z edukacją geograficzną i europejską, oraz mniejsze obciążenie finansowe uczniów związane z brakiem konieczności zakupu dodatkowego podręcznika, co stanowi obecnie bardzo duży problem dla rodziców. Do minusów należy stosunkowo niewielka możliwość

uzyskania dodatkowych godzin na realizację zadań, co może zasadniczo wpłynąć na pobieżność przekazywanych treści.

Druga możliwość zakłada wyodrębnienie zajęć z edukacji europejskiej jako osobnego przedmiotu. Do zalet takiego rozwiązania należą: możliwość uzyskania większej liczby godzin, niż w poprzednim wariantcie, a w związku z tym bardziej holistyczna realizacja treści ścieżki. Istotnym mankamentem takiego podejścia jest konieczność zakupu przez uczniów dodatkowego podręcznika, co wiąże się jak wspomniano wcześniej z większym obciążeniem finansowym rodziców, oraz wysokie prawdopodobieństwo przekazania utworzonego przedmiotu dla innego, niż geograf nauczyciela.

Wydaje się, że bardziej celowe jest dążenie do wyodrębnienia edukacji europejskiej jako osobnego przedmiotu, wykorzystującego osobny podręcznik (por. J. Rodzoś, M. Gajewska, W. Religa, 2003). Wprawdzie badania D. Pi-róg (2002) wskazują, że nie jest to praktyka powszechna, lecz przy takim rozwiązaniu uczniowie osiągają lepsze wyniki w stosunku do ich kolegów, którzy uczyli się treści z zakresu edukacji europejskiej w ujęciu niemodułowym.

Treści i formy

Tematyka ścieżki edukacja europejska, zarówno na poziomie szkoły gimnazjalnej jak też ponadgimnazjalnej jest niezwykle obszerna (tab. 1.).

Zasadnicza różnica między edukacją na poziomie gimnazjum i liceum profilowanym polega na tym, że w gimnazjum realizacja programów nastawiona jest na przekazanie informacji o Unii Europejskiej. Natomiast na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej większe znaczenie przypisuje się wyrobieniu przez ucznia własnej opinii o celowości integracji na bazie już zdobytych wiadomości.

W zakresie edukacji europejskiej celowym wydaje się oparcie kształcenia o układ modułowy. Po pierwsze występuje możliwość łączenia tej ścieżki z przedmiotami historia, wiedza o społeczeństwie lub geografia. Po drugie mamy do czynienia ze zróżnicowaną i ciągle zmieniającą się problematyką. Plusami kształcenia modułowego są: możliwość wyboru jednych i pomijania drugich modułów, oraz duża swoboda w zmianie ich kolejności, a także możliwość użycia modułu z jednego programu w innym np. pewnych treści z geografii społeczno-gospodarczej w edukacji europejskiej i odwrotnie, występuje większa swoboda wymiany zdezaktualizowanego materiału w układzie modułowym (por. B. Niemierko, 1999; M. Groenwald, 2003).

Ważnym czynnikiem wpływającym na formę realizowanych treści zapisanych w edukacji europejskiej jest wprowadzenie zewnętrznych egzaminów. Wprowadzenie zewnętrznego systemu oceniania poziomu wiedzy uczniów jest jednym z głównych trendów globalizacji w jej wymiarze społecznym. Przy rosnącym tempie codziennego życia z jednej strony i wzroście mobilności społeczeństwa z drugiej, zachodzi konieczność ustalenia jednolitych standardów

Tab.1. Tematyka ścieżki Edukacja Europejska w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym (według Dz. U. nr 61)

Hasła programowe ścieżki Edukacja Europejska w gimnazjum	Hasła programowe ścieżki Edukacja Europejska w liceum profilowanym
<ol style="list-style-type: none"> 1. Polska w Europie. Przykłady najważniejszych wzajemnych związków między Polską a innymi państwami europejskimi w przeszłości. 2. Zasady ładu europejskiego opartego na wspólnej, historycznej podstawie cywilizacyjnej: filozofii greckiej, prawie rzymskim i Biblii. 3. Twórcy Wspólnot Europejskich: R. Schuman, A. de Gasperi, K. Adenauer i inni. 4. Cele i założenia Wspólnot Europejskich. Krótka historia traktatów. 5. Wielość koncepcji rozwoju Unii Europejskiej. 6. Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Komisja Europejska, Parlament Europejski, Europejski Trybunał Sprawiedliwości, Trybunał Rewidentów Księgowych. 7. Jednolity Rynek Europejski (swobodny przepływ osób, towarów, kapitału i usług). Waluta europejska. 8. Polityka edukacyjna Unii Europejskiej: między odrębnością programową i formami współdziałania. Programy współpracy i wymiany młodzieży. Wymienialność dyplomów. Nauka języków obcych. 9. Proces integracji Polski z Unią Europejską. Procedury negocjacyjne. Koszty i korzyści wynikające z członkostwa w Unii Europejskiej dla polskiego obywatela. 10. Bezpieczeństwo europejskie: NATO, OBWE, ONZ. 11. Rada Europy. 12. Grupa Wyszehradzka. Inne organizacje regionalne. 13. Prawa człowieka. 14. Duchowy wymiar wspólnoty europejskiej (przesłanie Jana Pawła II). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Proces integracji europejskiej w perspektywie historycznej: czynniki integrujące i dezintegrujące. Polska i Polacy w budowaniu jednoczącej się Europy. 2. Droga państw europejskich, w tym Polski, do UE. System, procedury i pola negocjacji. Kalendarium rozszerzenia. Cele integracji Polski z UE. Przedakcesyjne działania i programy rządu. 3. Stosunek społeczeństw krajów członkowskich i społeczeństwa polskiego do rozszerzenia Wspólnot Europejskich. Różne opcje obecne w polityce i opinii publicznej krajów członkowskich. Katalog nadziei i obaw. Wyobrażenie roli i miejsca Polski i Polaków w zjednoczonej Europie. Kwestia standardów unijnych. 4. Kierunki integracji. Trzy filary procesu zjednoczenia. Różne koncepcje wizji przyszłej zjednoczonej Europy. 5. Ewolucja prawa UE. Kwestia konstytucji UE. Wzajemne relacje między prawem UE i prawem krajowym. 6. Ewolucja instytucji UE. Procedury podejmowania decyzji. 7. Gospodarka UE. Polska w perspektywie polityk wspólnotowych w dziedzinie gospodarczej, w tym w szczególności wspólnej polityki rolnej. 8. Jednolity europejski rynek pracy i jego dostępność dla obywateli polskich. Europejskie problemy społeczne i sposoby ich rozwiązywania. 9. Droga krajów członkowskich do Unii Gospodarczej i Walutowej. 10. Bezpieczeństwo europejskie w wymiarze międzynarodowym i wewnętrznym. Bezpieczeństwo Polski w ramach UE i NATO. 11. Prawa i obowiązki obywatelskie, obywatelstwo europejskie, obywatelski wymiar procesu integracji europejskiej. 12. Europa wartości. Duchowy wymiar Europy – edukacja, kultura. Rola edukacji jako czynnika wyrównywania Słang polskiej młodzieży w Europie. Możliwości współpracy. 13. Rola i zasady działania samorządów terytorialnych w UE. Współpraca polskich samorządów z odpowiednikami z UE. Euroregiony. 14. Miejsce Polski w organizacjach europejskich, w tym w Radzie Europy. 15. Polska i jej sąsiedzi. Polska w regionie Europy Środkowej i Bałtyku. Polska i Europa Wschodnia.

Źródło: Dz. U. nr 61 z dnia 19 czerwca 2001 r.

oceniań. Wprowadzenie geografii do Nowej Matury należy uznać za niewątpliwy sukces. Z drugiej strony trwają działania na rzecz „nadażania” pytań na maturze za przemianami współczesnego świata, w tym związanymi z naszym wstąpieniem do Unii Europejskiej. Przykładem przemysłanych działań w tym zakresie jest tok postępowania przyjęty przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną w Krakowie (por. M. K. Szmigiel, W. Srokosz, 2003).

Treści poruszane w edukacji europejskiej możemy ze względu na wymiar przestrzenny poruszanej problematyki podzielić na posiadające charakter: makro- i mikroskalowy. Pierwsze będą dotyczyły informacji o Unii Europejskiej jako organizacji międzynarodowej obejmując jej historię, funkcjonowanie, ogólną ocenę słabych i mocnych stron oraz miejsca w niej Polski. Z kolei w ujęciu mikroskalowym nacisk powinien być położony na pokazywanie bezpośrednich i pośrednich skutków dla macierzystego regionu z racji wcześniejszego wykorzystywania funduszy pomocowych (do 2004 r.), a następnie z racji naszego członkostwa w Unii.

Ze względu na cel edukacji europejskiej możemy jej zadania podzielić na trzy grupy (por. G. Barwinek, 2003). Pierwsza to nauczanie o Europie, czyli dostarczanie informacji na temat kontynentu, ze szczególnym uwzględnieniem Unii. Druga to nauczanie w Europie, której celem jest wykształcenie wśród uczniów podstawowych umiejętności niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania w niej. W ramach trzeciej grupy, nazwanej kształceniem dla Europy, proces dydaktyczny powinien koncentrować się na przygotowaniu do życia zgodnie z zasadami obowiązującymi w Unii.

Ze względu, że gimnazjum jest pierwszym etapem nauczania o Unii Europejskiej proponuje się dominację na tym etapie ujęcia makroskalowego oraz nauczania o Europie. Natomiast w szkole ponadgimnazjalnej większe znaczenie powinno być przywiązywane do ujęcia mikroskalowego, i nauczania w Europie. Ze względu na jego moralny wydźwięk nauczanie dla Europy powinno być realizowane z dużym zaangażowaniem na obydwu etapach edukacji.

Przedstawionemu powyżej zróżnicowaniu skali przestrzennej i celów edukacji europejskiej powinno towarzyszyć zróżnicowanie przekazywanych treści, formy ich przekazu oraz wykorzystywanych metod dydaktycznych. Zaleca się jednakże, aby na obu poziomach odbywało się to w oparciu o kształcenie modułowe. Na etapie gimnazjum proponuje się wykorzystanie tradycyjnych technik, jednakże cennym uzupełnieniem mogą być formy zajęć pozalekcyjnych zwłaszcza w formie Szkolnych Klubów Europejskich (G. Barwinek, 2003).

Natomiast w przypadku edukacji na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej celowym wydaje się wprowadzenie w szerszym zakresie treści regionalnych. Powinny one koncentrować się głównie na dwóch kwestiach: współpracy międzynarodowej regionów np. pod postacią euroregionów (por. A. Hibszer, 2003; T. Palmowski, 2004), oraz wpływie Unii Europejskiej na rozwój macierzyste-

go regionu. W drugim aspekcie niezbędne wydają się lekcje lub wycieczki, na których regionalne i lokalne władze oraz wszelkie inne osoby korzystające ze środków unijnych, będą przybliżyły zagadnienia związane z wykorzystaniem funduszy przez Unię Europejską.

Cennym uzupełnieniem tego typu działań jest wykorzystanie książek na ten temat (np. P. Churski, 2004). Natomiast w trakcie zajęć lekcyjnych na szerszą skalę powinny zostać metody wymuszające wśród uczniów formułowanie przez nich własnych wniosków i ich artykulację.

Podsumowanie

Niezależnie od przyjętej zasady (samodzielny przedmiot czy razem z geografią lub historią), sformułowanych celów, przyjętych treści oraz form edukacji europejskiej nauczyciel realizujący te przedmiot powinien mieć na względzie uwagę A. Dylikowej (1976) o konieczności wychowania patriotycznego. Połączenie w ramach geografii zarówno edukacji regionalnej jak i europejskiej jest rozwiązaniem optymalnym. Często mówi się przecież o „Europie regionów” i coraz większym znaczeniu polityki regionalnej w rozwoju Unii Europejskiej (por. J. Misal (red.), 2004). Prowadzenie edukacji regionalnej i europejskiej przez nauczyciela geografii zapewnia również z jednej strony dostarczenie uczniowi informacji o Unii Europejskiej jako „żywym” organizmie oraz wykształcenie umiejętności i właściwych postaw jako Europejczyka. Z drugiej strony właściwa realizacja treści związanych z edukacją regionalną zapewnia minimalizację szkodliwego wpływu procesów globalizacji na tożsamość narodową młodych Polaków (por. T. Michalski, 2003). Powierzenie jednemu nauczycielowi realizacji obydwu ścieżek międzyprzedmiotowych zapewnia minimalizację zagrożeń przy maksymalizacji korzyści edukacyjnych.

Literatura:

- Barwinek G., 2003, Znaczenie Szkolnych Klubów Europejskich w edukacji geograficznej dzieci i młodzieży [w:] M. Śmigielska, J. Słodczyk (red.) Edukacja geograficzno-przyrodnicza w dobie globalizacji i integracji europejskiej, Odział w Opolu Polskie Towarzystwo Geograficzne, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 117–121.
- Churski P., 2004, Obszary problemowe w Polsce z perspektywy polityki regionalnej Unii Europejskiej, Wyższa Szkoła Humanistyczno–Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek.
- Dylikowa A., 1976, Praca dydaktyczno–wychowawcza i kształcenie kadry pracowników w świetle doświadczeń Instytutu Geografii UŁ, Acta Universitatis Lodzianis. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Ma-

tematycznie–Przyrodnicze. Seria II, Zeszyt 4, Folia Geographica. Dydaktyka geografii uniwersyteckiej, s. 3–45.

- Dziennik Ustaw nr 61 z dnia 19 czerwca 2001 r.
- Groenwald M., 2003, Modułowe programy kształcenia w edukacji przyrodniczej i geograficznej [w:] T. Michalski (red.) Nowe wyzwania i tematy w edukacji geograficznej, Wydawnictwo Carta Blanca, Warszawa, s. 7–11.
- Hibszer A., 2003, „Euroregiony” w programach i podręcznikach geografii do gimnazjów i liceów [w:] M. Śmigielka, J. Słodczyk (red.) Edukacja geograficzno–przyrodnicza w dobie globalizacji i integracji europejskiej, Oddział w Opolu Polskie Towarzystwo Geograficzne, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 33–38.
- Michalski T., 2003, Nowe wyzwania stojące przed edukacją regionalną [w:] T. Michalski (red.) Nowe wyzwania i tematy w edukacji geograficznej, Wydawnictwo Carta Blanca, Warszawa, s. 12–17.
- Misal J. (red.), 2004, Teoretyczne podstawy regionalnej integracji gospodarczej. Wybrane teksty, Politechnika Radomska, Radom.
- Niemierko B., 1999, Pomiar wyników kształcenia, WSiP, Warszawa.
- Palmowski T., 2004, Regiony transgraniczne – euroregiony [w:] T. Michalski (red.) Region i edukacja regionalna – zarys problematyki, WDP „Bernardinum”, Pelplin, s. 56–66.
- Piróg D., 2002, Ścieżka *Edukacja Europejska* i przedmiot *podstawy przedsiębiorczości* nowymi polami działania dla nauczyciela geografii [w:] J. Kitowski (red.) Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej – bilans dokonań. 50. Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Uniwersytet Rzeszowski, Oddział Rzeszowski Polskiego Towarzystwa Geograficznego, s. 559–566.
- Rodzoś J., Gajewska M., Religa A., 2003, Problematyka europejska w geograficznych podręcznikach do gimnazjum [w:] M. Śmigielka, J. Słodczyk (red.) Edukacja geograficzno–przyrodnicza w dobie globalizacji i integracji europejskiej, Oddział w Opolu Polskie Towarzystwo Geograficzne, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 73–77.
- Szmigiel M. K., Srokosz W., 2003, Problematyka Unii Europejskiej w piśmym egzaminie dojrzałości z geografii w 2003 roku [w:] M. Śmigielka, J. Słodczyk (red.) Edukacja geograficzno–przyrodnicza w dobie globalizacji i integracji europejskiej, Oddział w Opolu Polskie Towarzystwo Geograficzne, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 27–32.

Ewa Jaworska

Unia Europejska jako efekt integracji gospodarczej i politycznej

Temat:

Unia Europejska jako efekt integracji gospodarczej i politycznej

Hasła:

Procesy integracyjne w Europie

Cele ogólne:

Zapoznanie z ideą integracji gospodarczej i politycznej państw europejskich. Przedstawienie drogi Polski i innych krajów Europy Środkowej i Wschodniej do Unii Europejskiej.

Cele szczegółowe:

Uczeń zna nazwy krajów członkowskich Unii Europejskiej. Wymienia instytucje Unii Europejskiej i prezentuje ich zadania. Rozpoznaje symbole Unii Europejskiej i wyjaśnia ich pochodzenie. Potrafi przedstawić genezę EWG i Unii Europejskiej. Umie scharakteryzować poszczególne kraje unijne. Wskazuje korzyści i zagrożenia związane z członkostwem Polski oraz innych krajów Europy Środkowej i Wschodniej w UE. Przedstawia metody rozwiązywania wybranych problemów społeczno-gospodarczych w Unii. Uzasadnia konieczność pogłębiania procesów integracyjnych.

Środki dydaktyczne:

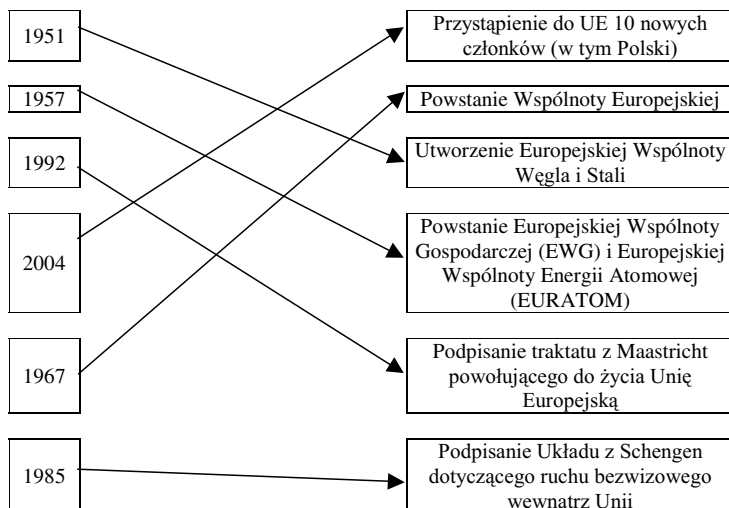
Podano w ostatniej kolumnie poniższej tabeli.

Tok lekcji:

Lp.	Ogniwa lekcyjne	Czynności nauczyciela	Czynności uczniów	Środki dydaktyczne
1.	Część wstępna.	Zapisanie tematu lekcji na tablicy. Przedstawienie celów lekcji.	Zapisanie tematu lekcji.	
2.	Opracowanie nowego materiału.	Przygotowanie karteczek, na których uczniowie w grupach 2-osobowych wypiszą 5 celów integracji gospodarczej i politycznej. Nauczyciel nadzoruje prawidłowość wykonania ćwiczenia.	Uczniowie podzieleni na 2-osobowe grupy wypisują na przygotowanych karteczkach cele integracji gospodarczej i politycznej. Następnie karteczki te przypinają na tablicy korkowej, starając się jednocześnie je pogrupować tematycznie.	Czyste karteczki Tablica korkowa
3.		Wykład nauczyciela na temat genezy i rozwoju terytorialnego UE. Wydanie poleceń do zad. 1. i zad. 2.	Notowanie. Zad. 1. Zad. 2.	Mapa UE Kserokopie zad.1. Mapa konturowa Europy
4.		Charakterystyka krajów członkowskich UE.	Zad. 3 – rozwiązywanie krzyżówki	Kserokopia krzyżówki
5.		Wyjaśnienie pochodzenia symboli unijnych (flaga i hymn).	Wysłuchanie hymnu UE.	Magnetofon, flaga UE
6.		Prezentacja schematu nr 1 przedstawiającego organy UE. Podział klasy na grupy. Każda grupa otrzymuje materiały źródłowe dotyczące jednego organu UE. Kontrolowanie przebiegu prezentacji.	Zapoznanie się grup z materiałami źródłowymi dostarczonymi przez nauczyciela. Po zapoznaniu się z tymi materiałami grupy prezentują zadania „swoich” organów.	Materiały źródłowe dotyczące organów UE
7.		Podział klasy na euroentuzjastów i eurosceptyków. Kierowanie dyskusją.	Obie grupy przygotowują się do dyskusji na temat korzyści i zagrożeń płynących z członkostwa Polski i krajów Europy Wschodniej i Środkowej w UE. Dyskusja.	
8.	Praca domowa		Wskaż sposoby rozwiązania wybranych przez siebie 3 problemów społeczno-gospodarczych w Unii Europejskiej.	

Zadania do rozwiązania:**Zadanie 1**

Połącz podane daty z odpowiednimi wydarzeniami opisującymi procesy integracyjne w Europie.

Zadanie 2

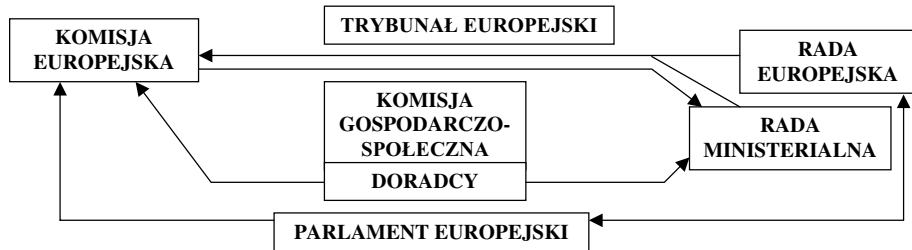
Na mapie konturowej Europy umieść w odpowiednich miejscach nazwy krajów, które:

- należały do UE przed 2004 r. (kolorem czarnym)
- przystąpiły do UE w 2004 r. (kolorem czerwonym)

Odpowiedzi:

a)	b)
WŁOCHY	POLSKA
BELGIA	CZECHY
FRANCJA	SŁOWACJA
HOLANDIA	SŁOWENIA
LUKSEMBURG	WĘGRY
NIEMCY	LITWA
WIELKA BRYTANIA	ŁOTWA
IRLANDIA	ESTONIA
DANIA	CYPR
GRECJA	MALTA
HISZPANIA	
PORTUGALIA	
SZWECJA	
FINLANDIA	
AUSTRIA	

Schemat nr 1: Organy Unii Europejskiej

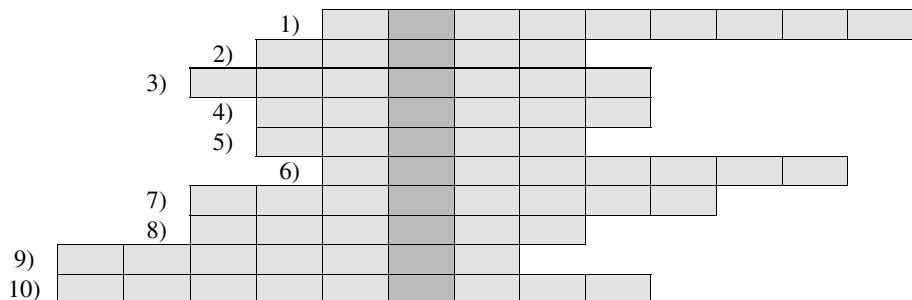
Zadanie 3

Krzyżówka:

W odpowiednie wiersze wpisz nazwy państw, które wiążą się z podanymi określeniami

- 1) Nokia, Św. Mikołaj, Turku;
- 2) lego, Zelandia, H.Ch.Andersen;
- 3) walc, Alpy, A.Schwarzeneger;
- 4) knedliki, piwo, Koszyce;
- 5) tokaj, Balaton, bogacz;
- 6) whisky, zielona wyspa, Cork;
- 7) tulipan, wiatrak, polder;
- 8) pizza, futbol, Wezuwiusz;
- 9) moda, koniak, ślimaki;
- 10) flamenco, Sewilla, P.Picasso;

W oznaczonej pionowej kolumnie otrzymasz rozwiązanie

Prawidłowe rozwiązanie:

				1)	F	I	N	L	A	N	D	I	A
				2)	D	A	N	I	A				
3)	A	U	S	T	R	I	A						
				4)	C	Z	E	C	H	Y			
				5)	W	E	G	R	Y				
				6)	I	R	L	A	N	D	I	A	
7)	H	O	L	A	N	D	I	A					
8)	W	Ł	O	C	H	Y							
9)	F	R	A	N	C	J	A						
10)	H	I	S	Z	P	A	N	I	A				

Elżbieta Kisiel

Europejska sieć obszarów chronionych – Natura 2000

Temat:

Europejska sieć obszarów chronionych – Natura 2000

Cel główny:

Głównym celem lekcji jest zapoznanie ucznia z obszarową formą ochrony przyrody – siecią Natura 2000, która jest wdrażana we wszystkich krajach Unii Europejskiej.

Proponuję wykorzystanie edukacyjnej płyty CD pt. „Przewodnik Natura 2000. Siedliska i ostoje ptaków ginących w Polsce”, wydanej w 2004 r. przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków. Najprawdopodobniej płyta jest w każdej szkole, gdyż była dołączona do czasopism: „Wiedza i Życie” (2004, nr 10) i „Biologia w szkole” (2004, nr 6). Jeśli nie – jest do uzyskania w Ogólnopolskim Towarzystwie Ochrony Ptaków (www.otop.org.pl).

Cele szczegółowe lekcji:

Uczeń:

- wymienia formy ochrony przyrody w Polsce;
- wymienia najważniejsze dokumenty Unii Europejskiej o ochronie przyrody;
- charakteryzuje sieć obszarów Natura 2000;
- porównuje sieć Natura 2000 w krajach Unii Europejskiej i w Polsce;
- wskazuje na mapie tereny najbardziej cenne przyrodniczo w swoim regionie;
- opisuje walory przyrodnicze najcenniejszych obszarów w swoim regionie;
- korzysta z technologii informatycznych;
- wykonuje i analizuje wykresy i tabele;
- współpracuje w małej grupie;
- prezentuje wyniki na forum klasy;

- dyskutuje zagadnienie wprowadzania Natury 2000 w Unii Europejskiej;
- jest świadomy, iż ochrona przyrody nie może zamykać się w granicach jednego państwa.

Metody i formy:

- praca z edukacyjnym programem komputerowym;
- analiza i przetwarzanie danych;
- praca z mapą;
- dyskusja;
- praca w małych grupach.

Środki dydaktyczne:

- komputer, program edukacyjny „Przewodnik Natura 2000. Siedliska i ostoje ptaków ginących w Polsce”, karta pracy ucznia, mapy: Europy oraz Polski lub regionu;
- w przypadku ręcznego wykonywania wykresów – papier milimetrowy, linijka, ołówek;
- w części dla zainteresowanych i zaawansowanych – komputer z dostępem do Internetu.

Czas trwania zajęć:

Dwie godziny lekcyjne

Wprowadzenie

Zachowanie, ochrona i poprawa jakości środowiska przyrodniczego to priorytetowe zadania Unii Europejskiej. Jednym ze sposobów realizacji tych zadań jest stworzenie ogólnoeuropejskiej sieci obszarów chronionych Natura 2000. Sieć ma, w założeniu, pełnić kluczową rolę w ochronie bioróżnorodności w Europie, poprzez zabezpieczenie zagrożonych rodzajów siedlisk przyrodniczych oraz miejsc występowania zagrożonych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Obszary Natura 2000 wyznaczane są na podstawie europejskich przepisów – Dyrektywy Ptasiej (Dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 w sprawie ochrony dzikich ptaków) i Dyrektywy Siedliskowej (Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory). W polskim prawie wyznaczanie obszarów chronionych w sieci Natura 2000 reguluje Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Oprócz dobrze znanych form ochrony przyrody, jak np. parki narodowe czy ochrona gatunkowa, wymieniana jest również sieć Natura 2000.

Sieć obszarów Natura 2000 obejmuje:

- 1) obszary specjalnej ochrony ptaków (na płycie skrót OSO);
- 2) specjalne obszary ochrony siedlisk (na płycie skrót SOO).

Państwa członkowskie Unii Europejskiej mają dążyć do wartości 15–20% pokrycia powierzchni krajów siecią Natura 2000.

Realizacja zajęć

I etap lekcji – zaangażowanie uczniów do pracy

1. Przedstawiamy cele lekcji.
2. Dokonujemy podziału na małe grupy 2-3 osobowe, które będą pracowały przy komputerze nad kartą pracy. Przedstawiciel grupy losuje przydział do grupy zadaniowej: Ptasiej lub Siedliskowej.
3. Rozdajemy kartę pracy i objaśniamy instrukcję. Uczniowie zaznaczają, którą część zadań będą wykonywać. Informujemy, iż każda grupa będzie prezentować jakąś część swojej pracy, z czego będą korzystać inni, a także o dyskusji podsumowującej.
4. Zapoznajemy uczniów z działaniem płyty edukacyjnej „Przewodnik Natura 2000”.

Płyta edukacyjna „Przewodnik Natura 2000” ma następującą strukturę, z której będziemy korzystać na lekcji. Ze strony głównej przechodzimy do działu:

Sieć Natura 2000

- Informacje ogólne
- Sieć Natura 2000 w UE
- Sieć Natura 2000 w Polsce
- Obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO)
- Informacje ogólne › Przegląd OSO wyznaczonych na terenie Polski
- Specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO)
- Informacje ogólne › Przegląd SOO wyznaczonych na terenie Polski

II etap pracy – praca z CD i wypełnianie kart pracy

1. Uczniowie wykonują zadania z karty pracy, czerpiąc dane z odpowiednich stron „Przewodnika...”.
2. W zad. 1 wymieniają znane im formy ochrony przyrody, np. *park narodowy, park krajobrazowy, pomnik przyrody, ochronę gatunkową roślin, zwierząt i grzybów*.
3. Zad. 2 dotyczy definicji Natury 2000. Potrzebne informacje znajdują się w informacjach ogólnych w dziale „Sieć Natura 2000”.

Natura 2000 to ogólnoeuropejska sieć obszarów chronionych. Obejmuje dwa rodzaje obszarów: OSO – obszary specjalnej ochrony ptaków i SOO – specjalne obszary ochrony siedlisk. W Polsce wprowadza ją Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.

4. Do wykonania wykresów z zad. 3 można wykorzystać narzędzia komputerowe, o ile uczniowie posiadają wymagane umiejętności i lekcja odbywa

się w dużej pracowni komputerowej, umożliwiającej wszystkim dostęp do komputera w ciągu całego czasu zajęć. Jeśli nie, potrzebne wykresy uczniowie zrobią na papierze milimetrowym. Tłumaczymy uczniom, w jaki sposób na papierze narysować oś rzędnych i odciętych oraz co na nich zaznaczyć.

5. Uczniowie, analizując wykresy oraz informacje z płyty, wypełniają zadaną część tabeli w zad. 4.
6. Na podstawie map w „Przeglądzie OSO wyznaczonych na terenie Polski” i „Przeglądzie SOO wyznaczonych na terenie Polski” uczniowie wybierają tereny z regionu do krótkiej charakterystyki w zad. 5.

III etap pracy – prezentacja efektów pracy i uzupełnianie kart pracy

1. Małe grupy prezentują swoje wyniki. Nauczyciel, w zależności od ilości grup, tak dzieli zadania, aby każda grupa miała szansę zaprezentować się. W tym czasie wyniki są sprawdzane, a także notowane przez drugą grupę zadaniową - Ptasia lub Siedliskową. W celu utrwalenia położenia państw można je wskazywać na mapie Europy.
2. Podczas omawiania propozycji sieci Natura 2000 we własnym regionie uczniowie wskazują na mapach ściennych tereny cenne przyrodniczo, charakteryzując krótko ich walory.

IV etap – dyskusja

1. Ostatnim zadaniem uczniów jest podjęcie krótkiej dyskusji na temat: Jak na tle państw 15-cki sprzed poszerzenia Unii Europejskiej przedstawia się propozycja Polski dotycząca sieci Natura 2000?
Dyskusję można poszerzyć, włączając dane z innego „nowego” kraju Unii Europejskiej.
2. Sformułowanie wniosków z dyskusji.

V etap – podsumowanie lekcji

Na zakończenie uczniowie dokonują samooceny swojej pracy, a także metod i tematyki zaproponowanej na lekcji.

Dla zainteresowanych i zaawansowanych:

Analizy porównawcze i dyskusję można uaktualniać i poszerzyć o dane z innych krajów, które podobnie jak Polska, weszły do Unii Europejskiej w 2004 r. W tym celu w zasobach Internetu należy wyszukać strony informujące o obszarach Natura 2000 w Europie (konieczna znajomość języka angielskiego).

Przykładowe adresy:

<http://www.mos.gov.pl>

<http://www.eurosite-nature.org>

<http://www.natura2000.lt>

KARTA PRACY

Temat: Europejska sieć obszarów chronionych – Natura 2000	Data:
Uczniowie: kl.	Grupa: Ptasia ☐ Siedliskowa ☐

INSTRUKCJA

Przed Wami „Przewodnik Natura 2000. Siedliska i ostoje ptaków ginących w Polsce”, czyli płyta edukacyjna wydana przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP).

Informacje zawarte w dziale „Sieć Natura 2000” wykorzystajcie do wykonania zadań. W zad. 3, 4, i 5 pracujcie nad częścią przeznaczoną dla Waszej grupy. Drugą część tabeli w zad. 4 i 5 uzupełnicie na podstawie prezentacji osób z drugiej grupy zadaniowej.

1. Wymieńcie znane Wam formy ochrony przyrody w Polsce:

.....

2. Uzupełnijcie:

Natura 2000 to

Obejmuje dwa rodzaje obszarów:

OSO

SOO

W Polsce wprowadza ją Ustawa z dnia

.....

3. Na podstawie tabel „OSO w UE 15 oraz w Polsce” lub „SOO w UE 15 oraz w Polsce” w rozdziale „Sieć Natura 2000 w UE” sporządźcie wykresy dotyczące:

Grupa Ptasia:

- liczby obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO);
- % udziału obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) w powierzchni krajów.

Grupa Siedliskowa:

- liczby specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO);
- % udziału specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO) w powierzchni krajów.

4. Na podstawie danych z wykresów oraz informacji z działu „Sieć Natura 2000. Informacje ogólne” uzupełnijcie poniższą tabelę:

Natura 2000		OSO	SOO
Europejska podstawa prawna			
Kraj o największej liczbie obszarów			
Kraj o najmniejszej liczbie obszarów			
Kraj o największym % powierzchni objętym tą formą ochrony			
Kraj o najmniejszym % powierzchni objętym tą formą ochrony			
Średnia liczba obszarów (15 krajów UE)			
Średnia dla % powierzchni (15 krajów UE)			
Propozycja Polski w stosunku do średniej europejskiej*	liczba obszarów		
	% powierzchni		

*określ, czy jest to wartość poniżej lub powyżej średniej europejskiej sprzed poszerzenia UE

5. Na mapach w rozdziale „Sieć Natura 2000 w Polsce” zobaczcie, które tereny w Waszym regionie proponowane są do objęcia ochroną w sieci Natura 2000. Wybierzcie obszary OSO (*Grupa Ptasia*) lub SOO (*Grupa Siedliskowa*) najbliższe Waszemu miejscu zamieszkania. Wyszukajcie informacji w opisie obszaru o ich powierzchni i głównych walorach przyrodniczych. Podczas prezentacji Waszych prac wskaźcie te miejsca na mapach ściennych w klasie.

Region:	Nazwa obszaru	Pow. (km²)	Walory przyrodnicze
OSO			
SOO			

6. Przygotujcie się do udziału w dyskusji na temat: Jak na tle państw 15-tki sprzed poszerzenia Unii Europejskiej przedstawia się propozycja Polski dotycząca sieci Natura 2000?

Daria Przybył

Muzyka narodowa krajów Unii Europejskiej

Temat:

Muzyka narodowa krajów Unii Europejskiej

Cele ogólne:

- zapoznanie się z najważniejszymi kompozytorami narodowymi państw należących do UE;
- kształcenie zainteresowania muzyką poważną.

Cele szczegółowe:

A/ uczeń zna:

- nazwiska wybitnych kompozytorów europejskich;
- najsłynniejsze dzieła europejskiej muzyki poważnej;
- sylwetkę kompozytora Ody do radości – Ludwika van Beethovena.

B/ uczeń rozumie:

- znaczenie najprostszych terminów muzycznych (utwór solowy, symfoniczny, aria, koncert, opera, balet),

C/ uczeń potrafi:

- rozpoznać poznane na lekcji dzieła muzyczne;
- rozróżniać najważniejsze formy muzyczne;
- znaleźć informacje na tematy związane z muzyką w encyklopediach, leksykonach muzyki.

Formy pracy na lekcji:

Indywidualna i grupowa

Metody:

Pogadanka, dyskusja, opis.

Środki dydaktyczne:

Magnetofon z CD, mapa ścienna, encyklopedia muzyczna, nagrania (płyty CD), karty informacyjne.

Przebieg lekcji:

I. FAZA WPROWADZAJĄCA (10 min.)

1. Wysłuchanie fragmentu *Ody do radości*
2. Pogadanka na temat skojarzeń z tym utworem (miejsc i sytuacji, w których możemy go usłyszeć).
3. Odnalezienie informacji w encyklopedii na temat Ludwiga van Beethovena.
4. Odczytanie najważniejszych informacji na temat postaci kompozytora, jego tragicznego życiorysu.

II. FAZA REALIZACYJNA (25 min.)

1. Prezentacja kart informacyjnych umieszczonych na tablicy (zał. 1).
2. Przedstawienie porządku zajęć:
 - a) wysłuchanie utworu;
 - b) rozmowa na temat jego charakterystycznego brzmienia;
 - c) dopasowywanie charakteru utworu do kraju;
 - d) umieszczanie kart informacyjnych na mapie;
 - e) odczytanie informacji z kart.
3. Realizacja zadania. W jego trakcie nauczyciel omawia wysłuchiwane utwory, podkreślając nazwy form muzycznych oraz zasady, na podstawie których odróżniamy je od innych (zał. 2).
4. Nauczyciel zwraca w czasie omawiania utworów i kompozytorów uwagę na powiązania kompozytorów z innymi krajami (Ravel fascynował się kulturą hiszpańską – najwyraźniejszym tego dowodem jest właśnie *Bolero*, Hiszpan De Falla urodził się na terenie dzisiejszej Rumunii – państwa kandydującego do wejścia do UE, Chopin mieszkał i tworzył we Francji).

III. FAZA PODSUMOWUJĄCA (10 min.)

1. Pytania podsumowujące lekcję:
 - Jaki utwór najbardziej trafił w Wasze gusta?
 - Czy muzyka poważna może zainteresować młodych ludzi?
 - Czy dzięki muzyce możemy poznawać kulturę innych krajów europejskich?
 - Czym różnią się, Waszym zdaniem zaprezentowane kompozycje angielskie od hiszpańskich i francuskich?

- Czy zdajecie sobie sprawę, że dzisiaj wysłuchane dzieła muzyki poważnej to tylko mały procent wspaniałej europejskiej spuścizny kulturowej? Jakich innych kompozytorów i ich dzieła znacie?
- Czy lekcja ta zachęciła Was do wybrania się na koncert muzyki klasycznej?

ZALĄCZNIK nr 1

<p>1. Anglia HENRY PURCELL *10 IX 1659 +21 X 1695 Komponował utwory wokально-instrumentalne. Łączył on angielską kulturę ludową z wyraźnymi wpływami włoskimi i francuskimi.</p> <p><i>What shall be done in behalf of the man?</i></p>	<p>2. Francja MAURICE RAVEL *7 III 1875 +28 XII 1937 Pochodził z rodziny francusko-szwajcarsko-baskijskiej, W jego utworach znajdujemy mnóstwo elementów narodowych, ale również stylizację „grecyzny”, inspirację muzyką cygańską, hiszpańską, walcami Straussa, muzyką starofrancuską a nawet jazzem</p> <p><i>Bolero (fragm.)</i></p>
<p>3. Niemcy LUDWIG VAN BEETHOVEN *16 XII 1776 +26 III 1827 Beethoven pochodził z rodziny flamandzkiej osiadłej w Niemczech. Urodził się w Bonn a zmarł w Wiedniu. Nazywany jest ojcem muzyki „nowoczesnej” ponieważ wprowadził w muzyce poważnej wiele zmian: zwiększył obsadę orkiestry, stosował nie znane przed nim zestawienia instrumentalne, burzył schematy (elementy wokalne w formie IX symfonii)</p> <p><i>Oda do radości; IX symf.(fragm.)</i></p>	<p>4. Czechy ANTONI DVORAK *8 IX 1841 +1 V 1904 „Ojciec ” narodowej muzyki czeskiej pochodził z wielodzietnej rodziny wiejskiego rzeźnika-obe-rżysty. Pierwsze lekcje gry na skrzypcach i altówce pobierał Dvorak u wiejskiego nauczyciela, grał w objazdowej orkiestrze, włączony później do „Teatru Tymczasowego”. Niedługo potem jego kompozycje zostają docenione w Anglii . W 1891 otrzymuje tytuł doktora h.c. uniwersytetów w Cambridge i Pradze. Idea kompozytora było stworzenie aktualnej muzyki narodowej a zarazem odnalezienie proporcji pomiędzy</p>

	<p>czeskością a europejskością: bazował na elementach kultury czeskiej(polki, dumki, furianty) ale łączył ją silnie z prądami swojej epoki (bardzo wyraźne związki z twórczością zaprzyjaźnionego z nim Brahmsa)</p> <p><i>Koncert skrzypcowy A-dur (Allegro ma non troppo)</i></p>
<p>5. Włochy GIUSEPPE VERDI *10 X 1813 +27 I 1901 Syn właściciela wiejskiej gospody. Po skromnych początkach nauki u organisty udał się do Mediolanu, lecz z powodu niewystarczających umiejętności pianistycznych i kompozytorskich nie został przyjęty do tamtejszego konserwatorium -pianista dobrym nie został zresztą nigdy. Rossini dokuczał mu, adresując listy do niego: Maestro Verdi, pianista piątej klasy”. Nie zniechęcony tym niepowodzeniem dzięki własnej ciężkiej pracy powoli osiąga kolejne szczeble zawodowe. Następuje okres wyteżonej twórczości, powstaje 13 oper, z których większość osnuta jest na tematach patriotycznych, wolnościowych, związanych z ruchami wyzwolenческими w Italii. Dzięki nim Verdi zdobywa popularność i po kilkunastu latach mógł wreszcie święcić triumf.</p> <p><i>Radames, aria tenora z opery AIDA “O boska Aido”</i></p>	<p>6.Polska FRYDERYK CHOPIN *22 II 1810 +17 X 1849 Geniusz Choina był samorodny, ukształtowany i dojrzały bardzo wcześnie – nazywano go Mozartem romantyzmu. W historii muzyki fortepianowej Chopin jest jednym z najgenialniejszych jej twórców, uprawiającym gatunki typowe dla swej epoki, ale w sposób bardzo indywidualny, wręcz rewolucjonizujący wiele elementów XIX-wiecznego języka muzycznego. Pozostawił przede wszystkim utwory na fortepian solo – sonaty, scherza, ballady, polonezy, mazurki, walce i In.</p> <p><i>Minutowy walc</i></p>

<p>7. Hiszpania MANUEL DE FALLA *23 XI 1876 +14 XI 1946 Manuel de Falla zajmuje najwybitniejsze miejsce wśród kompozytorów hiszpańskich ostatnich dwóch stuleci. Jego twórczość wyrasta z rodzimej muzyki ludowej: szczególnie bliski jest folklor andaluzyjski z sięgającymi jeszcze XV wieku wpływami muzyki cygańskiej. Najcenniejszy w jego muzyce jest sposób przetwarzania elementów folklorystycznych daleki od prostego cytowania.</p> <p><i>Trójgraniasty kapelusz - balet</i></p>	<p>8. Węgry BELA BARTOK *25 III 1881 +26 IX 1945 Charakterystyczna w jego kompozycjach jest technika motywiczna, czyli budowanie linii melodycznej z krótkich, urywanych motywów. Jest zaliczany do kompozytorów narodowych, czyli tych którzy połączyli charakterystyczną, ludową muzykę własnego kraju z kunsztem brzmienia muzyki poważnej, jej rozbudowana harmoniką.</p> <p><i>Allegro Barbaro</i></p>
<p>9. Norwegia EDWARD GRIEG *5 VI 1843 +4 IX 1907 Nazywany był „Chopinem północy”. W swych kompozycjach sięgał do rodzimych pieśni i tańców. Większość jego utworów ma charakter i klimat wyrazowy i nastrój północnego krajobrazu, jest prosta ale bardzo dynamiczna i łagodna zarazem.</p> <p><i>Peer Gynt, Śmierć Azy</i></p>	<p>10. Austria AMADEUSZ MOZART *27 I 1756 +2 XII 1791 Jeden z największych geniuszy muzycznych świata. Nigdy nie uczył się kompozycji – pierwsze utwory powstały gdy Mozart miał 5 lat. Swoje dzieciństwo spędza na koncertowaniu, młodość na grze oraz komponowaniu. Twórczość orkiestralna i instrumentalna Mozarta dziś przedstawiająca ideał harmonii i równowagi elementu była w swoich czasach nowatorską rewelacją. Na niewiarygodnie obfitą, w zestawieniu z krótkim okresem życia (Mozart żył tylko 35 lat), twórczość składają się kompozycje kościelne, utwory kameralne, koncerty oraz inne utwory orkiestralne.</p> <p><i>Requiem –Lacrimoso</i></p>

Załącznik nr 2

ARIA – forma wokalnie–instrumentalna samodzielna lub wchodząca w skład większej całości, np. opery, operetki, kantaty, mszy; jako kompozycja instrumentalna jest nietaneczną częścią suity lub tematem do wariacji; pierwotnie (XVII w.) oznaczała prostą piosenkę zwrotkową, wykonywaną solo lub przez kilku śpiewaków z towarzyszeniem lutni; w baroku powstaje popisowa a. *di bravura*, która wpłynęła na dalszy rozwój sztuki operowej i wokalistyki scenicznej; w XIX w. znaczenie a. jako formy samodzielnej zmalało: zaczęto traktować ją jako fragment bardziej rozbudowanej sceny, w której krzyżowała się z akompaniowanym recytatywem (R. Wagner, R. Strauss, ostatnie opery G. Verdiego).

KONCERT– (wł. *concertare* = współzawodniczyć); forma muzyczna, której nazwę wprowadził D. Ortiz (1553); pierwotnie obejmowała ona kompozycje motetowo–kantatowe z towarzyszeniem instrumentu. Po 1650 pojawia się i nabiera znaczenia forma k. solowego, z której powstaje *concerto grosso*, oparte na skontrastowaniu grupy instrumentów solowych (*concertina*) z grupą instrumentów o obsadzie orkiestrowej. Schemat *concerto grosso* oparty był na czteroczęściowej sonacie *da chiesa*, ograniczonej następnie (A. Vivaldi) do trzech segmentów: *allegro – adagio – allegro*. Rozwój k. solowego na skrzypce zapoczątkował G. M. Bononcini, a kontynuowali tę formę m. in. A. Vivaldi (popularny cykl programowy *Le Quattro Stagioni*; solowe k. na organy komponował m.in. G. F. Händel, na klawesyn – J. S. Bach (dokonując przy tym parafraz kompozycji mistrzów włoskich). Synowie Bacha upowszechnili k. na fortepian i instrument ten był szeroko wykorzystywany później w okresie klasycyzmu (W. A. Mozart, L. v. Beethoven) oraz romantyzmu (F. Chopin, F. Mendelssohn, R. Schumann, J. N. Hummel).

OPERA – nazwa obejmująca duże dzieła muzyczne, w których muzyka współdziała z akcją dramatyczną; ze względu na treść wyodrębnia się o. poważną, komiczną oraz tzw. o. *semiseria* wprowadzającą do poważnej treści odcinki komiczne lub zgoła farsowe; o. komiczną, o łatwej muzyce i licznych pierwiastkach satyrycznych lub farsowych z czasem nazwano operetką; podstawowymi elementami tworzącymi strukturę dzieła operowego są partie wokalne (solowe i chóralne), partie instrumentalne, epizody z udziałem baletu oraz odcinki tekstu mówionego; w zależności od przewagi któregoś z tych elementów wyodrębnia się o. chóralną, baletową, melodramat (śpiew zostaje zastąpiony melodeklamacją lub recytacją na tle muzyki); *singspiel* (śpiewogra), w którym elementami muzycznymi są piosenki wprowadzane między partie mówione, bywa niekiedy uważany za gatunek odrębny od o. Treść akcji o., zapisana jako jej **libretto**.

BALET – dzieło muzyczne, wystawiane na scenie w formie widowiska teatralnego, na tle scenografii, zwykle z towarzyszeniem orkiestry; akcja opowiadana i interpretowana tańcem i pantomimą; powstał i rozwinął się w XVI w. na dworze francuskim; dzięki J. Lully’emu został wprowadzony do opery dworskiej Ludwika XIV; od XVIII w. baletmistrz J. G. Noverre uczynił z baletu samodzielne widowisko muzyczne (*ballet d’action*); podstawy baletu romantycznego zostały stworzone przez baletmistrzów włoskich (S. Vigano i C. Blasis), którzy na pierwszy plan wysunęli taniec kobiecy; w XIX w. głównym ośrodkiem sztuki baletowej stała się Rosja, gdzie rozkwitł balet klasyczny; najsłynniejsze balety rosyjskie to m.in. P. Czajkowskiego Jezioro łabędzie i Śpiąca królewna, napisane zgodnie z zasadami *balet-divertissement* M. Petipy (widowisko podzielone na części i „numery”); pocz. XX w. to reforma baletu; bunt przeciw klasycznym układom tanecznym i zrutyinizowaniu tańca – szokujące występy tancerki I. Duncan.

ORKIESTRA SYMFONICZNA – typ zespołu instrumentalnego, liczący ob. 80–120 muzyków; tworzą ją 4 grupy instrumentów: smyczkowe (tzw. kwintet smyczkowy: I i II skrzypce, altówki, wiolonczele, kontrabasy), dęte drewniane (flety, oboje, rożek angielski, klarnety, fagoty i kontrafagot), dęte blaszane (rogi, trąbki, tuba), perkusyjne (kotły, bębny, talerze, triangel, czelesta), a ponadto harfy, niekiedy fortepian, organy oraz instrumenty wskazane w partyturze; o. symfoniczną ustawia się albo zgodnie z tzw. wzorem amerykańskim (I i II skrzypce po lewej stronie dyrygenta, zaś wiolonczele po prawej), albo z tzw. wzorem niemieckim (I i II skrzypce symetrycznie po obu stronach dyrygenta, wiolonczele po lewej); niekiedy stosowany jest układ mieszany (z II skrzypcami i wiolonczelami po prawej stronie); powstanie tego typu o. symfonicznej, zw. wielką, wiąże się z okresem romantyzmu i szybkim rozwojem udoskonalenia wielu instrumentów; zespoły w tym okresie osiągają wielkie rozmiary, zmienia się także ich wewn. struktura (H. Berlioz komponował dla obsady przeszło 450 instrumentalistów i kilkusetosobowych chórów, G. Mahler w Symfonii tysiąca wymagał obsady tysiącosobowej; podobnie wielkie są obsady orkiestr u R. Wagnera i R. Straussa. Obok o.s. istnieją także **orkiestry kameralne** (z solową obsadą wszystkich instrumentów), małe o.s., spotykane m.in. w teatrach muzycznych i w ruchu amatorskim, realizujące uproszczoną fakturę symfoniczną; w orkiestrze salonowej podstawę stanowi fortepian (obecnie także organy elektroniczne), wzbogacony brzmieniem skrzypiec lub innych instrumentów; orkiestry takie grają na ogół muzykę rozrywkową; znaczną popularność zdobyły także orkiestry smyczkowe; w wojsku stosowane są o. dęte, znane już w staroż. Asyrii, Egipcie, Rzymie; ich skład był warunkowany możliwością grania w marszu; znane są dwa typy orkiestry dętej: fanfara – złożona wyłącznie z instrumentów dętych blaszanych; harmonia – złożona z instrumentów dętych drewnianych, blaszanych i perkusyjnych; w warunkach kon-

certowych uzupełnia się ją o instrumenty, na których nie można grać w marszu (oboje, fagoty, kotły). W muzykowaniu amatorskim spotykane są orkiestry mandolinistów, akordeonistów, itp. Osobny rodzaj orkiestr tworzą zespoły jazzowe (jazz), kapele ludowe, a także zespoły wykonujące muzykę rockową.

REQUIEM – utwór muzyczny nawiązujący układem i nastrojem do mszy żałobnej, odprawianej w dzień zaduszy, a także w czasie uroczystości żałobnych; nazwa pochodzi od incipitu tekstu modlitwy na Introitus (Requiem aeternam dona eis Domine...); wg obrządku rzymskiego msza żałobna składa się z 9 części: Introitus, Kyrie, Graduale (analogiczne do Introitus), Tractus (Absolve Domine), sekwencji (hymn Dies irae, nie zawsze wykonywany), Offertorium (Domine Jesu Christe), Sanctus, Agnus Dei, Communio (Lux aeterna); pierwszym znanym z przekazów utworem tego typu było r. G. Dufaya; najstarszym zachowanym zabytkiem jest kompozycja J. Ockeghema ułożona jednak w porządku nie należącym do liturgii rzym.; najbardziej znanym r. jest skomponowane (w ogólnym zarysie) przez W. A. Mozarta.

W przygotowaniu konspektu lekcji wykorzystano następujące publikacje: (1) Encyklopedia muzyczna PWM, Warszawa (2). J. Chomiński, K. Wilkowska-Chomińska, 1990, Historia muzyki, PWM, Warszawa (3). T. Chylińska, B. Schaffer, S. Haraschin, 1980, Przewodnik koncertowy, PWM, Warszawa (4). D. Gwizdalanka, 1996, Przewodnik po muzyce kameralnej, PWM, Warszawa (5). Encyklopedia internautica – www.encyklopedia.interia.pl.

Anna Bronowska

Uniwersalny charakter kultury średniowiecza

Temat:

Uniwersalny charakter kultury średniowiecza.

Cza zajęć:

45 minut

Cele:

- Zwrócenie uwagi na to, że idea wspólnej Europy ma swoje korzenie już w średniowieczu.
- Dostrzeżenie uniwersalizmu kultury średniowiecza.
- Kształtowanie umiejętności pracy w grupie, poprawnego wypowiedzania się, przygotowywania prezentacji.
- Kształtowanie umiejętności pracy ze źródłami, wnioskowania i uogólniania przytoczonych informacji.

Metody:

- Praca w grupach.
- Rozmowa nauczająca.
- Elementy wykładu.
- Praca z tekstem źródłowym.

Środki dydaktyczne:

- Fragmenty *Pieśni o Roladzie*, *Percewala na zamku Graala*, *Kroniki polskiej* Galla Anonima.
- Zdjęcia np. Katedry Notre Dame w Paryżu, opactwa Westminster w Londynie, kościoła Mariackiego w Krakowie (lub innych budowli gotyckich).

Tok lekcji:

1. Wprowadzenie: Nauczyciel w formie krótkiej pogadanki przypomina daty graniczne średniowiecza, zapisuje je na tablicy, omawia wydarzenia, które uważa się za początek i koniec tej epoki (476 r. upadek cesarstwa zachodniego, 1450 r. – wynalezienie druku, 1453 r. – upadek Konstantynopola, 1492 r. – odkrycie Ameryki). Zwraca uwagę, na długość trwania epoki (ponad 1000 lat), a mimo tego jej jednolitość kulturową. Uczniowie zapisują temat lekcji.
2. Nauczyciel dzieli uczniów na trzy grupy, każda z nich otrzymuje kartkę z instrukcją, nauczyciel przypomina zasady obowiązujące podczas pracy w zespołach. Grupy na przygotowanie zadań mają 15 minut, wystąpienia nie powinny trwać dłużej niż 5 minut.
3. Praca w grupach:
 - Grupa I analizuje źródła dotyczące Francji.
 - Grupa II analizuje źródła dotyczące Anglii.
 - Grupa III analizuje źródła dotyczące Polski.
4. Prezentacja wyników pracy w grupach.
5. Zebranie wniosków (w formie rozmowy nauczającej), zapisanie wniosków zeszytach. Próba zdefiniowania, na czym polegał uniwersalizm kultury średniowiecza (na podstawie informacji z lekcji i wiedzy o epoce). Propozycja zapisu:
 - Wspólny język - łacina znana wykształconym ludziom całej Europy.
 - Wspólna religia, wspólne wzorce pobożności.
 - Wspólna filozofia, sposób widzenia i rozumienia świata.
 - Wspólne wzorce osobowe.
 - Wspólne style w sztuce, między innymi w architekturze.
6. Podsumowanie: Już w średniowieczu Europa była jednością pod względem kulturowym. Z tego dziedzictwa może korzystać dziś Unia Europejska. Idea jednej Europy nie narodziła się w XX wieku, ma swoje głębokie korzenie.

Uwagi: Scenariusz lekcji przewiduje podział klasy na trzy grupy, można, oczywiście, zwiększyć ilość państw, dodając na przykład Niemcy, czy Włochy. Takie ograniczenie jest spowodowane tym, że zależało mi, aby proponowana lekcja nie przekroczyła 45 minut. Można także dać więcej źródeł, na przykład ilustracje przedstawiające sposób ubierania się w poszczególnych państwach czy motywy w malarstwie krajów europejskich.

Załącznik nr 1.

Instrukcja dla grupy I – Francji:

Proszę podzielić się na dwie podgrupy, pierwsza zajmie się analizą cech architektury średniowiecza (na podstawie załączonych zdjęć i wiedzy z lekcji historii i wiedzy o kulturze), druga analizuje tekst literacki. Przygotujcie krótką wypowiedź, odpowiadając na pytania:

A – zdjęcia katedry Notre Dame w Paryżu

- Rozpoznaj styl, w jakim została zbudowana katedra, jakie są jego charakterystyczne cechy?
- W jakim jeszcze stylu budowano w średniowieczu?

B – fragment *Pieśni o Roladzie*:

- Dlaczego nie znamy autora tekstu?
- Jakimi zasadami kieruje się Rolad? Jak reaguje na wieść o nadchodzącej walce? Dlaczego nie wzywa pomocy?
- Jak zachowuje się bohater przed śmiercią?
- Co świadczy o jego pobożności?

Załącznik nr 2

Instrukcja dla grupy II – Anglii:

Proszę podzielić się na dwie podgrupy, pierwsza zajmie się analizą cech architektury średniowiecza (na podstawie załączonych zdjęć i wiedzy z lekcji historii i wiedzy o kulturze), druga analizuje tekst literacki. Przygotujcie krótką wypowiedź, odpowiadając na pytania:

A – zdjęcie opactwa Westminster w Londynie

- Rozpoznaj styl, w jakim zostało zbudowane opactwo, jakie są charakterystyczne cechy tego stylu?
- W jakim jeszcze stylu budowano w średniowieczu?

B – fragment *Percewala na zamku Graala*

- Kim byli Rycerze Okrągłego Stołu? Wymień imiona znanych rycerzy.
- Jakimi wartościami kierowali się ci rycerze?
- Co to jest Święty Graal, dlaczego był obiektem poszukiwań?

Załącznik nr 3

Instrukcja dla grupy III – Polski:

Proszę podzielić się na dwie podgrupy, pierwsza zajmie się analizą cech architektury średniowiecza (na podstawie załączonych zdjęć i wiedzy z lekcji histo-

rii i wiedzy o kulturze), druga analizuje tekst literacki. Przygotujcie krótką wypowiedź, odpowiadając na pytania:

A – zdjęcia kościoła Mariackiego w Krakowie

- Rozpoznaj styl, w jakim został zbudowany kościół, jakie są charakterystyczne cechy tego stylu?
- W jakim jeszcze stylu budowano w średniowieczu?

B – fragment *Kroniki polskiej* Galla Anonima

- Co wiemy o autorze tekstu, dlaczego nie znamy jego imienia?
- W jakim języku napisano kronikę?
- Jakim władcą był Bolesław chrobry?
- Jaki był stosunek do Kościoła i Papieża?

Fragment *Pieśni o Rolandzie*

LV

Karol Wielki spustoszył Hiszpanię, wziął zamki, pogwałcił miasta. Wojna jego (rzecze) skończona. Ku słodkiej Francji koń niesie cesarza. Hrabia Roland przywiązał do swej włóczni chorągiew, z wysokiego kopca podnosi ją ku niebu: na ten znak Frankowie wznoszą namioty w całej okolicy. Tymczasem przez szerokie doliny jadą poganie w pancerzach na grzbiecie, w hełmach związanych na rzemyki, z mieczem przy boku, a tarczą na szyi, z nastawioną włócznią. W lesie, na szczycie gór, przystanęli. Jest ich czterysta tysięcy czekających świtu. Boże, czemuż Francuzi nie wiedzą o tym!

LVIII

Minęła cała noc, wstaje jasny dzień. Przez szeregi wojsk cesarz jedzie dumnie. „Panowie baronowie – rzecze cesarz Karol – widzicie wąż i ciasne przesmyki, wybierzcie mi kogoś, kto będzie pełnił tylną straż”. Ganelon odpowiada: „Roland, mój pasierb; nie maż równie dzielnego barona!” Król słyszy, patrzy nań twardo; po czym mówi: „Czart z ciebie. W ciało ci weszła śmiertelna wściekłość. A kto będzie przede mną sprawował przednią straż?” Ganelon odpowiada: „Ogier duński; nie masz barona, który by lepiej to spełnił od niego!”

LXIII

Cesarz rzekł do swego siostrzeńca Rolanda: „Miły siostrzanie, wiedz to dobrze, daję ci i zostawiam połowę mego wojska. Zatrzymaj je, to twoje zbawienie!” Hrabia rzekł: „Nie uczynię tego! Niech mnie Bóg pohańbi, jeśli zadam kłam mojemu rodowi. Zatrzymam dwadzieścia tysięcy dzielnych Francuzów.

Całkiem bezpiecznie przechodź, królu, wąwozy. Nie potrzebuje się lękać się nikogo, póki ja żyję!”

LXXIX

Zbroją się poganie w saraceńskie pancerze, wszystkie prawie z potrójnej plecionki, wiążą na głowie wyborne hełmy saragoskie, przypasują miecze z wiedeńskiej stali. Mają bogate tarcze, waleckie włócznie i sztandary białe, niebieskie, czerwone. Zostawili muły i wierzchowce, siadają na rumaki i jada w zwartym szeregu. Dzień jest jasny, słońce piękne, nie masz zbroi, która by się nie lśniła. Tysiąc tręb gra, iżby było piękniej. Hałas jest wielki: Francuzi usłyszeli go. Oliwier mówi: „Panie towarzyszu, bardzo to być może, jak mniemam, iż będziemy mieli sprawę z Saracenami”. Odpowie Roland: „Ach, dalby to Bóg! Trzeba nam tu wytrwać dla naszego króla. Dla swego pana trzeba ścierpieć wszelką niedolę i znosić wielkie gorąco i wielkie zimno, i oddać skórę, i nałożyć głowę. Niech każdy się gotuje młócić dobrze, iżby nas nie pohańbiono w pieśni! Hańba dla pogan, prawo dla chrześcijan. Nie ode mnie spodziewajcie się złego przykładu!”

LXXXIII

Oliwier powiada: „Poganie są bardzo silni, a naszych Francuzów (tak mi się zda) jest bardzo skąpo. Rolandzie, towarzyszu mój, zadmijże w róg: Karol usłysz i wojsko wróci”. Roland odpowiada: „Chybaby oszalał! Postradałbym w słodkiej Francji moje imię. Wnet zacznę walić Durendalem co wlezie. Brzeszczot zakrwawi się po złotą rękojęść. Zdrajcy poganie przyszedli w ten wąwóz na swoje nieszczęście. Przysięgam ci, wszyscy naznaczeni SA przez śmierć!”

CXXVI

Bitwa jest cudowna i wielka. Francuzi walą ciemnymi kopiami. Gdybyście widzieli tyle sierpień, tyle ludzi nieżywych, rannych, okrwawionych! Leżą kupami, twarzą ku niebu, twarzą ku ziemi. Saraceni nie mogą strzymać dłużej; po woli czy po niewoli opuszczają pole. Frankowie pilnie gonią za nimi.

CXXXV

Hrabia Roland ma zakrwawione usta. Skroń mu pęka. Dzwoni róg boleśnie, z lękiem. Karol słyszy i Francuzi słyszą. Król powiada: „Ten róg ma długi oddech”. Książę Naim odrzecz: „To dlatego, że dzielny rycerz weń dmie. Wydaje bitwę, jestem tego pewien. Ten sam, który go zdradził, namawia cię teraz, abys chybił swej powinności. Uzbrój się, krzyknij swój okrzyk wojenny i wspomóż swych wiernych. Słyszysz wyraźnie: to Roland jest w rozpacz!”

CLXVIII

Roland czyje, że śmierć jest blisko. Uszami mózg mu się wylewa. Modli się do Boga za swych parów, aby ich przyjął do nieba; następnie prosi anioła Ga-

briela za samego siebie. Bierze róg, izby mu nikt nie robił wyrzutu, i druga ręką swój miecz zwany Durendalem. Nieco dalej niż na strzelanie z kuszy jedzie ku Hiszpanii przez pole. Wstępuje na wzgórek. Tam, pod pięknym drzewem, są cztery głazy z marmuru. Na zielonej trawie upada na wznak. Omdlewa, śmierć jego się zbliża.

CLXXIII

Roland uderzył mieczem o krzemień! Walił nim więcej, niżbym zdołał powiedzieć. Miecz zgrzyta, nie pryska ani się nie łamie. Odskakuje ku niebu. Kiedy hrabia widzi, że go nie złamie, żałuje go w duszy bardzo łagodnie: „Ha! Durendalu, jakiś ty piękny i święty! Twoja złota gałka pełna jest relikwii: ząb świętego Piotra, krew świętego Bazylego i włosy wielbnego Dionizego, strzęp szaty Najświętszej Panny. Nie godzi się, by poganie cię posiadli; chrześcijanie powinni pełnić twoją służbę. Obyś nigdy nie dostał się w ręce tchórza! Tobą zdobyłem tyle szerokich ziem, które dzierży Karol, cesarz sinobrody; przez ciebie jest potężny i bogaty”.

CLXXIV

Roland czuje, że śmierć bierze go na całego; z głowy zstępuje do serca. Biegnie rycerz pędem pod sosnę, położył się na zielonej murawie, twarzą do ziemi. Pod siebie kładzie swój miecz i róg. Obrócił głowę ku zgrai pogan; tak czyni chcąc, aby Karol powiedział i wszyscy jego ludzie, że umarł jako zwycięzca i jako zacny hrabia. Raz po raz słabnącą ręką uderza się w piersi. Za grzechy swoje wyciąga ku Bogu swoją rękawicę.

CLXXV

Roland czuje, że dobiegł już kresu. Leży na stromym pagórku twarzą ku Hiszpanii. Jedną ręką bije się w pierś: „Boże, przez twoją łaskę, mea culpa; za moje grzechy, wielkie i małe, jakie pożyłem od godziny urodzenia do dnia, w którym oto poległem!” Wyciągnął do Boga prawą rękawicę. Aniołowie z nieba zstępują ku niemu.

Fragment Percewala na zamku Graala

Percewal przystaje i czeka, aż pan zamku przyśle po niego dwu ze swoich ludzi. Idzie za nimi. Wśród ogromnej, czworokątnej Sali widzi siedzącego na łożu dostojnego pana o włosach prawie całkiem białych. Na głowie ma nakrycie z sobola, czarnego jak jeżyna, przybrane purpurą; szata jego podobna. Wspiera się na łokciu; przed nim wśród czterech słupów ogień z suchych bierwion rzuca jasne blaski; mogłoby się tu zgrzać ze czterystu ludzi i nie brakłoby nim miejsca. Wysokie a mocne filary, wspierające okap, były z litego spiżu. Percewal między dwoma sługami staje przed ich panem. Ten zaraz pozdrawia gościa i tak doń powiada:

– Przyjacielu, wybacz mi, że nie wstaje, aby cię uczcić, ale nie całkiem swobodnie władam mym ciałem.

– Na Boga, panie, nie bierzcie sobie tego do serca! Tak jest dobrze.

Niemniej przeto zacny pan tak się tym trapi, że z trudem dźwiga się na swym posłaniu.

– Przyjacielu – powiada – zbliż się bez obawy i siądź przy mnie, to moje życzenie.

[...]

Kiedy tak gwarzą, przez drzwi wchodzi pacholek z mieczem zawieszonym u szyi. Wręcz go panu. Ten połowy wydobywa go z pochwy i widzi, gdzie był zrobiony; bo napisane to było na klindze. Widzi także, że miecz jest z tak tęgiej stali, iż nie można by go skruszyć, chyba w jednym przypadku, wiadomym tylko temu, który miecz ten skuł i hartował. Pacholek, co go przyniósł, rzecze:

– Dostojny panie, jasnowiąsa panna, piękna wasza bratanek, posyła wam ten dar. Nigdyście nie widzieli miecza tak lekkiego, a takiej mocy. Dajcie go, komu wola, ale moja pani byłaby rada, gdyby miecz ten dostał się w dłonie, które by umiały nim władać. Ten, co go wykuł, tylko trzy takie uczynił – i ma umrzeć, tak że po tym nigdy nie zdoła już wykuć innego.

[...] Z tych wspaniałości pan zamku czyni dar Percewalowi.

– Miły panie, ten miecz jest ci pisany i chcę, abys go miał w posiadaniu. Przypasz go i przyjrzyj się mu się uważnie.

Młody rycerz dziękuje i przypasuje miecz tak, aby zwisał nieco luźniej. Potem dobywa nagiego i przetrzymawszy chwilę w dłoni wkłada z powrotem do pochwy. Wiedzie, iż pięknie mu z mieczem u boku, a jeszcze piękniej – z mieczem w dłoni. I naprawdę zdawał się mężem, który potrafi władać nim, jak przystało na prawdziwego barona.

[...] Kiedy tak gwarzą sobie do woli, z sąsiedniej komnaty wychodzi pacholek, trzymając w połowie drzewca włócznię lśniącą srebrzyście. Kropla krwi perlila się na żeleźcu włóczni i spływała aż na dłoń niosącego ją giermka. Gość widzi ten dziw i wstrzymuje się, aby nie zapytać, co ma znaczyć. Albowiem pamięta pouczenia swego mistrza w rycerskim rzemiośle – czyż nie słyszał od niego, iż godzi się powściągać język? Lęka się, iż pytanie poczytano by mu za niecnotę. Milczy.

Potem przychodzi dwu innych giermków cudnej urody; każdy trzyma w dłoni świecznik złocisty, wykładany czarna emalią, w każdym świeczniku płonęło świec co najmniej dziesięć. Potem zjawił się grał, niesiony oburącz przez bardzo piękną i szlachetną pannę, za która znowu szli giermkowie. Kiedy weszła panna z gralem, tak wielka jasność spłynęła na komnatę, że świece poblady, jak gwiazdy i księżyc bledną przed wschodzącym słońcem. Za tą panną szła druga niosąc tacę ze srebra. Grał niesiony przodem był z najczystszej złota, wysadzany drogimi kamieniami, najwspanialszymi i najróżniejszym, jakie tyl-

ko są w ziemi albo w morzu – żaden klejnot nie może równać się z gralem. Podobnie jak włócznia przesunęła się przed lożem, tak też i panny podeszły, by zniknąć w sąsiedniej komnacie. Młody rycerz widział pochód, a posłuszny naukom mędrca nie śmiał zapytać, komu albo co w gralu podawano. Lęk mnie zbiera, że niedobrze się stało, bo słyszałem, że zbytek milczenia nie lepszy od zbytku gadania. Cokolwiek jednak z tego wyniknie, młody rycerz milczy.

Pan zamku każe podać wodę i nakryć do stołu. Słudzy spełniają rozkazy. Kiedy pan zamku i Percewal omywają ręce w letniej wodzie, dwaj pacholkomwie przynoszą płytę z kości słoniowej, z jednego kawałka, i trzymają tak chwilę przed panem i jego gościem, gdy tymczasem Innu słudzy przynoszą dwa kozły z drewna, które ma dwojaką zaletę: heban to taki, że daremno próbowano by go spalić albo wydać na pastwę zgnilizny: z tych niebezpieczeństw żadne mu nie grozi. Na kozły kładą płytę, a na płycie rozkładają obrus. Cóż rzecz o tym obrusie? Ani legat, ani kardynał, ani nawet papież nie będą nigdy jeść na bielszym. Pierwsze danie to udziec jeleni przyprawy pieprzem i duszony we własnym tłuszczu. Nie braknie jasnego ni ciemnego wina, które piją z pozłocistej czaszy. Pacholek kroi udziec na srebrnej tacy i układa kawały na wielkim bochenku.

Przed oczyma biesiadników po raz wtóry przesuwa się gral, a Percewal nie pyta, komu go podają. Myśli o mężu, co tak dwornie przestrzegał go przed wielomównością, a młody rycerz dobrze pamięta jego nauki. Ale za wiele tego milczenia. Bo za każdym nowym daniem, jakie prze nimi postawią, widzi, jak niosą przed nim odkrytego Grala, a ciągle jeszcze nie wie, co i komu w nim podają. Nie jakoby nie chciał się dowiedzieć. Ale – tak myśli – czas będzie zapytać o to jednego z dworskich pacholków, gdy rankiem pożegna pana i jego przybocznych. Tak więc odkłada pytanie na jutro, a tymczasem spożywa ze smakiem wieczerzę.

Fragment Kroniki polskiej Galla Anonima

Pierwszy książę polski Mieszko dostąpił łaski chrztu za sprawą wiernej żony; a dla sławy jego i chwały w zupełności wystarczy [jeśli powiemy], że za jego czasów i przez niego Światłość niebiańska nawiedziła królestwo polskie. Z tej to bowiem błogosławionej niewiasty spłodził sławnego Bolesława, który po jego śmierci po męsku rządził królestwem i za łaską Bożą w taką wzrósł cnotę i potęgę, iż ozłocił – że tak powiem – całą Polskę swą zacnością. Któż bowiem zdoła godnie opowiedzieć jego mężne czyny i walki stoczone z narodami okolicznymi, a coż dopiero na piśmie przekazać [je] pamięci? Czyż to nie on ujarzmił Czechy i Morawy, a w Pradze stolec książęcy zagarnął i swym zastępcom go porучzył? Czy to nie on wielokrotnie pokonał w bitwie Węgrów i cały ich kraj aż po Dunaj zagarnął pod swą władzę? Nieposkromionych zaś Saksonów z taką mocą poskromił, że w środku ich ziemi żelaznymi słupami [wbitymi]

w rzece Sali oznaczył granicę Polski. Czyż zresztą trzeba dokładnie wymieniać jego zwycięstwa i triumfy nad ludami niewiernymi, skoro wiadomo, że je niejako swymi stopami podeptał! [...] On to również, gdy przybył doń św. Wojciech, doznawszy wielu krzywd w długiej wędrówce, a [poprzednio] od własnego buntowniczego ludu czeskiego – przyjął go z wielkim uszanowaniem i wiernie wypełniał jego pouczenia i zarządzenia. Święty zaś męczennik, płonąć ogniem miłości i pragnieniem głoszenia wiary, skoro spostrzegł, że już nieco rozkrzewiła się w Polsce wiara i wzrósł Kościół święty, bez trwogi udał się do Prus i tam męczeństwem dopełnił swego zawodu. Później zaś ciało jego Bolesław wykupił na wagę złota od owych Prusów i umieścił [je] z należytą czcią w siedzibie metropolitarnej w Gnieźnie.

Również i to uważamy za godne przekazania pamięci, że za jego czasów cesarz Otton Rudobrody przybył do [grobu] św. Wojciecha dla modlitwy i pojednania, zarazem w celu poznania sławnego Bolesława, jak o tym można dokładniej wyczytać w księdze o męczeństwie [tego] świętego. Bolesław przyjął go tak zaszczytnie i okazał, jak wypadło przyjąć króla, cesarza rzymskiego i dostojnego gościa. [...] Bo za czasów Bolesława każdy rycerz i każda niewiasta dworska zamiast sukien lnianych lub wełnianych używali płaszczy z kosztownych tkanin, a skór, nawet bardzo cennych, choćby były nowe, nie noszona na jego dworze bez [podszycia] kosztowną tkaniną i bez złotych frędzli. Złoto bowiem za jego czasów było tak pospolite u wszystkich jak [dziś] srebro, srebro zaś było tak tanie jak słoma. Zważywszy jego chwałę, potęgę i bogactwo, cesarz rzymski zawołał w podziwie: „Na koronę mego cesarstwa! To co widzę, że większe jest, niż wieść głosiła!”. I za radą swych magnatów dodał wobec wszystkich: „Nie godzi się takiego i tak wielkiego męża, jakoby jednego spośród dostojników, księciem nazywać lub hrabią, lecz [wypada] chlubnie wynieść go na tron królewski i uwieńczyć korona”. A zdjawszy z głowy swej diadem cesarski, włożył go na głowę Bolesława na [zadatek] przymierza i przyjaźni i za chorągiew triumfalną dał mu w darze gwóźdź z Krzyża Pańskiego wraz z włócznią św. Maurycego, w zamian za co Bolesław ofiarował mu ramię św. Wojciecha. I tak wielką owego dnia złączyli się miłością, że cesarz mianował go bratem i współpracownikiem cesarstwa i nazwał go przyjacielem i sprzymierzeńcem narodu rzymskiego. [...]

Taka była okazałość rycerska króla Bolesława, a nie mniejsza posiadał cnotę posłuszeństwa duchowego. Biskupów mianowicie i swoich kapelanów w tak wielkim zachowywał poszanowaniu, że nie pozwolił sobie usiąść, gdy oni stali, i nie nazywał ich inaczej, jak tylko „panami”. Boga czcił z największą pobożnością, Kościół święty wywyższał i obsypywał go królewskimi darami. Miał też ponadto pewną wybitną cechę sprawiedliwości i pokory: gdy mianowicie ubogi wieśniak lub jakaś kobiecina skarżyła się na któregoś z książąt lub komesów, to chociaż był ważnymi sprawami zajęty i otoczony licznymi szeregami magantów i rycerzy, nie pierwiej ruszył się z miejsca, Az po kolei

wysłuchał skargi żalącego się i wysłał komornika po tego, na kogo się skarżono. A tymczasem samego skarżącego powierzał któremuś ze swoich zaufanych, który miał się o niego troszczyć, a za przybyciem przeciwnika sprawę podsunąć [z powrotem królowi] – i tak wieśniaka napominał, jak ojciec syna, by zaocznie bez przyczyny nie oskarżał i aby przez niesłuszne oskarżenie na siebie samego nie ściągał gniewu, który chciał wzniecić u drugiego. [...] A tak pilnie rozważał sprawę biedaka, jak jakiego wielkiego dostojnika. O, jakże wielką była roztropność i doskonałość Bolesława, który w sądzie nie miał względu na osobę, narodem rządził tak sprawiedliwie, a chwałę Kościoła i Doro kraju miał za najwyższe przykazanie! A do tej sławy i godności do tej sławy doszedł Bolesław sprawiedliwością i bezstronnością, tymi samymi cnotami, które początkowo zapewniły wzrost potędze państwa rzymskiego. Bóg wszechmogący udzielił królowi Bolesławowi tyle dzielności, potęgi i zwycięstw, ile w nim samym obaczył dobroci i sprawiedliwości wobec siebie i wobec ludzi. Taka sława, taka obfitość dóbr wszelkich i taka radość towarzyszyła Bolesławowi, na taką zasługiwała jego zacność i hojność.

Elżbieta Zawadzka

Literatura antyku i średniowiecza źródłem kształtowania tożsamości europejskiej, narodowej oraz indywidualnej człowieka

Współczesność nakłada na Polaka pewien nowy obowiązek: zauważenia i docenienia wagi istnienia Polski w strukturze europejskiej. Sprzyjają temu zarówno wydarzenia polityczne ostatnich lat, jak i pewne tendencje społeczne. Oczywiście jest, że szkoła nie może pozostać obojętna na tak ważne zagadnienia. Specyfika zaś nauczania języka polskiego sprzyja uwypuklaniu tej problematyki w zasadzie bezustannie.

Program nauczania języka polskiego w liceum nie obejmuje lekcji w całości poświęconych edukacji europejskiej. Należy więc jak najczęściej, analizując zagadnienia historycznoliterackie czy językowe, wprowadzać kontekst w postaci np. ćwiczeń oscylujących wokół kształcenia z zakresu edukacji europejskiej.

Poniższe przykłady scenariuszy lekcji pokazują, w jaki sposób można wykorzystać realizowany materiał do mówienia o wadze uczestnictwa kultury polskiej w „tyglu” europejskim. Wykorzystane ćwiczenia oczywiście zaznaczają tylko wybrany element kształcenia europejskiego, jednak systematyczność i konsekwencja w ich stosowaniu sprawią, iż utworzy się pewna zaplanowana struktura odbijająca tak potrzebną i popularną ścieżkę.

W przygotowanych scenariuszach wykorzystane zostały teksty zamieszczone w podręcznikach i w publikacjach różnych wydawnictw, aby każdy nauczyciel miał możliwość łatwego sięgnięcia do źródła.

Temat 1:

„Właściwą nam zasadą wartościowania jest Grecja” /B. Miciński/. W poszukiwaniu tożsamości

Czas:

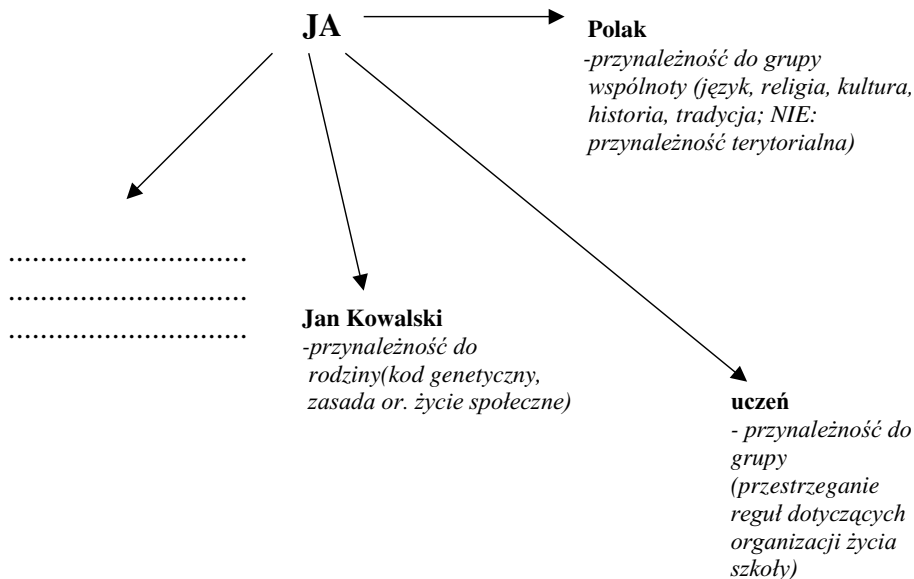
45 min

Tok lekcji:

1. Rozmowa wprowadzająca – pytania nauczyciela powinny kierować uwagę ucznia na zagadnienie przynależności do różnych wspólnot.

- *Chcę was poznać – co najpierw należy zrobić?*
- **Kim jesteście w szkole? Co was łączy?**
- **Kim jesteście poza granicami kraju?**

Odpowiedzi uczniów wykorzystujemy do stworzenia na tablicy schematu, np.:

W tym ćwiczeniu pomysłów zapewne będzie wiele, gdyż tego rodzaju zadania, oparte na doświadczeniu i własnym zdaniu, zazwyczaj nie sprawiają większych trudności, natomiast bardzo aktywizują klasę. Należy zasignalizować sposób tworzenia zapisu i sprowokować samodzielne jego dokończenie.

2. Przeczytanie fragmentu eseju Bolesława Micińskiego „O Grecji”.

Uczniowie otrzymują tekst przygotowany na kartkach.

„ [...] Jeśli natrętne skojarzenia – harmonia, piękno, pogoda – odbarwiły na drodze ich automatyzmu zakres pojęcia, to przecież Grecja, podobnie jak miłość, rządzi naszymi uczuciami i stylem życia. Bo kiedy mówimy: „ to ładne, a to brzydkie”, kiedy mówimy: „to szlachetne, a to znów od szlachetności dalekie” – kieruje naszymi sądami idea normatywna, zawarta w etyce Sokratesa i uzmysłowiona w proporcjach Partenonu.

W każdym sądzie – moralnym czy etycznym – dokonujemy aktu wyboru, który spośród wielu możliwych, ten właśnie, a nie inny uznaje za właściwy.

Jest w zawiłym mechanizmie aktu wyboru proces, który zazwyczaj wymyka się świadomości – porównanie. Kiedy mówimy: „oto piękny koń”, „oto piękny człowiek” – na ekranie pamięci rysuje się niejasno linia końskiego karku na fryzie Partenonu i gest Hermesa zapinającego swój sandał. Grecja, jej kultura jest – jak by powiedział Kant – ideą normatywną naszego smaku i zmysłu moralnego. I dlatego w naszym słowniku „brzydki” znaczy: nie taki jak rzeźba antyczna, nie taki jak Homer. Dlatego także dla nas „zły” znaczy: sprzeczny z kodeksem moralnym Sokratesa.

Na pozór taki ten świat daleki! Tak odległy w przestrzeni Partenon, tak w czasie odległy Homer. A przecież wystarczy pogłębić introspekcję, aby dostrzec, że normą pojęcia „dobry” czy „brzydki” jest Partenon, Sokrates, Homer. Mieszkańcy Dalekiego Wschodu operują innym kryterium piękna i zła – i jeśli Chińczyk wydaje się nam istotą niepojętą, to dlatego właśnie, że posługuje się odrębnym kanonem wartości, miarą, dla której wzorem nie był Fidiasz i Platon. Nie różni nas struktura czaszki, jakość krwi i rysunek twarzy. Różnią nas zasady wartościowania. Właściwą nam zasadą wartościowania jest Grecja.” /O Grecji, 1947/

3. Rozmowa o idei tekstu doprowadzająca do wniosku:

Istnieje jeszcze szersza wspólnota – wspólnota oparta na podobieństwie smaku, gustu, podobnej moralności, której początki leżą w antycznej Grecji i w Rzymie oraz mądrości Biblii. Więc – ja – Europejczyk...

4. Rozszerzenie zapisu na tablicy o treść: **ja - Europejczyk**

5. Zapisanie na tablicy i w zeszytach (lub wywieszenie wcześniej przygotowanych na arkuszu) słów C. K. Norwida:

*„Naród mnie żaden nie zbawił ni stworzył;
Wieczność pamiętam przed wiekiem;
Klucz Dawidowy usta mi otworzył,
Rzym nazwał człkiem.” /C.K. Norwid/*

6. Interpretacja słów Norwida może zakończyć się konstatacją:

Nasza kultura oparta jest na starożytnej Grecji, Rzymie oraz Biblii i ta prawda odbija się w tekstach kultury.

7. Przywołanie słów J. M. Rymkiewicza jako potwierdzenie i rozwinięcie powyższej tezy:

„Twórczość poetycka jest – bez względu na to, czy poeta tego chce, czy nie, czy wie o tym, czy nie wie – odwzorowywaniem i poznawaniem kształtów, które znał czas miniony. Wzór jest dany i będzie się ponawiał w czasie przyszłym. Obrazy są w gruncie rzeczy niczym innym, jak obrazami i wzorami

archetypicznymi, a możliwość ich spontanicznego reprodukowania jest przekazywana z pokolenia na pokolenie... To, co się dzieje na wybrzeżach Morza Śródziemnego nie zaczęło się wczoraj i nie skończy się (miejmy nadzieję) jutro."

Konieczne wyjaśnienie: **archetyp** – pojęcie wprowadzone przez Junga, oznacza przechowywanie w zbiorowej nieświadomości prawzorcy, które są dziedziczone z pokolenia na pokolenie i dzięki temu skrycie oddziałują na ludzkie wyobrażenia i kierują ludzkimi zachowaniami.

8. Zwrócenie uwagi uczniów na to, iż autor mówi o „*odwzorowywaniu i ponawianiu*” kształtów, a więc *inspiracje antyczne i biblijne mają charakter różnorodny, np.*

- *proste powtórzenia motywów;*
- *reinterpretacje, czyli interpretacje przynoszące znaczącą zmianę sensu.*

9. Uczniowie, wykorzystując posiadaną wiedzę o literaturze, zapewne zauważą, iż *inspiracje mogą odbijać się na różnych płaszczyznach utworu:*

- *temat;*
- *język;*
- *motyw i in.*

(wspólne szukanie nawiązań: związki frazeologiczne, dzieła sztuki, nazwy, stylizacja językowa itp.)

10. Zadanie domowe

Znajdź tekst kultury nawiązujący do tradycji biblijnej lub antycznej i spróbuj określić, jakiej warstwy dzieła dotyczy nawiązanie.

Temat nr 2:

„Dobrouka venita ad Miskonem” (Dobrawa przybywa do Mieszka) – początki polskiego średniowiecza.

Czas:

45 min

Tok lekcji:

1. Zadanie wprowadzające wykorzystujące metodę aktywizującą „burza mózgów”: próba sporządzenia schematu wokół zagadnienia: *co wiesz o średniowieczu?*

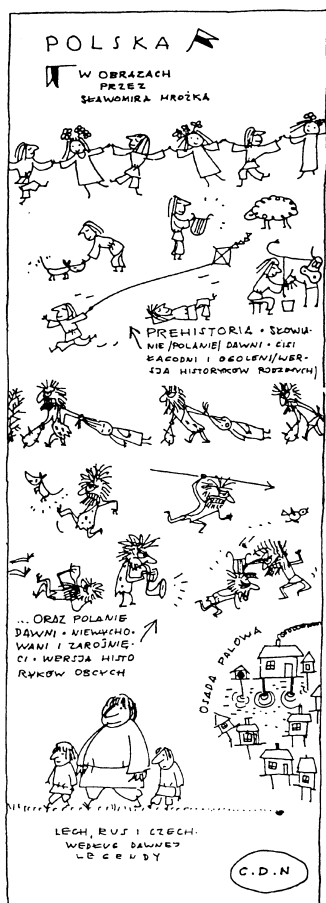
Średniowiecze (wieki średnie – media tempora):

Damy serca, zabobony, upadek Cesarstwa Zachodniego, teocentryzm, św. Tomasz, zamki, rycerze, feudalizm, bitwa pod Grunwaldem, Krzyżacy.

Skojarzenia uczniów pochodzić mogą z różnych źródeł: literatura, film, malarstwo, a nawet baśnie, legendy. Ważne jednak, aby nauczyciel czuwał nad stroną merytoryczną wypowiedzi.

2. Nauczyciel w formie wykładu zbiera i porządkuje wiadomości wstępne o epoce średniowiecza, podkreśla wagę ciągłości dziejów wspólnoty opartej na tradycji ustnej, która przez wiele wieków zastępowała dokumenty pisane.

3. Oglądanie rysunku Sławomira Mrożka z cyklu *Polska w obrazach* i próba odpowiedzi na pytanie: *jakie elementy wykorzystał twórca, aby uwydatnić cechy Polaków?*

Ryc. 1. Precepcja Polaków wg Sławomira Mrożka

Źródło: S. Mrożek, 1998, *Polska w obrazach i inne polskie cykle*, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk.

Uczniowie samodzielnie wypisują opozycyjne cechy przedstawione na rysunku Mrożka (sugestia nauczyciela: *zwrócić uwagę na podpisy rysunków*).

4. Przeczytanie fragmentu „Relacji z podróży do krajów słowiańskich” Ibrahima ibn Jakuba.

„A co się tyczy kraju Mesko, to [jest] on najrozleglejszy z ich [to jest słowiańskich] krajów. Obfituje on w żywność, mięso, miód i rolę orną (lub: rybę). [...] Ma on trzy tysiące pancernych [podzielonych na] oddziały, a setka ich znaczy tyle co dziesięć secin innych [wojowników]. Daje on tym mężom odzież, konie, broń i wszystko, czego potrzebują. [...]

Na ogół [biorąc], to Słowianie [są] skorzy do zaczepki i gwałtowni i gdyby nie ich niezgoda [wywołana] mnogością rozwidleń ich gałęzi i podziałów na szczepy, żaden lud nie zdołałby im sprostać w sile. Zamieszkują oni krainy najbogatsze w obszary zdatne do zamieszkania [albo: najbogatsze w plony] i najzasobniejsze w środki żywności. Oddają się z szczególną gorliwością rolnictwu i poszukiwaniu środków do życia, w czym przewyższają wszystkie ludy północy, handel ich dociera lądem i morzem do Rusów i do Konstantynopola. [...]

[Słowianie] mają różne gatunki instrumentów strunowych i dętych. Mają instrument dęty, którego długość wynosi więcej niż dwa łokcie, i instrument strunowy, na którym jest osiem strun; jego spód jest splaszczony, a nie wypukły. Ich wina i upajające napoje – to miód.” /Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich, frag., przekład T. Kowalskiego/

5. Omówienie treści tekstu przy pomocy pytań nauczyciela, np.:

- Na jakie cechy zwrócił uwagę autor?
- Które z nich są pozytywne a które negatywne?
- Czy podróżnik tworzy obiektywny czy stronniczy wizerunek państwa?

6. Uczniowie samodzielnie konstruują definicję pojęcia obiektywności i stronniczości sądów, np.

- obiektywny (taki, jaki w istocie jest);
- stronniczy (taki, jakim się go widzi).

7. Praca w zespołach zainspirowana pytaniem nauczyciela: czy łatwo o obiektywizm w ocenie drugiego człowieka?

Ćwiczenie:

Klasa zostaje podzielona na grupy. Uczniowie wybierają lidera swojego zespołu, który losuje dla nich nację, nad którą będą pracować.

Wypiszcie na arkuszach stereotypy dotyczące danej nacji.

Konieczne jest wyjaśnienie uczniom terminu stereotyp np.:

są to utrwalone w języku przekonania na temat cech jakichś obiektów.

(Powstają proste, bardzo oczywiste, skojarzenia. Ważne jest, aby nauczyciel zadbał o wypisywanie zarówno pozytywnych, jak i negatywnych stereotypów.) np.:

Niemiec – Szwab, lubi porządek, jest rubaszny, głośny, wesoły, pije piwo, punktualny itp.

Francuz – Żabojad, nosi beret, romantyczny, jada sery, pije wino, esteta, modnie się ubiera itp.

8. Szczegółowa wspólna analiza wyników pracy grup. W efekcie podsumowanie i zapis do zeszytów:

Stereotypy mogą mieć podłoże w nietolerancji i narodowej dumie. Na ogół krzywdzą i są dalekie od prawdy. Są „dla leniwych”: po co zadawać sobie trud dotarcia do prawdy?

9. Jako podsumowanie całości rozważań można przeczytać uczniom fragment felietonu B. Prusa „Wieża Paryska” ukazującego negatywny stereotyp Polaka.

10. Zadanie domowe

Jaki jest stereotyp Polaka poza granicami kraju?

Wypisz cechy narodowe, które dostrzegają w nas obcokrajowcy.

Spis adresów autorów:

Gabriela Barwińska

Instytut Geografii
Akademia Bydgoska
im. Kazimierza Wielkiego
ul. Mińska 15, 85–428 Bydgoszcz
tel. (0–52) 349–62–50 w. 40
e–mail: instytut@geoab.internetdsl.pl
<http://www.geo.ab.edu.pl/>

Anna Bronowska

XIV Liceum Ogólnokształcące
w Gdańsku
ul. Meissnera 9, 80–462 Gdańsk
tel. (0–58) 346–94–32

Rafał Gotowski

Instytut Geografii
Akademia Bydgoska
im. Kazimierza Wielkiego
ul. Mińska 15, 85–428 Bydgoszcz
tel. (0–52) 349–62–50 w. 55
<http://www.geo.ab.edu.pl/>

Katarzyna Hall

Gdańska Fundacja Oświatowa
ul. Osiek 11/12, 80–842 Gdańsk
tel./fax (0–58) 305–80–60
e–mail: gfo@mail.gfo.pl
<http://www.gfo.pl>

Ewa Jaworska

III Liceum Ogólnokształcące
im Bohaterów Westerplatte
ul. Topolowa 7, 80–255 Gdańsk
tel. (0–58) 341–06–71

Elżbieta Kisiel

Zespół Szkół nr 2
ul. Jedności 9,
75–401 Koszalin

Krzysztof Kopeć

Katedra Geografii Rozwoju Regionalnego
Uniwersytet Gdański
al. Marsz. Piłsudskiego 46, 81–378 Gdynia
tel. (0–58) 660–16–32
e-mail: geokk@univ.gda.pl
<http://www.kgrr.univ.gda.pl>
III Liceum Ogólnokształcące im Bohaterów Westerplatte
ul. Topolowa 7, 80–255 Gdańsk
tel. (0–58) 341–06–71

Tomasz Michalski

Katedra Geografii Rozwoju Regionalnego
Uniwersytet Gdański
al. Marsz. Piłsudskiego 46, 81–378 Gdynia
tel. (0–58) 660–16–32
e-mail: geotm@univ.gda.pl
<http://www.kgrr.univ.gda.pl>

Daria Przybył

Zespół Państwowych Szkół Muzycznych
ul. Traugutta 91, 82–300 Elbląg
tel. (0–55) 611–40–40, 611–41–41
e-mail: dariaprzybyl@interia.pl,
<http://www.elmuzyka.unet.pl>

Maciej Tarkowski

Katedra Geografii Rozwoju Regionalnego
Uniwersytet Gdański
al. Marsz. Piłsudskiego 46, 81–378 Gdynia
tel. (0–58) 660–16–32
e-mail: geomt@univ.gda.pl
<http://www.kgrr.univ.gda.pl>

Michał Witkiewicz

Katedra Geografii Ekonomicznej
Uniwersytet Gdański
al. Marsz. Piłsudskiego 46, 81–378 Gdynia
tel. (0–58) 660–16–
e-mail: geomw@univ.gda.pl
<http://geografia.univ.gda.pl/kat/kge/>

Elżbieta Zawadzka

Zespół Szkół Publicznych nr 2
ul. Szkolna 1, 83–400 Kościerzyna